

Ба 27063

І. ДВАРЧАНІН

ХРЭСТАМАТЫЯ НОВАЙ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТЭРАТУРЫ

ВЫПУСК І

ЯДВІГІН Ш., К. КАГАНЕЦ,
А. ПАЎЛОВІЧ, ЦЁТКА.

Прагледжана спецыяльнай камісіяй Беларускага
Навуковага Таварыства.

ВІЛЬНЯ — 1927

БЕЛАРУСКАЕ ВЫДАВЕЦКАЕ ТАВАРЫСТВА

715

І. ДВАРЧАНІН

Ба 27 063

ХРЭСТАМАТЫЯ НОВАЙ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТЭРАТУРЫ

(ад 1905 году)

ДЛЯ СТАРЭЙШЫХ КЛЯСАЎ
БЕЛАРУСКІХ СЯРЭДНІХ ШКОЛ

ПРАГЛЕДЖАНА СПЭЦЫЯЛЬНАЙ КАМІСІЯЙ
БЕЛАРУСКАГА НАВУКОВАГА ТАВАРЫСТВА

Ба 27 063

Бел. едзел
1904 г.

БЕЛАРУСКАЕ ВЫДАВЕЦКАЕ ТАВАРЫСТВА

1 9 2 7

410

2195 J.

25. 6. 2009

I. Dwarczanin. — „Chrestomatja Nowej Literatury Białoruskiej“.
Drukarnia „Wydawnictwo Wileńskie“ B. Kleckina, M.-Stefańska 23

ПРАДМОВА.

Мэтай выданьня гэтае кніжкі зьяўляецца задаваленьне беларускіх сярэдніх школаў Заходняе Беларусі падручнікам па навейшай беларускай літэратуры. Патрэба выданьня адчувалася ўжо даўно і выпаўнялася рознымі спосабамі. Мінаючы кніжкі да чытаньня для пачаткавых школ і ніжэйшых клясаў сярэдніх, дзе падаваліся лепшыя кавалкі з літэратуры азначанага часу, маем дзьве невялічкія кніжкі, спэцыяльна для гэтага выданья. Гэта — „Дыямэнты беларускага прыгожага пісьменства“ (Бел. Выд. „Зорка“, Кіеў 1919 г.) і Я. Фарботкі „Беларусь у песьнях“, (Менск, 1920 г.) Сюды-ж можна часьцёва залічыць выдань М. Гарэцкім „Беларускі Дэкляматар“ (Вільня 1922 г.). Але ўсе азначаныя кніжкі мелі іншыя мэты перад сабою. Так „Дыямэнты“ мелі мэтай „даць грамадзянству хоць якое-кольвечы знаёмства з сучасным беларускім пісьменствам“, як гаворыцца ў прадмове да іх. Перад усім мелася пазнаёміць сваіх землякоў, расьсеяных па Украіне і ня могучых карыстацца беларускім словам па адсутнасьці там беларускіх кнігарняў, хоць з тымі найлепшымі праявамі, „дыямэнтамі“ — беларускай літэратурнай нівы, і каб гэтым „пераканаць, што і наш народ ня горшы за другіх“. Разам з тым аўтор кнігі хацеў пазнаёміць з гэтымі „дыямэнтамі“ і „грамадзян іншых нацыяў“. „Беларусь у песьнях“ ёсьць „студыюм беларускае новае літэратуры“, г. знач. крытычны агляд яе, дзе разам з тым даюцца прыклады твораў. Роўна ў такой самай меры служыла намечанай мэце і кніжка А. Навіны „Нашы песьняры“, выданая яшчэ раней (1918 г.). „Дэкляматарам“ мелася задаволіць практычную патрэбу дзеля выступленьняў на пачатых па ўсёй Беларусі спектаклях.

Адзінаю кніжкаю, якая перасьледавала тыя-ж самыя заданьні, ёсьць „Хрэстаматыя беларускай літэратуры XI ст. — 1905 г.“, М. Гарэцкага (Вільня 1921 г.). Але, як відно ўжо з загалюку, яна ўключае ўзоры літэратуры толькі да 1905 г. Аб выданьнях у Радавай Беларусі няма дакладных вестак.

Мэта нашае „Хрэстаматы“ мае затрабаваньне даць больш-менш сыстэматычны прагляд узораў нашай навейшай літэратуры, для паўнейшага азнаямленьня з ёю ў сярэдніх школах. Прымаючы

пад увагу, што сыстэматычны курс навейшай літэратуры ў сярэдніх школах прыпадае на вышэйшыя класы, бязумоўна найлепш і найрацыянальней праходзіць літэратуру па самых арыгіналах. Але беларускае жыццё уплывам падзеяў апошняга часу пераступіла парогі пакояў „з адною лаўкаю“, ў якія дзе-хто ўкладваў ранейшы беларускі рух, і разьлілося ў шырокае мора ўсенароднага ўсьведамленьня. Каротка, беларускі рух стаўся беларускім жыццём. Пры такой зьмене абставін той кніжны запас, які быў раней, пачаў выходзіць, а шырэючае і глыбеючае сьвядомае беларускае жыццё аказвае новыя й новыя запыты. Калі яшчэ ў Віленскай Беларускай Гімназіі хапіла-барыгіналаў пры праходжаньні курсу, дык ужо нельга сказаць гэтага аб гімназіях правінцыяльных. Дый у Вільні ўжо часта-густа тая ці іншая беларуская кніжка зьяўляецца бібліяграфічнай рэдкасьцю. Калі-ж да гэтага дадаць, што ня ўсе і нават ня ўсе лепшыя творы беларускіх пісьменьнікаў выдаваліся асобнымі кніжкамі, а часта ішлі па розных пэрыядычных выданьнях, зборкі якіх маглі захавацца толькі ў спэцыяльных кнігазборах, тады зусім зразумелым зьявіцца выхад у сьвет нашае „Хрэстаматыі“.

Прыем да таго-ж пад увагу, што ня толькі сярэднія школы выстаўляюць затрэбаваньні на беларускае друкованае слова, а што, наадварот, цэлыя гушчы народныя прагнуць яго яшчэ ў большай меры. У такім разе выданьне „Хрэстаматыі“ зьяўляецца проста вымаганьнем часу, ёсьць сьпешным і з гэтага пагляду будуць тлумачыцца ў большасьці і тыя недахопы, якія нямінучыя ў такіх выпадках.

Дзеля таго, што кніга прызначана пераважна для вучняў старэйшага ўзросту — ў „Хрэстаматыі“ будуць падавацца ня толькі такія кавалкі, якія складаюць гэт. зв. „цікавы матар’ял для чытаньня“, а больш-менш усё, што зьяўляецца характарным для таго ці іншага пісьменьніка.

Бязумоўна, ўсяго нават лепшага, напісанага ў плашчыне беларускай краснай пісьменнасьці, зьмясьціць у аднэй кніжцы ня можна. Дый гэткае мэты ніякая хрэстаматыя не перасьледуе. Як і ўсюды ў хрэстаматыях, тут падаюцца толькі найлепшыя месцы з твораў, галоўным чынам тыя, якія найбольш характарызуюць данага пісьменьніка. Каб усё-ж такі мець поўны абраз і ўражаньне таго ці іншага паасобнага твору, прапушчаныя месцы падаюцца ў кароткіх пераказах.

Трэба зазначыць, што „Хрэстаматыя“ ня зусім прыпасована да існуючых падручнікаў па гісторыі беларускай літэратуры. Гэта залежыць ад прынцыпу ў падзеле матар’ялу. З увагі на тое, што „Хрэстаматыя“ абнімае адзін пэрыяд часу (навейшая літэратура) — у ёй прыняты за прынцып падзелу — характар творчасьці паадзінокіх пісьменьнікаў з ідэйнага боку. Праўда, галоўны падзел зроблены па

хронолёгічнаму прынцыпу („Нашаніўская пара“ і „Найнавейшая літэратура“), але й гэта найбольш выцякала з ідэёвай розьніцы літэратуры гэтых двух кавалкаў часу: ніхто ня будзе спрачацца, што модэрная беларуская літэратура стала на новыя каляны. Пры канцы яшчэ паданы разьдзелы: „Беларуская крытыка“ і „Найлепшыя пераклады з чужых моваў“.

Каб „Хрэстаматыя“ больш адказвала свайму назначэньню падручніка для школ, падаюцца кароткія біяграфіі, невялічкія характарыстыкі творчасьці пісьменьніка і фотографіі, якія было можна даццаць. Гэтаму-ж заданьню адказваюць і тлумачаньні слоў у вынасах, прычым з такім разьдзелам: тыя словы, якія не выклікаюць агульнага зацікаўленьня, патрабуюць толькі выясьненьня для чытача, як провінцыялізмы, барбарызмы, наогул малазразумельныя словы — вынесены і вытлумачаны пад літарамі азбукі ў нізе старонкі; тыя-ж словы, якія тычацца агульнага ўжываньня іх у беларускай літэратурнай мове і выклікаюць крытычны падход да сябе, — вынесены пад парадкавымі цыфрамі аж за тэкст кнігі, дзе паданы з налёжнымі ўвагамі.

Думаецца, што ў гэткім выглядзе „Хрэстаматыя“ будзе карысна і для больш шырокіх масаў беларускіх чытачоў. Прыходзіцца толькі пашкадаваць, што з агляду на разьмер кнігі ня можна прыпасаваць для апошняй мэты і цану яе. Можна ўсё-ж спадзявацца, што кніга, якая зьмяшчае ў сабе цэлую бібліятэчку паасобных выданьняў, знойдзе шырэйшы водгалас.

I. Нашаніўская пара.

„Нашаніўскаю парою“ ў развіцці беларускага прыгожага пісьменства лічыцца час, звязаны з выданнем часопісі „Наша Ніва“, г. ё. ад лістапада 1906 г. да сусветнай вайны. Гэта так гаворыцца агульна. Болей-жа акрэслена гэты час лічыцца з дня выхаду першай з сталых беларускіх часопісяў: „Наша Доля“, г. ё. з 14 верасня 1906 г. і да восні 1915 г., г. ё. пакуль Беларусь ня была яшчэ разрэзана на двое ваенным фронтам і пакуль каля „Нашае Нівы“ гуртаваліся ўсе сьвядомыя беларускія сілы.

Значыць, назоў паходзіць ад часопісі. Чаму-ж гэтак важная ў беларускім духовым жыцці часопісь „Наша Ніва“, што ёю ахрышчана цэлая пара літэратуры? Падкрэсьлім да таго-ж, што гэты назоў адносіцца ня толькі да прыгожага пісьменства, але і да ўсяго духовага беларускага жыцця наагул. А вось чаму:

1) „Наша Ніва“ была першаю беларускаю часопісьсю, якая трывала даўжэйшы час.

2) „Наша Ніва“, як сказана вышэй, гуртавала каля сябе ўсю сьвядомую Беларусь.

3) У „Нашай Ніве“ пабачылі сьвет творы нашых найлепшых пісьменьнікаў, якія даставалі тут рады і кіруючыя ўказаньні; некаторыя з іх проста выхаваліся і развіліся пры часопісі.

4) „Наша Ніва“ выдавала ад сябе розныя творы ў беларускай мове.

5) Другія выдавецтвы былі — або пад сталым кіраўніцтвам „Нашае Нівы“, або ў цеснай сувязі з ёю.

6) У адносінах да прыгожага пісьменства пара называецца „Нашаніўскаю“ яшчэ і таму, што ўсе пісьменьнікі, якіх выхавала на сваіх старонках „Наша Ніва“, мелі ясна акрэслены характар твораў, які радніў іх між сабою, злучаў іх у адным рэчышчы кірунку самой часопісі і досіць рэзка адрозніваў, як ад ранейшых, да нашаніўскіх пісьменьнікаў, так і ад пазьнейшых, аб якіх пасяля будзе мова.

„Наша Ніва“ была тою ракою, дзе зьліваліся ўсе рэчкі і ручайкі твораў паадзіночкі пісьменьнікаў.

Цяпер пытаньне: які-ж ідэалёгічны характар насіла часопісь «Наша Ніва»?

Мусім зразу сказаць, што гэты характар быў пераважна — сялянскі, а яшчэ шырэй — працоўны. Гэта быў працяг „Нашае Доля“, якая пісала: „мы будзем бараніць справы вясковых людзей. Лічачы найбольшым нашым ворагам цемнату і бяспраўнае пало-

жаньне мужыка мы аб'яўляем вайну ўсім цёмным сілам, каторым... выгадна было трымаць... народ беларускі ў няволі і паняверцы, баламуціць і дурыць яго а). Што і „Наша Ніва“ ішла па слядох „Нашае Доля“, сьведчыць тое, што яна дзяржала найбольшую сувязь з вёскай, лічныя корэспандэнцыі былі пераважна сялянскімі, палітычныя артыкулы ўсьцяж баранілі інтарэсы селяніна, а, што найболей нам важна, выхаванья ёю пісьменьнікі, або самі паходзілі з працоўных гушчаў і адбівалі ў сваіх творах іх злыбяды, або стаялі вельмі блізка да сялян і наогул працоўных.

Далей, будучы сялянскай часопісьсю, „Наша Ніва“ ўжывала свой асобны спосаб зацікаўленьня, як сабой, гэтак і сваімі паслядоў-

Іван і Антон Луцкевічы і Алякс. Ўласаў
у час выхаду „Нашае Нівы“.

нікамі; сяляне і наогул працоўны народ у той час быў у вельмі дрэнным стане. Яшчэ нядаўна асвабоджанья ад паншчыны, сяляне яшчэ толькі прыглядаліся, як іншыя людзі запраўды жывуць, яны ня ведалі, што, каб лепей жыць, трэба за гэта змагацца. Але яны чулі сябе толькі некім пакрыўджанымі і ім хацелася аб гэтым усім сказаць. І вось селянін нёс сваё гора, свае баячкі, злыбяды і сьлёзы „на сьвет цэлы“, як кажа поэт. Ён проста голасна плакаў, апяваў сваю нядолю, хацеў зацікавіць гэтым другіх, зьвярнуць увагу, разжа-

а) „Наша Доля“, № 1, стар. 2.

ліць; хацеў, каб багацейшыя хоць прызналі яго за чалавека; сяляне хацелі толькі „людзьмі звацца“. Гэтак сама рабіла прыблізна і „Наша Ніва“. Гэты пасыўны характар, пасыўны, сьлязьлівы тон „Нашае Нівы“, зноў-жа збліжае яе з сялянамі і працоўнымі таго часу.

Важнаю адзнакаю „Нашае Нівы“ быў яе глыбокі патрыятызм. Любоў да бацькаўшчыны ставілася перад усім. Хацелася ажывіць цэлы край у сучаснасьці, адрадіць яго калішнюю славу, уваскрасіць тую мову, якая была калісь ува ўрадах, а цяпер засталася толькі між простага народу. Мамэнт нацыянальны цесна пераплятаўся з мамэнтам соцыяльным.

Ёсьць яшчэ і шмат іншых адзнакаў, характарных для „Нашай Нівы“, але яны для скарочаньня — апускаюцца.

Такі самы характар насяла і творчасць пісьменьнікаў „Наша-ніўскае пары“. У іх тыя самыя адзнакі, якія выяўляліся ў паадзіночых пісьменьнікаў у большай, ці меншай ступені.

Трэба ўсё-ж сказаць, што розьніца між паадзінокімі пісьменьнікамі была часам і даволі значная. Маючы агульны заклад, яны праяўлялі гэта кожны пасвойму. Часам розьніца заходзіла і вельмі далёка. Таму зьяўляецца канечнасьцю падзяліць іх на такія часьці: 1) пісьменьнікі пераходнага часу; 2) сялянскія пісьменьнікі; 3) пролетарскія; 4) інтэлігэнцкія пісьменьнікі; 5) пісьменьнікі мяшчанства; і 6) пісьменьнікі з рэлігійным нахілам.

Аб кожным з гэтых падразьдзелаў будзе гаворка далей.

Выдатнейшыя дзеячы, якія стаялі на чале ўсяе працы каля „Нашае Нівы“, былі: браты Іван і Антон Луцкевічы, Аляксандар Уласаў, Антон Лявіцкі, Алёіза Пашкевіч і потым усе пісьменьнікі, творы якіх будуць тут падааны.

А. ПЕРАХОДНЫ ЧАС.

Як па часе, так і па характары свае творчасці ніжэйпаданыя пісьменьнікі ёсць вытварам пераходнага часу. Слова пераходны патрабуе вытлумачэння ў тым сэнсе, што пераход мусіць быць ад аднаго чагосьці да другога. Мусім перш за ўсё сказаць, што наша навейшая літэратура амаль ня ўся цалком ёсць адбіткам імкнення да жыцця перад усім сялянскіх гушчаў, а затым работніцкіх, г. ё. такіх, сярод якіх захавалася адзнака цэлай нацыі—мова. Поруч з гэтым пачалі зьяўляцца творы з адбіткам ідэолёгіі вельмі блізкай да гэтых гушчаў розных інтэлігэнцкіх водценяў. Але раней гэтага ня было. Нашы пісьменьнікі XIX сталецця, самі паходзячы з клясаў заможнейшых, адбівалі перш за ўсё і настрой гэтых клясаў. Рамантычны настрой, дзякуючы пэўным абставінам у жыцці гэтых клясаў, распаўсюдзіўшыся па ўсёй Зах. Эўропе, знайшоў водгалас і ў нас. Рамантызм быў вядомы г. зв. народалюбствам часткі заможных клясаў, стараньнем падысьці бліжэй да простага народу. Але ў самай сутнасці „народалюбства“ было праявай, адбыўшайся ў жыцці вышэйшых клясаў і таму зьяўлялася рысай іх саміх. Гэта ня было імкненне да жыцця самога простага народу, не выяўляла мукаў яго жыцця, а хутчэй было выпадковым стараньнем пэўных асобаў з заможных клясаў падысьці да гэтага народу. Народ „любіўся“ да пэўнай меры, ня тое, што ў літэратуры пазьнейшага часу, дзе гэты народ сам гаворыць, пяе, крычыць аб сваіх балячках.

Вось-жа між гэтымі дзвюма порамі беларускай літэратуры, г. ё. порамі шляхоцкага рамантызму й сьвядомага выяўленьня думкаў саміх гушчаў пасяля больш шчырэішых народніцкіх песьняроў (М. Бурачок і Я. Лучына), на пераходзе між імі і стаяць ніжэйпаданыя пісьменьнікі. І яны „народалюбцы“ і яны не выяўляюць зусім усіх злыбдаў простага беларускага народу, а падыходзяць да яго, стараюцца зразумець яго, часта, зразумеўшы, зусім зьліваюцца з народам і выказваюць тое, што выказваў кожны беларускі пісьменьнік у далейшым часе. Гэтае вось хістаньне, нясталасьць паданых пісьменьнікаў, якія-ж да таго паходзілі з дробнай шляхты, таксама пераходнай ад заможнейшых клясаў да простага народу, і надае ім выразны пераходны характар.

1. Ядвігін Ш.

Ядвігін Ш. — гэта псеўдонім (мянушка, зьмененае імя). Запраўднае імя Антон Лявіцкі. Радзіўся ў 1870 г. ў фальв. Карпілаўцы каля м. Радашкавіч, Вялейскага павету. Сярэдняю шкалу скончыў у Вільні, а вышэйшую ў Маскве. У Маскве-ж ён сьвядома прыстаў да беларускага руху, з якім была ў яго сувязь праз знаёмства з Дуніным-Марцінкевічам. Тут пры яго (Ядвігіна) дзейным супрацоўніцтве пераложаны на беларускую мову „Сыгнал“ Гаршына ў 1891 г. Пасьля Лявіцкі жыве пераменна то ў Менску, дзе выдаваў мясячнік „Саха“, то ў Вільні, дзе дзейна супрацоўнічаў у „Наша Ніва“. Перад гэтым пісаў і ў „Нашай Доле“, а наагул пачаў пісаць свае расказы яшчэ раней. З 1909 году ён запайняе сваімі „апавяданьнямі“ і „лістамі“ вялікія часткі старонак „Н. Нівы“.

Пасьля лютаўскае (1917 г.) рэвалюцыі ў Расеі, Ядвігін Ш. супрацоўнічае ў часопісах „Вольная Беларусь“, „Беларусь“ і іншых, якія выходзілі ў Менску.

Асобнымі кніжкамі выдана:

1. „Дзед Завала“, Вільня 1910 г. — вершаваная легенда.
2. „Бязрозка“, Вільня 1912 г. — зборнік расказаў.

3. „Васількі“, Вільня 1914 г. — таксама зборнік расказаў і ўрэшце
4. „Usraminu“, Wilnia 1921 h.

Ядвігін Ш. якраз тыпічны прадстаўнік пераходнага часу. Ён бярэ свае расказы з народнай творчасці, або з фантазіі, перадае іх цікава і з гумарам; але гэты гумар найчасцей выглядае, як насьмешка над сялянамі, — перадаецца так, што селянін трапляе ў сьмешнае палажэньне. Мэта аўтара хучэй — не парадзіць сялянскім балачкам, а проста пасьмяшыць чытача. Праз гэта расказы Я. Ш. ўсё-ж захоўваюць цікавасьць для ўсіх („Пазыка“, „Заморскі зьвер“ і інш.).

Ядвігін Ш.

З зборніка „Бязрозка“.

Бязрозка.

Даждаўся Лявон, што яго пацеха — Марыська — выцягнулася ўгару, як тая маладая, гладкая бярозка. Ад хлапцоў адбою ня было і, хоць сэрца крывёю аблівалася, а пара падышла замуж аддаваць.

Справіў Лявон вясельле, як мае быць: каб у сэрцы дзіцячым на доўгія годы добрая памятка засталася і каб перад людзьмі сораму ня было; але як прыйшлося раставацца з дачуркай, — сплакаўся бедны, як бабёр: быццам чула сэрца нешта нядобрае. Ён і кажа ёй на апошнім адвітаньні:

— Слухай, пацеха мая, адну цябе я толькі маю і адну табе толькі даю раду: калі цябе прыцісьне горкая доля, калі табе будзе вельмі

цяжка жыць, што і змогі ня будзе вытрываць, ня жалься нікому, нікому, хіба знойдзеш такую спрыяючую верную душу, як спрыяла і верна была для цябе душа твайго бацькі; ня знойдзеш — ідзі лепш у лес, выбяры, каторае табе спадабаецца дрэва ^{а)}, і яму аднаму, маё ты дзіцятка, душу сваю адкрывай, жаль свой вылівай.

Прайшло нямала часу. Паехаў Лявон дачкі даведацца. Вылецела Марыська з хаты, кінулася бацьку да кален; прыпала пасья галоўкай да грудзей бацькавых, але ў скорасьці, як-бы засароміўшыся, адскочыла, спусьціла вочкі і стаіць, уся зьбялеўшая, толькі губкі дрыжаць...

Доўга Лявон моўчкі ўглядаўся на сваю пацеху, а пасья памалу падыйшоў да яе і глухім, быццам не сваім голасам, стаў дапытываць:

— Цяжка?

— Ой, цяжка, татачка, — ўздыхнуўшы адказала дачка.

— Жалілася?

— Жалілася, — вышаптала Марыська.

— Каму?

— Бярозцы.

— А больш?

— Не знайшла каму.

— Нясі сякеру, пакажы мне гэтае дрэва, — сказаў Лявон.

Хістаючыся, як маладая ад буры бярозка, ішла наперадзе Марыся.

— Ой, татачка, — жалілася яна, — якая гэта была пекная ^{б)} бярозка, якая гладкая. Якія пекныя былі на ёй галінкі, а на галінках паўнюсенька зялёненькіх бліскучых лісточкаў..

Лявон маўчаў.

— ... Татачка, што ёй зрабілася? Гэта-ж цяпер лета... Чаму яна счарнела? Чаму здрабнелі, пагорчыліся яе лісточкі? Татка?!

Лявон маўчаў.

— ... Чаму жаўцеюць гэтыя лісточкі? Бачыш, татачка, лісточкі з яе ападаюць!.. Чаму галінкі свае яна ўніз апусьціла, быццам яны плачуць?

Не пасьпела слова скончыць Марыська, як цяжка грукнуў па дрэве абух.. Як падстрэленая птушка, скокнула яна і схпіла за руку старога:

— Татачка, не чапай. Не чапай, родненькі мой, — прасіла Марыся, — баліць.. баліць..

Але Лявон, нічога ня кажучы, ізноў стукнуў абухам па дрэве: рэха не адазвалася — стук быў глухім, як-бы гэта не па дрэве, а па зямлі стукаў. Марыська стаяла водпаль, заламаўшы рукі і глядзела быццам на нешта вельмі страшнае, толькі з вачэй яе сыпаліся адна зя адню сылязінкі, як сыпаліся пажоўклыя лісточкі з здрыгануўшайся пад абухом бярэвіны... Лявон нагнуўся, абчасаў каля пня кару і, адагнуўшыся, са ўсяго маху запусьціў сякеру ў бярозу і, павярнуўшы тапарышча на бок, адшчапіў вялікую трэску. Дрэва заскрыпела, запішчэла, быццам стала жаліцца, як тое дзіця... а з-пад Лявонавай

^{а)} Полёнізм; пабелар. — дэрава.

^{б)} Полёнізм — прыгожая, харошая.

сякеры щэпкі ляцелі... Але нядоўга яму прышлося працаваць: нагнуўся Лявон, глянуў на падсечанае месца, ткнуў туды тапарышчам і, адагнуўшыся, глыбока ўздыхнуў.

— Марыська, дзіцятка маё, — дрыжачым голасам пачаў Лявон, — бачыш? Гэта-ж тут усяго на палец абалоні. А там парахня, адна парахня... А ведаеш чаму, гаротніца мая? Ведаеш? Гэта-ж твой боль, гэта-ж твой жаль спаракніў гэту бярозку, — бо ты доляй сваёй жалілася ёй. Дрэва і то спужалася такое долі... Умірае гэта бярозка, умірае без пары, бо кожны раз, як ты прыходзіла жаліцца, ёй было штораз цяжэй, а ты, маё гаротнае дзіця, ўспомні, — ты тады мела хвіліны, падобныя да шчасця...

І Лявон, узяўшы рукамі галоўку сваё пацехі, моцна ²⁾ прыціснуў да сябе, а Марыська, тулячыся да бацькавых грудзей, прашаптала: — Татачка, а чаму-ж паміж людзей я не знайшла каму пажаліцца?

Лявон маўчаў.

П а з ы к а.

Што пазыка ня кожнаму ідзе на карысьць, усякі хіба добра ведае на сваім уласным карку. Пазнаў гэта і мой карак, нават ня карак, а ногі.

Было так: выбраўся я ў Вільню, а што неяк, ня тут кажучы, сароміўся паказацца ў горадзе ў лапцёх, дык пазычыў боты ў суседа. Прыйшоў у Вільню: цягнуся ў Кальварыю. Аж тут на мосьце, што зроблены праз рэку Вілію, — бачу; нейкія два падрусткі цягаюцца за чубы.

— Што вам, — кажу, — за ліха, абібокі вы гэтакія, чаго вам не хапае, — гэта-ж сьмех і грэх.

— „Дзядзенька, — кажуць яны, — дзярэмся ^{а)} праўда, але дзярэмся з тваё прычыны“.

Вось, — думаю, — ліха папала; з-за мяне — Янкі з Гаротнікаў — у Вільні чубы трашчаць?!.. Аж дзіва: скуль яны могуць знаць мяне? Але на сэрцы зрабілася неяк добра: як-бы ні было, а ўсе-ж гонар.

— Пакіньце, — кажу, — хлопчыкі, шкада мне вас, ды скажэце, ў чым дзела:

— „Як-жа ж, дзядзенька, во гэты гіцаль ^{б)} кажа, што ў цябе шэсьць пальцаў на назе, а я кажу, што пяць; ну, і ўзяліся за чупрыны“.

— А дзеткі-ж мае вы родныя, пакіньце цягацца, — кажу, — бо ў мяне і папраўдзе тыкеля ^{в)} па пяць пальцаў на назе!

— „Не, — кажа старэйшы хлапец, — так табе, дзядзька, веры не дамо: скінь боты і пакажы“.

— Добра, — кажу, — хлопчыкі, супакойцеся, я вас пераканаю. Зышлі мы на бок; сьцягнуў я бот, адкруціў анучыну, перапічылі яны мае пальцы, — пяць!..

а) Русіцызм — чубімся, б'ёмся

б) Гіцаль — той, што б'е сабакі, у пераносным значанні — абманшчык, прайдак.

в) Тыкеля — з пол. tak wiele, толькі, усяго.

— „Ага, — кажа той самы забіяка, — чаму-ж ты, дзядзька, паказаў нам тыкеля правую нагу? А на левай то пэўна шэсьць пальцаў!“

Хоць вас паляруш! ^{а)} Разуўся я і з левай нагі пачаў анучу адкручваць, — калі глянь — ажно ўжо няма маіх чупрыньнікаў; няма каму пальцаў лічыць! Але, дасьцё веры, і на пальцы няма чаго на цягнуць, бо разам з імі паехалі і новыя, пазычаныя боты!...

Заморскі зьвер.

... Даўно, то даўно гэта было, але яшчэ помню, бо, між намі кажучы, далі такі добра нам на памяць. Было так. Рыгор, Гаўрыла і я выбраліся ў горад з дрывамі; дровы прадалі, зайшлі да Янкеля выпіць чарку, сядзім калякаем; чуем — каля другога стала гамоняць аб усялякіх зьверах заморскіх, якіх панавозілі цяпер у гэты горад. Гаўрыла і кажа да нас браткі, лепш меней чарак вып'ем, а пойдзема паглядзець заморскую налпу. Добра, пашлі; чаўпёмся па вуліцах, дапытваючыся, як і куды трапіць да гэтай заморскай зьвярыны, аж тут нарываецца нейкі і кажа: хадзеце за мной, я вам пакажу налпу і кошту ніякага ня будзе. Усьцешыліся мы; коцім за ім. — Слухайце, дзядзькі, кажа да нас правадыр наш, паказаць налпу, то я вам пакажу, але сам з вамі не пайду, бо яна вельмі сярдзітая і ня любіць, каб хто другі раз прыходзіў глядзець на яе, а я ўжо раз быў. Праўда сьпярша і па нашым целе забегалі мурашкі, але — было-ня-было: вядзі кажам. Завёў ён нас на нейкую вуліцу, збочыў у нейкі садок, ды і паказвае пальцам: бачыце, кажа, вун гэны жоўты дом, і вялізарны ганак пры ім, падыйдзеце бліжэй і прыгледзьцеся—вось на крэсьле і сядзіць тая заморская налпа. Сунуліся мы бліжэй, углядаемся,—праўда: страшная, гарбатая, твар неяк сплюснутыся, дый амаль ня ўся ў валасох, але да чалавека надта ^{б)} падобна — і нават апрануўшыся зусім як пан які; апратка пекная ^{б)}, багатая; але і ўвагі на нас ніякай ня робіць, сядзіць, нават газэту чытае... Ну, думаем сабе, хоць налпа, але як заморская, дык можа і ўмее чытаць? Асьмеліўшыся, сталі мы бліжэй падходзіць, — нічога—сядзіць. Гаўрыла кажа: „братцы, — сьвісну я“. — Сьвішчы, — адказваем. Сьвіснуў ён раз—нічога, сьвіснуў другі і трэці раз, ажно праўда — падняло гэтае зьвяр'ё галаву, дый лыпае на нас маленькімі вочкамі, але так неяк сьмешна, што мы ўсе ў рогат! Ажно, людцы вы мае, як запішчыць гэта яна на нас, і хоць усяго не зразумелі, але лаянка зусім да нашай падобна, толькі яшчэ крапчэйшая!—„Іш ты, кажа, Рыгорка, хоць заморская, падла, а лаянкі тутэйшая скоро навучылася“. Ды яшчэ горш сталі рагатаць; а я, доўга не чакаючы, тыц ёй пад нос пугаўём. Браткі вы мае! Калі ўскочыць гэта яна, выхапіла нейкую дудачку, ды як засьвішча,—ўжо нашто Гаўрыла быў здатны да гэтага, а так-бы не патрапіў! Але ня доўга мы дзіваліся, бо як бач наляцела паліцыя, за карак, ды ў паліцыю. Там мы толькі даведаліся, што жулік нас падвёў, бо гэта ня была заморская налпа, а амаль ня першы чалавек у горадзе, але,

а) Параліч, згубленьне здольнасьці вольнага руху.

б) Полёнізм, пабелар. харошая, прыгожая.

як людзі нам казалі, надта ³⁾ падобны да налпы. Даведаліся мы ў паліцыі яшчэ нечага, але ўжо не заморскага, а тутэйшага — лазовага куста; а мне за тое, што ткнуў пугаўём гэну зьяварыну, зрабілі гонар — лішніх пятнаццаць усыпалі...

Вучоны бык.

Павёў Язэп бычка-трацячка на рынак прадаваць; на дарозе спатыкае салдатаў; тыя і пытаюцца Язэпа:

— Куды, старча, бычка вядзеш?

— На торг прадаваць вяду, — кажа Язэп, — такі нейкі няўдалы, наравісты ўдаўся, што рады даць не магу.

— Эх, дурны ты, землячок, — кажуць салдаты, — што-ж ты возьмеш за гэткую злыбіну? ^{а)} Аддай лепш нам яго на навуку ў горад на які год, дык прынамсі пасьяля жмені са тры грошы згорнеш.

Падумаў, пачухаў патыліцу Язэп, — падумаў — згоздіўся і аддаў бычка на навуку салдатам, а сам вярнуўся да дому.

Мінуў год; пайшоў Язэп у горад па свайго быка. Дапытаўся салдатаў, котрым аддаў сваю жывёлу на навуку, прыходзе да іх і пытае:

— Ну, землячкі, як мой падласы? Чы ^{б)} добра навучыўся?

— Ах, каб ты ведаў, кажуць яны, якой бяды набраліся мы з ім! Сьпярша—як сьпярша: брыкаўся, тузаўся, бадаўся ^{в)}, — але неяк далі рады: ўгаманіўся ^{г)}; толькі, як прыйшло ўжо да самой навукі, то так скоро пачаў браць усё ў свой бычачы розум, што аж рогі паападалі, шэрсень выпаўзла, стаў хадзіць на дзвёх нагах, словам, зусім падабнюсенькі стаўся да чалавека, а які разумны, аж дзіва!

— Ну, я яму скоро выганю гэты розум з галавы, кажа Язэп, толькі вядзецца мяне ў хлёў, дзе ён стаіць!

— Звар'яцеў ты, чалавеча, ці што? — кажуць салдаты, — праўда, чакаў ён цябе, але жыць болей з намі не захачеў: дагадзіць яму не маглі патрапіць, а перабраўся ён цяпер на сваю кватэру і чутно, папаў у вялікія чыноўнікі.

— Пакажэце тыкеля ^{д)} просіць Язэп, дзе ён жыве, а я ўжо сам дам рады: — нябось, пастронкі моцныя ^{е)} ўзяў.

Салдаты завялі Язэпа, паказалі дом, куды ісьці, а самі ўцяклі. Язэп, убачыўшы на дварэ нейкага чалавека, пытае: дзе тут жыве бык?

— Ня бык, адказвае той, а Быкоў, вун у тыя дзверы ідзі. Раскруціўшы пастронак і прыгатаваўшы цугу, сьмела Язэп адчыняе адны-другія дзверы і апынуўся ў вялікім пакоі, дзе ўбачыў абедаячага за сталом пана.

— Табе чаго? — пытае той.

Язэп, падміргіваючы адным вокам, зарагатаў і кажа:

а) нягодную рэч, жывёлу.

б) Полён. — ці.

в) Русыцізм—пабеларус.—калоўся.

г) Таксама; пабелар.—сьпішэў.

д) З польск. — tak wiele, толькі.

— Іш ^{а)} ты падласы, які ласун! Нябось, не спазнаў гаспадара.
— Вон пашоў! — крыкнуў пан, выскачыўшы з-за стала.
— Быську, быську, — стаў усьцішваць Язэп разгневанага пана, але той рынуўся на яго з кулакамі.
Язэп, доўга не чакаючы, закінуў на пана пастронак, зацягнуў яго, ды давай акладваць пугай...
Няма ведама, чым-бы гэта скончылася, каб ня зьбегліся на крык людзі і не абаранілі пана.

З зборніка „Васількі“.

З а р а б л я ю ц ь .

Мамку — дык закапалі на могілках, пры горадзе; не на самых, праўда, могілках, але так, крышку з боку, за плотам, бо казалі, што яна неяк ня зусім так, як трэба для могілак, памірала.

Татку не давлялося бачыць. Ганулька—сястрычка, значыцца, мая—казала, што як была маленькая, а мяне яшчэ на сьвеце зусім ня было, — дык разы са два бачыла. Нішто, казала, хоць старэнькі, але добры быў: грошы, а то й цукеркаў, бывала, прыносіў і надта пекную ^{б)} пахучую адзежыну меў на сабе. Але я так і ня бачыў яго: на пахавунак мамкі ён ня прышоў. Чаму? Ня ведаю.

Як мамку хавалі, мне было гадоў восем; Ганулька бралася пад чатырнаццаць.

Пры мамцы жылі мы ў пекным мураваным доме; дом быў вельмі высокі, але мы жылі зусім нізенька, быццам у зямлі. Так, бывала, сьмешна глядзець праз ваконца: толькі ногі—міг-міг, а то іншыя — шлёп-шлёп, але толькі й відаць ногі, як-бы людзям галоў і ня трэба было...

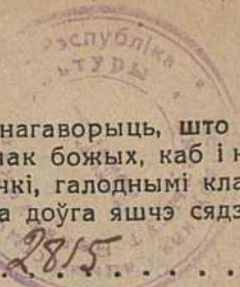
Жыць было добра, спакойна, і гульні свае з Ганулькай мелі. Зімою, напрыклад, у вялікі мароз, на вакне (адно яно было ў нас) такія бывалі пекныя кветкі, што так і глядзеў-бы цэлы дзень на іх, а Ганулька возьме вугальчык ды і ім на сьцяне такія самыя кветкі навядзе, — якраз такія самыя, толькі тыя былі белыя, а гэта чорныя... Або, іншым разам, з вакна вада стане капаць, — вось якраз, як часта бывала з вачэй мамчыных: такая перш маленькая капелька, а пасля яна неяк пухне, пухне і зробіцца вялізарная, бліскучая й... кап! а потым другая, трэцяя, але таксама памаленьку: кап... кап... кап... Толькі, помню я, раз мамчына капелька ўпала мне на твар, дык такая цёплая была, ажно гарачая, а тыя, што з вакна капалі, дык іншым разам замярзалі ў доўгія, доўгія сасулькі; тады мы з Ганулькай адзіралі іх і гулялі ў кранніка, што цукеркі прадае.

Здаралася ня раз, што есці надта ^{з)} хацелася, а мамка ня прыносіла (мусіць часу ня мела), дык затое яна як пачне нам гаварыць, як пачне, а так умела пекна ^{д)} гаварыць: як птушачкі божыя—такія маленькія, бедненькія, а страхі над сабой ня маюць, а мы маем; як іх вецер праймае, а да нас не дабіраецца; як яны галодныя спаць са-

а) Русіц. — вишь, видишь; пабеларуску — бачыш, бач

б) Полёнізм, пабелар. — харошую, прыгожую.

дзяцца, — і ўсё гэта так пекна так жаласьліва нагаворыць, што аж нам захочацца быць падобнымі да гэтых птушчак божых, каб і нам холадна было, каб і нам, як гэтыя божыя птушчкі, галоднымі класьціся спаць у халодны кут. І кладземся. А мамка доўга яшчэ сядзіць і шые, шые, шые...

Сьлярша, як асталіся мы толькі ўдваёчку, — вельмі маркотна было... Стуліўшыся, як каткі ў клубочкі, дрэмлем, не разьдзяваючыся, ўсю ноч, хліпаючы ад часу да часу, на мамчыным ложку... Галоднымі ня былі: хлеб яшчэ цягнуўся; два злоты ў матчынай вопратцы знайшлі, а як праелі іх, Ганулька й кажа да мяне: „Ты, Адамка, ня дурэй, сядзі ў хаце ды лемантар, як мамка паказвала, грызі, а я пайду грошы зарабляць і на сябе, і на цябе“. І праўда: заробкі яна дастала ў скорасьці: то на пабягушкі, то падлогі мыць, то вады прынесці ці так што якое, — але зарабляла, і год за годам ішлі ^{а)} роўна, спакойна.. Ганулька вырасла ўжо на сталую дзяўчыну, а і я, хоць тонкі й худы, але таксама ўверх выцягнуўся, і мы ня раз ужо паміж сабою раіліся, каб убіцца мне да якога майстэрства, але... але зрабілася нешта такое, чаго мы самі не маглі зразумець: заробкі Ганульчыны неяк зразу урваліся...

Чаму? — не разумеў я. Чуў толькі ад дворнічыхі, што такіх ганарыстых, як мая Ганулька, паны ня любяць... Жыць стала цяжка: мала таго, што ціснуў голад, але й апрануць ня было чаго — сядзімо цэлы дзень у хаце, як тыя мышы ў нары, і толькі, як добра сьціямее, Ганулька ў сваіх лахманох выпаўзала да адной старэнькай пані, каторая адна й асталася, што яшчэ мела літасць над намі, — і то тое, то сёе перападала ад яе нам з яды. Але цягнуцца гэтак доўга не магло. Ганулька кідалася ўсюды, шукаючы працы і змораная прыбегла позна вечарам ^{б)} да хаты, ламала свае ручкі і плакала, плакала... Гледзячы на яе, скавытаў і я з жалю, як тое шчанё...

Дэман 27.06.23

З а р а б і ў.

Хоць меў Сьцёпка Тацюк траціну зямлі, і то зямлі добрай, меў жонку — Тацяну да ўсяго дасужую, меў трох сыноў, спаміж каторых старшыя два былі ўжо ладнымі ^{в)} падросьткамі і зараблялі ня толькі на сябе, але і на хату, а ўсё-ж ткі ў хаце жылося несамавіта: штодзённы недастатак! Нажывуць круп, затаўкі ^{г)} няма; згарусьцяць затаўку, — якраз крупы скончыліся; і так усьцяж!

Праўду кажучы, найбольш вінават быў гэтай бядзе сам Сьцёпка; хоць любіў, каб яды было, як на Дзяды, але хацеў, каб работы было, як у нядзелю. Людзі ўжо напрацуюцца, па колькі-то пракосаў пройдучь, а Сьцёпка ўсё яшчэ соўгаецца ад хаты да хаты па вёсцы: то

- а) Няпр. зварот. — ішоў.
- б) Расейскі зварот; пабел. — ўвечары.
- в) Ладны — полёнізм, пабел. харошы.
- г) Скорам, які таўкуць. затаўкаюць.

з адным пастаіць, пагутарыць, то з другім за глупства завядзецца, — пасварыцца, — глядзі — ўжо і поўдня блізка, і, хоць як ня кідалася Сьцёпкава Тацяна, нічога не памагала: жылося, як той казаў, дрэнна.

А Сьцёпка не ад таго, каб жылося лепей, — чаму не? Але, каб гэта *лепей* само як-небудзь, скульп-небудзь звалілася, знайшлося. І хада Сьцёпкі была такая, быццам усё шукаў гэтага лепей. Апусьціў галаву, як той конь убоісты, ўніз, дый цягаецца, быццам чагось углядаючыся.

Многа, ці мала гэтак шукаў Сьцёпка свае долі, але вось адной неяк раніцы, пралайдачыўшы ўсю ночку ў падгарадзкім шынку, і вараваючыся з пустой кішанёй і цяжкай галавой да хаты, здалося яму, што такі знайшоў сваю долі. Стрымаўся 1) раптам, сярод дарогі і стаў з-пад лоба аглядацца, як-бы баяўся, каб яго думак хто не падглядзеў ці не падслухаў... Потым, крута завярнуўшыся скорым крокам 2) памахаў у горад. Прышоўшы на адну з вуліц, дзе стаяў знаёмы гарадавы (ня раз чарку перакульвалі разам — усей знаёмасьці), стаў з ім шаптацца. Доўга, надставіўшы вуха і ківаючы галавой, слухаў, пашаптушак Сьцёпковых гарадавы, пасьля кіўнуўшы пальцам, павёў яго ў паліцыю.

Там зараз гэты самы гарадавы завёў Сьцёпку ў камору, дзе сядзеў за сталом нейкі чыноўнік, ці начальнік, а сам чмыкнуў адтуль. Жутка зразу зрабілася Сьцёпку, мо' ўжо і жалеў цяпер, што ажно сюды кінуўся шукаць свае долі, але неяк слова за слова (начальнік паказаўся Сьцёпку вельмі прыступным чалавекам) і ўсё, што было ў думках Сьцёпкі, вылажыў, як мае быць.

... Выйшаў Сьцёпка. Выйшаў, як-бы пасьля вялікай, цяжкай працы: спацелы, чырвоны, як рак. У моцна 2) заціснутым кулаку трымаў сярэбраны рубель... Але што цяпер знача Сьцёпку гэты рубель? Ого! Сьцёпка-бо ведаў цяпер, як зарабляць рублі. Калі захача — не аднаго будзе мець. Вось захацеў, і будзе мець... як вам здаецца: што? Каня! Як мае быць каня — гаспадарскага каня. Трэба будзе толькі падыйсьці на торг, выбраць любога, а пасьля сеў і паехаў; аб цане і ня пытай! Ёсьць каму за яго плаціць!

Вараваючыся да дому, разважаў Сьцёпка: сказаць жонцы, ці не сказаць? Але такі надумаў не гаварыць: нашто бабе ведаць? Яшчэ гатова разбрахаць па вёсцы, а гэтага нельга, бо і заробтак можа ляснуць 3).

Па дарозе зноў зайшоў Сьцёпка ў шыночак, знайшлася там знаёмая кампанія, а да таго быў рубель — было за што і пры чым пасядзецца, дык ледзь уночы дацягнуўся да дому. І, ўвайшоўшы ў хату, намацаў палок і, рынуўшыся на яго, заснуў моцным, п'яным сном.

Сонейка ўжо высока паднялося, калі Сьцёпка расчухаўся, злез з палка, моўчкі насунуў шапку і высунуўся за дзьверы. Тацяна таксама быццам і ня бачыла мужа — ніводным словам не зачэпіла яго. Яна добра ведала, што ніякое прычываньне ня толькі не памагала, але яшчэ горш шкодзіла: Сьцёпка, на злосьць жонцы, кідаў тады ўсю работу і сьцягваўся з дому на колькі дзён. Хніпаючы і ўціраючы нос хвартухом, Тацяна ямчэй толькі перастаўляла гаршкі; мацней ля-

а) Полён. — шагам.

б) Трэснаць, прапасьці.

«кала вілкамі і чапялой у качарэжніку а) і часьцей куксала свайго малаго Сымонку, каторы круціўся каля спадніцы маткі.

Тымчасам Сьцёпка, выйшаўшы на двор, як сеў на прызьбе, дык і не скрануўся, ажно пакуль жонка ня клікнула палуднаваць. Па палудні пайшоў кратацца каля гаспадаркі і гэтак дацягнуў да вечара.

Ноч выдавалася Сьцёпку бесканечна доўгая. Доўгай і страшнай паказалася яна і Тацяне. Чаго ніколі даўней ня бывала, кідаўся Сьцёпка, як у гарачцы: то крычаў, каб каня яму запрагалі, то клікаў Юрку і Кастуся, то будзіў жонку, дапытваючыся, ці ня чула, як сабакі брахалі і званочки зьвінелі, і ледзь над ранацай крыху супакоіўся. Назаўтрае, праз увесь дзень ня выйшаў, як даўней бывала, на вуліцу, словам да нікога не адазваўся, толькі яшчэ больш згорбіўся, яшчэ ніжэй апусьціў галаву ўніз, як-бы баяўся, каб не заглянуў яму хто ў вочы.

Так прайшло трое сутак б). На чацьвёртыя—з вечара, калі жонка з сынам ляглі ўжо спаць, Сьцёпка, запаліўшы лучыну, толькі стаў лапці падшываць, як пачуў, адазваўся на вёсцы сьпярша адзін сабака, пасьяля другі, трэці... Твар Сьцёпкі зьбялеў, рукі і ногі так сталі калаціцца, што ледзь падняўся, ледзь дайшоў да лучыны, вырваў яе з лучніка, кінуў воб землю, затаптаў і, асунуўшыся на лаву, цяжка дыхаючы, стаў прыслухацца. Колькі гэтак сядзеў Сьцёпка — сам ня ведаў, і толькі, калі пачуў, як на вуліцы вёскі нешта затаркатала, затопалі конскія капыты, Сьцёпка як-бы ачнуўся. Праз сваё вакно бачыў Тацюк, як замігацелі агні па хатах, потым стаў высыпаць народ на вуліцу і, як тыя пчолы ў вульлі, загудзеў. — Пад вакно Тацюковай хаты падбегла суседка — Мар'яна, забарабаніла па ім і, крыкнуўшы: «Юрку і Кастуся забралі... кніжкі нейкія знайшлі», пабегла далей. Сьцёпка ані скрануўся...

Мінуў тыдзень, другі, і выбраўся Сьцёпка ў тарговы дзень у горад. Сьпярша падышоў да знаёмага гарадавога, але з ім аніяк ня мог дайсьці да ладу: буркне нешта пад нос, ды адвернецца. Махнуў Сьцёпка рукою і пайшоў да таго чыноўніка, ў каторага сьпярша быў. Той, распытаўшыся, ці няма яшчэ якіх навін, сказаў Сьцёпцы прыйсьці па каня на другі торг. Прыйшоў ён на другі торг, — якраз начальніка дома не застаў. За трэйцім разам — часу таму ня было. І гэтак, як стаў хадзіць, дык хадзіць, а ўсё нічога ня выходзе в); ажно пакуль аднаго торгу не спаткаўся ён нос у нос з гэтым сваім начальнікам на рынку. Круціўся, праўда, сьпярша той, як уюн, але ўрэшце згадзіўся ісьці каня купляць Сьцёпцы. Абышлі адзін, другі табун, пры трэйцім начальнік, гутарачы з гаспадаром-цыганом, нешта доўга замарудзіў, а пасьяля і кажа Сьцёпцы «выбірай каня, садзіся і езь», а сам завярнуўся і пайшоў.

Сьцёпка абышоў гнядога — добры; паглядзеў у зубы була-наму — яшчэ лепшы, але найбольш спадабалася яму лысая кабыла: складная, сытая, ростам невялічка, — якраз на яго гаспадарку. Пакруціў яе ў адзін бок, пакруціў у другі, — «гэту можна?» — пытае цыгана; — «прабуй, якога хочаш», — адказвае той. Але што там Сьцёпку было прабаваць? Абы скарэй да дому — пахваліцца! Ўскочыў на кабылу, залопаў нагамі па бакох лысай і, трушком зьехаўшы з рын-

а) Месца для качаргі, вілоў і г. д.

б) Русіц; пабел. — пара.

в) Провінц; ня выходзіць.

ку, мінуў прыгарадзьдзе і выехаў на сваю дарогу. Тут затуманіў люльку і толькі стаў надумвацца, што-б тут сказаць у вёсцы: адкуль, за што нажыў гэткую жывёлу, ажно ззаду нехта калі храпне па карку Сьцёпку, дык і не агледзіўся бядак, калі на зямлі апынуўся. Падняў галаву, глядзіць: цыган — гаспадар кабылы — стаіць над ім, крычыць, лае, дый зноў складаецца пражыць. Усхапіўся Сьцёпка, хацеў ужо даць цыгану здачы, але той давай няма раўсьці: „злодзей! злодзей!“ Надбеглі людзі, і як не растлумачваў ім Сьцёпка, як ні кляўся, як ні прасіўся, нічога не памагло: кожны тоўк яго, як сабаку на чужым дварэ,—гэтак зьбітага зьвязалі і павялі назад у горад. Там здалі Сьцёпку ў вучастак. Прабаваў і тут Сьцёпка выкладаць сваю справу, як ён і ня краў кабылы, як за яго маніўся заплаціць нейкі важны чыноўнік, але ніхто і слухаць не хацеў, а толькі кпілі ^{а)} і сьмяяліся з яго.

На другі дзень выпрасіў-ткі Сьцёпка, каб завялі яго да таго чыноўніка. Завясьці — завялі, але той і не дапусьціў яго нават да сябе і, як ні артачыўся ^{б)} Сьцёпка, а адтуль павялі яго ўжо проста ў турму і ўпхнулі паміж арыштантаў „да разбора дзела“.

Ліха яшчэ надало Сьцёпку прызнацца перад сваімі новымі таварышамі, за што і як папаў сюды. Думаў Сьцёпка іх разжаліць сваёй доляй, а тымчасам—дзіва: зладзеі, разбойнікі і тыя адтрахнуліся ^{в)} ад яго. „Зраднікі! Юда!“ іначай і не адзываліся да Сьцёпкі...

Пакуль назначылі суд, Сьцёпка адседзіў у турме месяцы з чатыры; але, ці то яму той начальнік — зжаліўся — памог, ці як там было, выкруціўся-ткі неяк, небарака, з большай бяды і вярнуўся да дому.

З таго часу перастаў цягацца па вёсцы, бо абы толькі паказаўся — сталыя і малыя, мужчыны і бабы прыставалі да яго: „Сьцёпка, Сьцёпка, калі пойдзеш у заробокі?“

Г а р о т н а я.

У канцы вёскі каля старэнькай хаткі ўдавы Тамашыхі сабралася кучка баб. Кожная з іх штось гаварыла, кожная штось раіла, але Тамашыха ня чула і не разумела — ані іхніх гутарак, ані іхніх рад. З ахапкам брудных ануч пад пахай, шэпчучы штосьці пасінеўшымі ад холаду вуснамі, хадзіла яна ад вакна да вакна, ад вуглоў хаты да дзьвярэй і ўглядалася, ці не пакажацца дзе дымок. І праўда: праціскаўся ён паміж лучынак, месцамі пазаягваных замест шыб у ваконныя рамы; працягваў і праз надгніўшыя вуглы хаты, — і праз пашчапаўшыя ў дзьверах дошкі. Дзе толькі дагледзіла Тамашыха гэты дымок, хутка падбягала туды, выцягвала з-пад пахі анучыну, адрывала шматочак ^{г)} і з усей сілы затыкала ім шчэліну.

Вецер раз-за-разам узрываўся, гудзеў паміж гнілых жардзей азяродаў, паміж дзе-ня-дзе цэлага яшчэ частаколу; са сьвістам прарываўся праз голыя галіны вялікай крывой вярбы і гінуў нейдзе ў далі. З пахмурнага неба сыпалася імжака. Нездаволеныя, што Тамашыха

^{а)} Полёнізм — насьмяхаліся. ^{б)} Русіц., пабелар. — ня ўпіраўся. ^{в)} Русіц. — адтрахнуліся, адпінхнуліся. ^{г)} Камячок.

не зважала на іх, бабы, пазалеўшы, парасьцягіваліся па вёсцы. Скончыла і Тамашыха сваю занятку а), глянула на пустую, балоцістую вуліцу і, асунуўшыся на прызьбу, шаптала далей.

Што шаптала — сама добра не разумела. Ведала толькі, што так трэба. Трэба, бо,—бо знахарка Караліха, да каторай Тамашыха сягоньня яшчэ додня б) заімчала курыцу, так і раіла: „Зачыні, казала яна, юшку, распалі агонь на прыпечку, насып гэтага, што табе даю, зелья,—хай курыць, а сама выйдзі з хаты, дый пілнай, каб дым праз шчэліны не ўцякаў“. А калі Тамашыха спыталася, ях доўга трэба курыць, знахарка строіла так: „столькі часу куры, колькі займае сказаць шэсьць па шэсьць пацераў; тады, кажа, і варочайся ў хату—ўсё будзе добра“.

Шэсьць па шэсьць? Ня менш — то пэўна, а мо ўжо і болей, як шэсьць па шэсьць нашаптала пацераў Тамашыха; мо' гэта і нядобра? Усхапілася з прызьбы, кінулася да дзвярэй і расчыніла іх. Шугануў дым, цёмны едкі дым, грыз вочы, душыў у горле, але Тамашыха не зважала на гэта: вобмацкам мінула печ, дабралася да палка і нагнулася.

Там — з нацягнутай на галоўку грубой посьцілкай ляжаў Сьцяпанка — пацеха і ўся надзея Тамашыхі. Ляжаў ціханька і толькі худзенькая маленькая ручка зьвесілася з палка. Тамашыха асьцярожна падняла і палажыла гэту малую ручку на грудзі сына, а сама ціханька, каб не разбудзіць хворага, адышла, села на лаву і задумалася. І, ці то ад дыму, ці то ад гэтых думак, сьлязіна за сьлязіной капалі і капалі з вачэй беднай кабеціны...

Задумалася Тамашыха. І часно сама дзівілася, скуль можа брацца столькі бяды, столькі няшчасьця, сколькі ўсьцяж валілася на яе галаву. І за што? Грэшная? Мо' яе грэх найважнейшы, найбольшы за ўсіх? Мо' дзеля таго і пакутавае яна за ўсіх? Мо' іншым за тое лягчэй жывецца? Ой, бо ці ўсё-ж яе жыцьцё не адна пакута? Не адна бяда? Не адна нядоля?

Змалку, помніць Тамашыха, калі была яшчэ ў Язэпавай хаце — там ужо пачалася яе нядоля — там першая. Бо ці-ж гэта не нядоля? — спаміж усіх дзяцей, якія гадаваліся тады ў Язэпа — адна яна ня мела маткі. У кожнай хаце былі дзеці, былі і маткі, а от-жа ў яе ня было. І калі, бывала, бачыла яна, як іншыя дзеці песьцяцца, прытуляюцца да матчыных грудзей, бегала і яна — маленькая, худзенькая да тэй высокай белавалосай Тэклі, клала сваю галоўку на яе калені і шаптала: „мама, мама, мама“. Але пяшчотаў, а яшчэ горш гэтых слоў Тэклі ня любіла: „ня лезь, кажа, да мяне з гэткім — абуза в)", а ня дачка ты мне“. Плачучы, бегла тады малая Ганулька (Ганулька? гэта-ж яе некалісь звалі Ганулькай, ледзь цяпер успомніла Тамашыха), бегла ў які-колечы цёмны куточак, або ўціскалася ў запечак і, закрыўшыся, ціханька шаптала сама да сябе: „мама, мама, мама“...

Потым... што-ж было потым?... Ага: зімой крыху меншых за сябе дзяцей калыхала, насіла, хату замятала, бульбу скрабла, а ўлетку — ў поле ўжо стала ганяць. Прыгнаўшы на дзяніну, змораная бяжыць травы каровам, сьвіньням... Гэтак доўга было, бо неяк да сярпа не магла налажыцца, але пасьля і гэтага наўчылася. Стала хадзіць тады на заробкі і, як тая пчолка, зносіць двузлоткі ў хату.

а) Свой занятку. б) Удосьвітку. в) Цяжар.

Але, каб з гэтых двузлотак сабе што справіць—адзежыну якую, нікому, ды самой Ганульцы ніколі і ў галаву ня прыходзіла. Адзьявалі яе хатнія: справяць што сабе, падносяць, пацягаюць, ды аддаюць тады ёй: „палатай, — кажуць, — добрая яшчэ для цябе адзежына будзе“. Цешылася Тамашыха з падарунку, латала і насіла. Інакшых радасьцяў Ганулька ня мела; і толькі, калі ўжо вырасла на сталую дзеўку, Васіль — хлопец з суседняй вёскі, спатыкаючы яе, жартуе, бывала, загаворыць: „дурная ты, кажа, Гануля: цябе крыўдзяць дома і ты падаешся. Слухай лепш мяне, ўсё добра будзе“. І Ганулька, хоць балялася Васіля, але верыла яму і слухала. Слухала, ажно пакуль не пагналі Васіля ў салдаты, а яна зноў адна асталася. Адна? Каб-жа хоць на век аднэй можна было астаца! Але ўскорасыці падыйшла найгоршая бяда: радзіўся сыноч... Выгналі Ганульку з хаты... прыйшлося сесьці кутам на дворнай пляцоўцы. Ой, трудненька прыходзілася Ганульцы, трудненька! І ня думалася ёй, што на сьвечце бяда ня мае канца, што можа быць яшчэ цяжэй... Памёрла Тамаша канцавога матка; патрэбна была ў хату гаспадыня, а што за п'яніцу ніхто не хацеў ісьці, абы якое прыстанішча а) мець — пайшла Гануля...

І вось яна ўжо Тамашыхай стала, Тамашыхай гаспадыняй! Бяда толькі, што ня было надта над чым гаспадарыць: адна ўсяго кароўка, ды дзьве авечкі, каня нават ня было. Шнурок свой у запашку аддавалі, дык пражыць было цяжка. Але што там пражыць? нейкі-ж лахман быў нацягнуць на сябе, а есьці? Улетку — шчаўя, грыбоў — гібель; а зімой — які там дзень? Зусім кароткі. Прыставіць саганок бульбы — на ўвесь дзень хапае! Вось толькі абы Васільку... ды каб-жа яму аднаму? ато і не агледзілася Тамашыха, як прыбыў Яначка, Пятрусь і вось гэты — Сыцяпанка. Сабе — як сабе, а дзецям трэба-ж даць хоць раз у тыдзень нейкі праснак, б) ці блін, ды малачка калі ўліць. Ну і давала Тамашыха колькі мела; а на Каляды, на Вялікдзень нават скаромнае траплялася. А хоць і ў буднія дні, — каму — нашто тое — грэх наракаць: у пячурцы заўсёды ў запасе бульба валяецца, і ядуць яны яе, бывала, не раўнуючы, як тыя парасяткі — праз увесь дзень, дык голад каму-каму, а дзецям не дакучаў. Толькі вось, разважала далей Тамашыха, неяк сыць іх ня брала: жывоцікі праўда парасьпірала, але ручкі, ножкі, шыякі — ажно жаль было глядзець — як тыя цэвачкі. А і сама яна, Тамашыха, неяк сохнуць стала ды моц в) зусім страціла. Даўней, бывала, асьміну бульбы закіне на плечы і прымчыць з поля, а цяпер і кошык цяжка прыцягнуць. Не дзеля таго саслабела яна, што галодная была, або што Тамаш праз колькі-то год духі выймаў — біў, не — гэта што — глупства; вось, другі год ужо як ня б'е: зваліўся п'яны з рыштаванья, захварэў і памёр, а ўсё-ж-ткі сілы не вярочаюцца, — сну зусім няма з таго часу, як увалялася хвароба ў хату.

Гэткі-то хлопчык быў Васілька, ўспамянала сабе Тамашыха, гадкоў з дзясцях пэўна меў; аддалі на службу за падпаска; усё-ж ткі карміць дома ня трэба, ды чатыры рублі пэнсіі браў за летка. От і зарабіў! — вярнуўся са службы, стаў кашляць, хірлець і Каляд ня пры-

а) прытулак.

б) Прэсны хлеб.

ждаў—як тая сьвечка—згас. Згас Васілька, за ім тэй самай сьцяжынкай пайшоў Яначка, а пасья і Пятрусь. А цяпер вось гэты—Сьцёпачка—мала то страху нагнаў? Згоджаны быў да Ёсіх Сьвятых: на ўсім гаспадарскім пуд жыта і тры рублі; ведама, першая яшчэ служба; ды і тая не ўдалася: скаціны, хоць мала, але дурачная; зьнямогся, лётаючы за ёй, так бедны, што без пары сарвацца са службы прыйшлося: мо' і грошы прападуць, але дома Тамашысе спакайней. Малачка яму напарыць, сама паложыць, накрыве, ўночы да яго ўстане; толькі нешта ніяк ачуняць ня можа, а вось з тыдзень ужо будзе, то такі страшэнны кашаль прычапіўся, што і духу не даваў яму перавесці. Чаго, чаго не рабіла, якога толькі ня парыла, не дала зелья, — нічым супакоіць не магла, ажно пакуль, вось, ня зьбегала да Караліхі і хоць курыцу прышлося аддаць, але такога нейкага моцнага-то²⁾ курава дала, што зразу кідаць перастала, супакоіўся і гэтак-то ціханька ляжыць, ані скранецца; нават ручку, што зьвесіўшыся з палка была, як паправіла, так і цяпер на тым самым месцы ляжыць...

Цяпер толькі ўспоміла Тамашыха, чаму гэта, як папраўляла тую ручку, то яна была нейкая ні то потная, ні то ліпкая і быццам цяжкавата?.. І раптам, як пярун агністы, страшэннае падазрэньне мігнула праз галаву Тамашыхі. Зразу ўнутры зрабілася холадна, пуста; ногі быццам волавам наліліся... Але неяк-жа скранулася Тамашыха і, апіраючыся то аб стол, то аб зэдлі, з страшэннымі, выкаціўшыміся на верх вачамі, ляскаючы зубамі дасунулася да палка і смарганула за пасьцілку. З пад яе паказаўся пасінеўшы твар няжывога Сьцяпанкі.

П а в у к.

У сетку з дзіўна-хітра сплеченых нітак папалася муха.

Сетку зрабіў і наставіў павук. Зрабіў і наставіў, як рабілі і настаўлялі такія-ж самыя сеткі павуковы дзяды і прадзеды.

Папалася ў сетку муха, як пападаліся ў такія-ж сеткі яе бабкі і прабабкі. Як там было ў гэтых сетках бабкам і прабабкам, муха чула й ведала, але цяпер, трапіўшы сама туды, як толькі наляцеў на яе павук з сваімі клешнямі ды пачаў накідаць кандалы, сьцягваючы і зьвязваючы імі крыльля з ножкамі, яна заартачылася^{а)}.

— Слухай ты, — кажа, — крывапіўца, натуру тваю дасканальна^{б)} знаю і ведаю, што добра ад цябе не спадзявацца: дай-жа хоць слова сказаць...

— Э-э, — адказвае павук, — ведаю я гэтыя гутаркі вашыя — старая песьня! Кожная з вас, як толькі пападзецца да мяне, ўсялякімі тонамі галосіць: „павук-кывапіўца!“ А ці ж я адзін такі? Ці мала такіх-жа кывапіўцаў паміж вашага брата? Глянй на аваднёў, камароў: іх цэлыя хмары! Ды з твайго роду ёсьць такія, што калі ўрэжа ў лытку...

— Не, павук, — перапыніла муха, — тое, ды й ня тое: праўда, ссучь і яны кроў, але жыцця не адбіраюць, а й то, праўду кажучы, хоць іншым разам і ім не даеш ты спуску, усё-ж-такі лічым мы іх больш

а) Русіцызм, пабелар.—заспрачалася, пачала ўпірацца.

б) Дакладна, якраз.

тваімі спадручнікамі, чым нашымі. Такія, як я, нічога супольнага з імі ня маюць: мы жывем божым дарам.

— Чым-бы вы там ня жылі,—ужо злосна пераняў мову мухі павук,—гэта мне ўсё роўна. Мне толькі абы была кроў, а пакуль ваш род не зьвядзеца, то й павуком крыві хваціць.

— А ці ведаеш-жа ты, пракляты вісельнік,—пачала муха,—што хоць згіну я, згіне яшчэ не адна такая, як я, але як зразу наляціць цэлы рой мух, ударыць у тваю сетку, тады ня толькі яна паляціць у ласкуткі, а) а бадай і ты жывым ня выйдзеш?! Зьдзекваўся ты, пакуль па аднэй нас перабіраў, але зыкну б) я толькі, цэлая хмара...

— Ха, ха, ха!—зарагатаў павук і наляцеў ужо на галаву мухі.—Зыкнеш? Ты зыкнеш? Недачаканьне! Недачаканьне тваё!!! в)

І павук, запеніўшыся са злосьці, як бач, прабіў галаву мусе і па чаў смактаць з яе кроў.

Ніколі, здавалася павуку, не смакавала так яму кроў, як гэтай мухі. Ніколі такой прагавітасьці ў яго ня было, як вось цяпер. Вісеў ён над мухай, ажно пакуль-што да капелькі крыві ня выссаў з яе, і тады толькі адбегся і глыбока заціснуўся ў сваю шчыліну.

Хоць і сыты быў—ня спаў гэтай ночы павук. Неспакойныя думкі наляталі на крывёй залітыя павуковыя мазгі. А што, калі й праўда наляціць адразу цэлы рой мух? Ці ўтрымаецца сетка? Ці здалее ён даць усім адразу рады? І як гэта адважылася гэтка паганая муха такое слова яму, яму—павуку—сказаць? Не адна муха мо' ня раз ужо і думала так, але каб сказаць?...

Ня спаў гэтай ночы павук, а назаўтрае, надумаўшыся, зрабіў і наставіў новых яшчэ дзесяць сетак.

Кавалкі з „Успамінаў“.

Gau-de-a-a-a-mus i-gi-tur
Juvenes dum su-u-u-mus
Gau-de-a-a-a-mus i-gi-tur
Juvenes dum su-u-u-mus
Post jucund-a-am juventu u-tem... з)

Грымеў гэты традыцыйны в) студэнцкі гімн. е) гімн — чаруючы сваёй пекнатой жс): чулася ў ім павага і вясёласць; чулася радасьць і сумнасць. Ад гэтага вялікага акорду з) пекнаты, здавалася, дрыжыць усё, апрача сыцен: яны былі праз лад моцныя 2), праз лад тоўстыя—гэта былі сыцены маскоўскай перасыльнай Бутырскай турмы...

а) Лахмоцьце.

б) Гукну.

в) Польскі зварот; лепей было-б — не дачакаешся.

г) От-жа радуймся, пакуль мы маладыя... пасья прыемнай моладасьці.

д) Бесьперарыўна пераходзячы.

е) Урачыстая песня.

жс) Пекната—полёнізм ад рэкнось, пабелар.—хараство.

з) Гарманічнае злучэньне некалькіх гукаў.

Б У Т Ы Р К І.

Бутыркі!!

Колькі-ж сьветлых, чыстых, ідэйных дум згніло ў тваіх — Бутыркі — праклятых, грозных мурах!! Колькі?? ці ёсьць змога палічыць?? Не! Ды і навошта лічыць?!

„Петрапаўлаўка“ ў Пецярбурзе, Бутыркі — ў Маскве — ось тыя два сіты, праз каторыя прасявалася ўся інтэлігэнцыя ^{а)} быўшых падданных, быўшага Расейскага гасударства. ^{б)}

Бутыркі!!

Бутыркі — а сапраўдная назова: — „цэнтральная перасыльная Бутырская турма“ — гэта была быццам дачэсная дамавіна. Калі і выпушчалі адтуль на волю, дык вока паліцэйскага, жандара ці шпіка мела вас у сваёй апецы

Але саўсім ^{в)} бадай неўспадзеўкі здарылася тагочасная авантура ^{г)}.

Ось — „узбунтаваліся“ Пятроўцы. ^{д)} Іх захапілі амаль ня ўсіх. На другі-ж дзень загарэлася ў унівэрсытэце. Моладзь — ня то што дабравольна, але проста гвалтам — дабівалася арышту, дабівалася турмы.

Першая партыя арыштаваных унівэрсантаў — гэта быў толькі пачатак. І калі гэту партыю загналі ў манеж, то, — як мы пасля даведаліся, — прыходзілі цэлымі групамі ^{ж)} студэнты, дабіваючыся, каб і іх арыштавалі. Але такога „прыказу“ ня было і іх толькі разганялі.

Але якое-ж жыццё было нас — тых 412, якіх загналі ў Бутыркі?

Памешканьне — калі гэта можна назваць памешканьнем — далі нам на трэйцім паверху турмы. Гэта былі два вялізарныя калідоры пад простым кантам, пры якіх было дваццаць восем „камэраў“. Камэры — гэта — адны меншыя, другія большыя — пакойчыкі, і там — нас, трэба пахваліцца, не запіралі ^{з)}, але далі поўную волю: куды каторы хочаш.

Мы — Менчукі — з кампаніяй, якая далучылася да нас, — заарандавалі апашнюю — 28-ю камэру.

Што ў такіх камэрах было? Голыя драўляныя нары — і толькі. Праўда — яшчэ было нешта: тысячы, а мо' мільёны, выбачайце, плюскваў ^{к)}.

Ну, але трэба было неяк-жа даваць сабе рады. Першую ноч ніхто і ня думаў укладацца спаць; ішла гутарка, ішлі нарады. Варты ніякай пры нас ня было, дык гаварыць можна было смела і свабодна аб чым хочаш і дзеля гэтага мы і не агледзеліся, як шпарка мінула тая першая ночка.

Адно толькі што нас трывожыла — гэта лязганьне па каменных усходах. Куды і нашто ганялі няшчасных кандальшчыкаў — мы толь-

а) Людзі, што жывуць з працы галавы, адукаваныя, духова разьвітыя класы грамадзянства.

б) Гасударства — русіцызм; пабелар. — гаспадарства, дзяржава.

в) Делш — зусім.

г) Франц — прыгода.

д) Студэнты Пятроўскай сельска-гаспадарчай акадэміі.

ж) Купамі.

з) І усцізізм — не замыкалі.

к) Плюсквы — полёнізм; пабеларуску — блашчыцы.

кі даведаліся пасья: неспадзявана вялікі лік нас — нова арыштованых — прымуся турэмнае начальства гусьцей сыціснуть даўнейшых сваіх нявольнікаў і ось, калі ярчэй зьвінелі гэтыя кандалы — на нас ведала ня толькі сумнота, але нейкі жаль, трывога, граза, і нашыя маладыя галасы прыціхалі...

...І калі я ўспамінаю мінулае і прыглядаюся да цяперашняй моладзі, то ў мяне зьяўляецца адно пытаньне: калі яны маглі так хутка пастарэць? Хто так хутка вырваў у іх маладую душу? Хто пазбавіў іх гэтага найдаражэйшага скарбу?

Даўней — навука была навукай і, разумеецца, больш ёю займаўся, чым цяпер; сур'ёзныя заняткі, сходы, нарады, праца ў бібліятэках і інш. — ішлі ня спыняючыся, аднак заставалася часу, калі маладыя, незатручаныя яшчэ нічым, душы ірваліся да шчырай, мо' нат часам крыху наўнай, але чыстай, праўдзівай вясёласьці.

Але па што аб гэтым успамінаць? на што гаварыць? па што гаварыць?

„Не течет река обратно —
Что прошло — того не будет“.

Знайшлі мы і яшчэ адну занятку, дый нат вельмі прыемную: канцэрты.

Сьмешна цяпер можа каму выдацца, як можна даваць канцэрты ў Бутырскай турме, а тымчасам праходзілі яны вельмі цікаўна, гладка, ўдала.

Апрача агульнага, нарыхтованага паміж сабой, хору, выступалі асобныя канцэртанты: солісты, дуэты, трыо, квартэты і г. д. Паміж імі былі такія галасы, якія можна было пачуць толькі з добрай тэатральнай сцэны. Былі дэкламацыі, монологі, экспромты. З вялікай любоўтай можна было ўсё гэта слухаць.

Іншым зноў разам — выклікалі мы начальніка турмы — палкоўніка — прозьвішча каторага ўжо не памятаю — быццам у вельмі важнай справе. Ён заўсёды зьяўляўся ў хуткім часе. Але трэба было бачыць яго, як акружоны грамадой студэнтаў — ён — то чырваней, то бялей. Ужываць якіх-колечы рэпрэсіяў проці студэнтаў, відаць, яму было забаронена, дык быў, дрыжучы перад сваім старшым начальствам, паслухняны.

А, праўду кажучы, ніякай справы да яго мы ня мелі: ось так толькі, абы чымсь з нуды заняцца.

Палкоўнік стаяў, а ўвакол яго гудзелі маладыя галасы:

— А што чутно ў Іокагаме? а што дзеецца ў Конго? Што з турэцкім султанам? Ці праўда, што яго жонкі зьбеглі? і гэтак далей — у тым самым напрамку а).

Ён разумеў, што тут строяць жарты, але трымаўся, як мог, каб ня страціць сваёй павагі: выкручваўся, як уюн, каб у чым-колечы ня здрадзіцца, і калі ўжо даваў драпака ад нас, то мы дасканальна бачылі, што нат найлепшая маскоўская лазьня не магла так дагадзіць пану палкоўніку, як дагадзілі яму мы.

Гэтак перакульвалі мы дзень за дзеньком... Але чым далей яны цягнуліся, настрой рабіўся тым больш сумны. Прыходзілася шукаць

а) Украінізм, паб.—кірунак.

новых спосабаў, каб падтрымаць, ажывіць пульс маладога, няпрывыкшага да такіх абставінаў жыцця...

(Далей аўтор апісвае, як студэнты з нуды арганізавалі канцэрт і тэатр з інтэрнацыянальным рэпэртарам; выступалі украінцы, расейцы з песняю „Укажи мне такую обитель“, палякі — „Z dumet rożagów“, каўкасцы, літоўцы, латышы).

...Вярнуўшыся ў сваю камэру, мы — Менчукі — паўкладаліся до сну, але гэты сон, аніяк да нас не прылятаў. Чаму? і самі яшчэ добра не разумелі. От — гутарым, шэпчамся, быццам баімся, каб хто іншы нас не падслухаў.

Калі глянем, ажно і нашыя суседзі — случчакі, магілёўскія, віцязьчане — неяк ня могуць спакойна прымасьціцца на сваіх нарах: усхопліваюцца і таксама шэпчацца, як мы.

Што за прычына? Гэкі-то ўдалы быў канцэрт, гэтак-то вясёла там было, а тут — на табе: маркотна зрабілася на душы, што здаецца гатоў кожны з нас хоць у вёр галавой.

Паспаўзалі мы з нараў і зыйшліся разам са сваімі суседзямі, каторых мучыла, як мы бачылі, таксама нейкае неспакойства.

Але неяк нічога ў нас ня клеілася: кожны гаварыў аб нейкай дробязі, аб нейкім глупстве, старанна абмінаючы тое, што набалела і трывожыла яго душу.

— Таварышы, браткі мае родныя! — пачуўся прыцішаны, мягкі голас недзе саўсім з боку, што-ж з намі сталася? Чаму прыціхлі галасы нашыя? Чаму нас агарнула такая сумнота? Чаму не хапае нам слоў выліць той жаль, той боль, які запанаваў у нашым мазгу ^{а)}, ў нашым сэрцы, ў нашай душы? Што гэта?—кідаў пытаньні ён.

Але адказу ня было: сьціхалі ўсе,—сьціхалі і ўважна ўглядаліся ў мала тады яшчэ нам знамага прамойцу. — — — — —

З доўгімі яснымі валасамі, з яснымі блакітнымі вачыма, скуліўшыся неяк, сядзеў ён на нарах і цяжка дыхаў.

— Прычыны такога настрою,—пачаў ён дальш,—трэба шукаць у тым уражаньні, якое зрабіў на нас сягоняшні канцэрт. Чулі мы там такія прыгожыя песьні—украінскія, расейскія, польскія, літоўскія—скажэце-ж вы мне, чые песьні вам найбольш спадабаліся?

— Усе яны адналькава прыгожыя, усе яны роўныя,—адазваўся нехта з нараў.

— Спытайцеся-ж тых, хто сягонья там пеяў—не такі адказ пачуеце вы: паляк будзе хваліць сваю песню, украінец — сваю, расеец — сваю і гэтак дальш,—зноў пачуўся голас першага прамойцы;—і ня дзівота: кожнаму сваё роднае — наймілейшае, найдаражэйшае; для нас-жа яны, вы казалі праўду, — ўсе родныя, аднальковыя, бо... адналькава чужыя...

Мы — паміж гэтых нарсаў — як тыя пакрыўджаныя сіроты... так — пакрыўджаныя: адабралі ў нас волю, свабоду... ну, але пумы налажыць на нашыя думкі, на нашую душу — ня ўдасца!..

— Нашыя лугі — для нас цьвітуць; нашыя каласы — для нас шэпчаць; нашыя рэчкі — для нас гудзяць; нашыя лясы — для нас шумяць, а нашыя сумныя песьні—для нас і толькі для нас зьвіняць—і будуць зьвінець!..

^{а)} рус. — у нашых мазгах.

— Чулі вы гэткую песьню :

„Ой, ляцелі гу-у-сі
Ды з-пад Белай Ру-у-у-сі“...

Зацягнуў прыцішаным нізкім тэнорам сваю песьню, але зараз-жа гэтая мэлёдыя абарвалася і пачуўся сухі, цяжкі, надрываючы грудзі, кашаль.

Усе заслуханя ў першыя словы песьняра, цяпер трывожна аглянуліся на яго: не зважаючы на цемру, якая абхапіла ўжо нашу камэру, ўбачылі мы, як у руках песьняра міганула белая хустачка, якою ён пачаў старанна выціраць свае вусны...

Адзін са студэнтаў — мэдык — хутка саскочыў з нараў і, кінуўшыся ў калідор, прымчаў адтуль вады і падаў кашляўшаму таварышу. Той, напіўшыся і цяжка дыхаючы, яшчэ больш ціхім голасам зноў пачаў:

— Не магу я пяць, не магу — ў грудзёх ня ўсё, відаць, у парадку, ну але гэта міне. Я вам хоць так — бяз мэлёдыі ўспомню некалькі родных нашых песьняў.

І пачалася дэклямацыя беларускіх песьняў...

Плылі яны — адна за другой плылі...

Не пяў-жа ён іх, а толькі словы гаварыў, а здавалася, што словы гэтыя плывуць, зьліваюцца ў адну мэлёдыю — мэлёдыю жалю, скаргі, болю... Здавалася — ось, ось недзе рэха павінна было адклікнуцца... не—не адклікнуцца: рэха заплакаць павінна— наўзрыд ^{а)} заплакаць...

Раптам нехта адазваўся:

— Стойце, браткі, пачакайце: знаная мне гэтая песьня — яшчэ нянька навучыла; хочаце — сьпяю яе?

Усе, разумеюцца, згадзіліся. Знайшліся і другія, каторыя ўспомнілі іншыя песьні.

І ось, бадай, ці ня першы раз, як Бутыркі—Бутыркамі—ў грозных іх мурах, у цемры закратованай камэры — пачулася, палілася сумная беларуская песьня!...

З якой увагай, любоўю, пашанай услухоўваліся мы да мала знаных тады яшчэ мэлёдыяў!..

Пяялі саўсім прыцішаным голасам, як-бы баючыся, каб хто не падслухаў іх, каб з чужымі людзьмі ня прыйшлося дзяліцца неўспадзеўкі знойдзеным дарагім скарбам...

Пашто ^{б)}, каб хто чуў: пяялі мы сваё - роднае і пяялі — толькі для сябе.

Як-жа хутка мінула нам гэтая ночка! Колькі новых плянаў навеяла яна! Колькі новых зернятак закінула ў нашыя маладыя душы! Колькі новых неспадзяваных думак нагнала яна ў нашыя гарачыя галовы!..

... Назаўтра нас — гэтых восемнаццаць чалавек — паравозілі: частку — ў адзіночныя камэры, скуль пасля, дзякуючы вялікай, моц-

а) Русіц.—паб. лепш—жаласна заплакаць; б) польск. зварот, пабелар. нашто.

най протэкцыі а) — выпусьцілі; частку саслалі, а трох згінула ў Петрапаўлаўцы.

У той-жа год скасавалі Пятроўска-Разумоўскую Акадэмію б).

Доля вывезеных на концы студэнтаў — была розная: адным прыйшлося гнаць той самы курс — другі год; другіх — паразганялі па іншых унівэрсытэцкіх гарадох, а былі й такія, каторым прыйшлося і саўсім з унівэрсытэтам разьвітацца.

Трэба яшчэ адзначыць, што разруха паміж студэнтаў была ня толькі ў Маскве: перакінулася яна, як гэта і заўсёды бывала, ўва ўсе унівэрсытэцкія гарады. У той год разруха гэтая дайшла да асабліва вялікага размаху і хоць ня ўсіх, але частку сваіх жаданьняў — дабіліся — ахвяры не прапалі дарма.

У чэсьць гэтых ахвяраў закончу свае ўспаміны — тым — з чаго пачаў:

„Gaudeamus igitur
Juvenes dum sumus“ I..

а) Заступніцтву; б) Сельска-Гаспадарская Акадэмія ў Маскве.

Карусь Каганец

(Казімір Кастравіцкі).

Каганец, запраўднае імя якога К. Кастравіцкі, як па часе, так і па характары творчасці, ідзе поруч з Ядвігіным Ш. Радзіўся недзе ў Горадзеншчыне каля Белавескае Пушчы. Яшчэ ў 90-х гадох мінулала сталецьця пачаў працаваць на беларускай ніве. Памёр у 1918 годзе. Наагул вестак аб жыцці яго мала папала ў друк.

Першая рэч, напісаная Каганцом яшчэ ў 1893 годзе, ёсьць „Прамова“, якая надрукована пасля ў сьвяточным № (7) „Н. Н.“ за 1910 г.

Карусь Каганец.

Як і Ядвігін Ш., Каганец апрацоўвае народныя легенды. Найлепшая з іх „Сьцяты камень“. Апрача таго ён піша расказы гістарычнага характару („Новасадзкае замчышча“ і інш.). Зьбіраючы этнографічны матар’ял, ён пачынае пісаць і вершы, якія таксама дацьчаць або легендаў або гісторыі, а то і проста з жыцця. Адзін з лепшых вершаў — „Кабзар“. Вершы яго стараюцца насьледаваць народнай творчасці. Пісаў Каганец і драматычныя творы, найлепшыя з якіх „Модны Шляхцюк“. „У іншым шчасці няшчасце схавана“. Усё гэта друкавалася па розных часопісах. Найбольш популярная рэч яго — „Модны Шляхцюк“ камедыя ў адной дзеі — некалькі разоў надрукована асобна.

Выйшаў яшчэ яго популярна-навуковы нарыс „Гутаркі аб небе і зямлі“.

Каганец таксама калышацца паміж туманным романтизмам, фантастычнымі ўспамінамі, лятученьнямі аб даўнейшай славе Беларусі і запраўднай любасьцю да простага народу. Розьніца з Ядвігіным Ш. тая, што ўсе рэчы ў яго сур’ёзныя; ён шчыра й адкрыта піша, што думае. У расказах — „На спляў“, „На сплаве“ ў Каганца відаць рэалістага, які сьпісвае жыццё простага народу бяз прыкрасаў, але з пэўнаю сымпатыяй.

П Р А М О В А.

Гэй, хлопцы, брацьця мае, а сыны Зямлі Беларускай, каторая раскінулася ад Гродны ^{а)} да места Смаленска і ад Прыпяці аж на другі бок ракі Дзьвіны перакінулася. Кіньце ўвакол вокам, сабярэце харашэнька ^{б)} думкі і скажэце, ці павінна так быць, як цяпер ёсьць?

^{а)} Гродна — расейская форма назву, пабеларуску Горадна, або Горадзен.

^{б)} русіц. — пабелар. — добра, добранька.

Ці справядліва гэта—ўсяго, што сваё чурацца: і мовы свае, і звычайу свайго, і вопраткі свае? А ведайце тое, што мова наша калісь слаўнай была, і быў час, калі наша мова працьвітала пры дварэ каралёў польскіх. Ведайце, што спамеж ^{а)} вас больш, як спамеж другіх народаў славянскіх, слаўных людзей выходзіла даўней і цяпер выходзіць і розумам і ваеннымі заслугамі.

Колькі-то вучоных людзей, колькі-то слаўных казакоў, ваявод і гэтманаў наша зямліца выгадавала?

Адно нядобра, што кожны славу прыносіць не сваёй старонцы, а ўсё чужым. Прымерам кажучы, як той Галубок, проты селянін зямлі Наваградзкай, што са сваёю сотняю казакоў — ці мала славы прыдбаў паляком так, што і песьні аб ім складалі. А ў нас? Ці ведае хто яго?

І бяру я гэта ўсё на вум, ^{б)} і здаецца мне, што хутка саўсім засьне наш народ, бо яшчэ за гадоў трыста таму, як паны, так і халопы ^{в)} свае мовы не сароміліся: і гаварылі, і пісалі ўсё пасвойму. Потым мала-па-малу, ^{г)} паны сталі сваіх звычайу чурацца, сталі свае парадкі і мову сваю пакідаці ды польскую пераймаці і так, што далей-болей, аж зусім палякамі сталі. На паноў глядзячы, сталі і сяляне вопратку сваю мяняць на нямецкую і мову калечыць. Нават сваіх сьпяванак пачынаюць саромяцца, мужыцкімі называюць.

Але не! Наш народ не загіне, і прыйдзе такая часіна, што працнецца наш русьняк ^{д)} і скажа суседзям так: Служылі мы вам—заплацеце вы нам! Нам грошай ня трэба, бо свайго хопіць хлеба. А скажэце нам толькі: „Беларусы вы!“ Вось колькі!

Ды і красна-ж бо наша зямліца, ўсе выгады мае: і скіба ўрадлівая, і лесу багата, і сена аж надта, і рэчак сплаўных многа, а па краёх, як-бы ад ворага абгароджана пяском, балотамі ды цёмнымі лясамі.

Вось выйдзі толькі дзе-небудзь на гару, пад гай зялёны, ды азірніся на сьвет Божы! Так душа твая і зрадзее.

Бач! уніз аж да рэчкі гара зарасьнікам пакрыта, ўся арэшнікам, чаромхай, каліньнікам, ды маліньнікам зарасла. А чаромха то цвіце няйначай хто пухам лябяжым укрыў, і пах за вёрсты ветрам нясе. А рэчка сама—моў стужка блакітная, між верб ды альшын ветрам раскінутая. А за рэчкай лука ^{е)} аж зіхаціць кветкамі. А далей за лукой поле зелянее. А ўвакол усяго цёмны лес сінее. Глянё улева — панскі двор бялее, і таполі тырчаць, моў на старошы стаяць; а ўправа сяло ціха лягло, поўз-раку на беразе. У сады прыбрана яно, а ў сяле хлопцы, як дубкі, а дзяўчаты, як ягадкі. Пазіраеш на ўсё гэта і штось за сэрца шчэпіць, і грудзі шырака раздымае, і ляцеў-бы, здаецца, над палямі, над лугамі, па-над лесам сінім...

І на гэтай нашай зямлі спрадвеку нашы дзяды-прадзяды жылі, каторыя ня раз Грэкамі, Немцамі і Рымлянамі трасьлі... А мы?...

Мы — ня знаю, хто мы такія...

а) між, паміж, спаміж.

б) рус.; розум, тут трэба—бяру ў галаву;

в) слугі, падданыя;

г) рус. — патроху, паступова;

д) гэта значыць—беларус;

е) З польск. Ізга, паб.—сенажаць.

П р ы л у к і.

Ня летась, не залетась, а калісь у старыну, як мы самі сабою йшчэ жылі, тое, што казаць іму ^{а)}, было.

У адным месцы, абапол Птыча-ракі высяцца дзеве горкі дужа красныя, а пасярод ракі востраў ляжыць.

На той гарэ, што па праваму беразе, стаяў двор знатнага баярына, іменем Яраслаў.

Дый красен-жа той двор быў, увесь у садох, будынкі ўсе спраўныя былі, а ўвакруг тынам белым абведзены; а ад двара дый да шляху былі прысады ліповыя.

Быў дзень ясны, хорошы, ведама, як у пачатку лета бывае, калі йшчэ луці ^{б)} зіхацяць кветкамі ^{в)}, птушкі заліваюцца рознымі галасамі, рыба ў рэчцы раз-у-раз плюхае, разганяючы шырока вакорыну, пчолы і ўсякія мошкі ды казяўкі ^{г)} цэлымі роямі завіваюцца каля кветак.

Дзе ні глянь, усюды жыцьцё кіпіць, а сам пазіраеш, на ўсё гэта неяк радасна.

І вот па прысадах тых, у прыятным ^{д)} прахалодзе любуючыся прыродаю і самі сабою, прахаджываліся малады баярын Яраслаў зы сваею ^{е)} паняю—маладою жаною, краснаю Люблянаю. Ходзяць яны і цешацца, ажно дарога задуднела, і на ўзымыленым кані паявіўся, ўвесь запылены, княжы ганец і, сукланіўшыся баярству, павяшчае нядобрую навіну, што вораг рубеж перайшоў і дужа наш край пустошыць, і што князь прыказаў усім сваім баярам на вайну, чым дужы, пасьпяшаць. Баярын рад чыну даказаць, сабе славы прыдбаць; хутка сабраў сваю дружынку і паехаў.

Спачатку баярын слаў часта ганцоў да любое жонкі, а далей ні ганцоў, ні самога штось ня чутно стала. І затужыла вельмі красна ^{ж)} пані Любляна. Усё выходзіць на шлях і ў даль пазірае, ды ўсё дармо.

Прайшло лета, настала зіма, а любога Яраслава—як няма, так і няма.

Прышла ізноў вясна. Выйшла раз красна Любляна ў канец прысад і, як толькі на шлях зірнула, так дужа і зрадзела: бачыць, коціць дружына, а наперад—любы вараным канём едзе.

Ды нядоўга яе радасць была, бо як той пад'ехаў бліжэй, пазнала, што гэта другі.

Той пад'ехаў, сукланіўся, а яна і думае: „мога ён што пра майго ведае?“

Просіць яго к сабе ў харому сапачыць трохі. Той рад прыстае, ідзе за ёю ў сьвятліцу. Яна, яго за стол пасадзіўшы, гукнула на слугі, сказала прынесці піва, мёду і ўсялякай стравы; стала яго частаваці і яго пытаці пра мужа любага.

Той, пагадаўшы, так ей павядае: „Ня хочацца мне табе, красна пані, жалю задаваці, ды мушу... Вото-ж бачыш, твой муж, а мой друг сардэчны, быў цяжка ў баю ранен і, уміраючы, кажа мне так:

а) Старая форма—казаціму; маю, буду казаць, скажу. б) Лугі, сенажаці. в) Пол.— краскамі. г) Лепой — казуркі. д) Рус. — прыемным. е) З сваею. ж) Правільна — красная.

„Слухай, дружа! у мяне е а) жонка, дужа красная пані, а ты йшчэ не жанаты, так успакой мяне перад сьмерцю, бо мне скоро канец, — паклянiся заступiці ей маё месца! Што-ж я меў рабiці? мусiў прысягнуць, і цяпер ад прысягi адступiцца б) мне нельга... Так пані няхай мне выбачыць і будзе прыхiльна!“

Тая, тое як учула, давай плакаць, галасiці і слухаць яго ня хоча.

Плакала яна дзень, плакала другі, а на трэці й падумала: „і чаго я гэтак плачу?.. што я тым памагу?.. адно лічка в) сваё красна папсваюць з)“... і на чацьверты дзень гутарку з ім прыятну павяла, а на пяты—так і жартаваці сталі; а далей — і пабраліся.

Прайшло iзноў лета, прайшла зiма, а за зiмою вясна, а за вясною і лета настала.

Сядзяць гэта — той прыезджы баярын з краснаю Люблянаю, як галубке д) ў парачцы, і сабою цешацца ды любуюцца; ажно разам Любляна — як крыкне і, хапiўшыся за сэрца, абамлела. Той—зiрк: бачыць—перад ім Яраслаў стаiць... Хапiліся сьпярша за шаблi, а далей Яраслаў, адумаўшыся, кажа: „адзiн з нас павiнен умерці, дык няхай Бог судзiць—каму. Вазьмi ты сабе лук і сагайдак з стрэламі і iдзi на гару за рэчку, а я вазьму сабе і стану на гэтай гарэ, і будзем страляцца“.

Як сказаў, так і ўчынілі: выпусьцілі па страле—нiчога; выпусьцілі па другой — нiчога, а па трэцяй, як выдпусьцілі, так абодва і асунуліся, як два падкошаныя каласочкi.

Тое мейсца з тых пор „Прылукамі“ стала звацца.

І цяпер там стаяць мураваныя харомы і лiповыя прысады, і жыве там пан дужа багаты, толькi той пан цяперашнi—ня наш, а прышлы з памор'я, але добраваты сабе.

Што кажух, то ня вата.

Давялося раз зiмой гарадзкому панiчу паехаць у двор на iмянiны.

Прыехаўшы па чыгунцы на станцыю, ён пайшоў на сяло, што ад станцыі за поўварсты было, каб падводу наняць, бо яшчэ трэба было вёрст з чатырнаццаць канём ехаць.

Вось зайшоў ён у вадну хату, а там, якраз, абедаць садзiліся. Ён зняў шапку і кажа:

— Дзень добры!

— Дзень добры! — адказваюць.

— Ці не завязьлі-б мяне туды і туды?

— Чаму-ж не, можна, — кажа гаспадар, пагадаўшы.

— А сколькi-ж хочаце за хурманку?

— Аб цану мы зьмяркуемся, а цяпер сядзьце, капуста сербанеце, бо да таго двара няблiзка.

— Дзякую! — Я ўжо гарбату пiў.

— Ну, як воля ваша.

а) Ёсьць. б) Прав. — адступiцца. в) Рус. — тварык. з) Папсую. д) Пров. — галубкi.

Гаспадар, пад'еўшы, не сьпяшаючы, закурыў люльку, сказаў цану, каторая панічу проці гарадзкіх паказалася зусім малой, але ён з тым не пахваліўся: і яму грош, значь, не дарма даецца.

Пасьля гаспадар апрануў кажух, надзеў шапку і пайшоў запрагаць.

Запрогшы каня, прыйшоў у хату і, зьняўшы з жэрдзі кажух, дае яго падпрануць панічу; але паніч не адважыўся апрануць мужыцкага кажуха і кажа:

— Дзякую! У мяне пальто на ваце.

— Ну, як воля ваша, — кажа гаспадар. Аднак-жа, як ішлі са-дзіцца ехаць, то гаспадар узяў з сабою кажух у запас

Вот яны едуць.

Спачатку панічу цёпла паказалася, але, пад'ехаўшы вёрстаў пяць, бачыць гаспадар, што паніч стаў корчыцца, каўнер настаўляць, шапку на вушы нацягваць і носам сёрбаць. Гаспадар і пытае:

— А можа кажух паніч надзенеш?

— Не! дзякую. —

І едуць далей.

Праехалі яшчэ вярсты са дзеве, бачыць гаспадар, што паніча сталі дрыжыкі прабіраць, і пытае:

— А можа кажух, паніч, надзенеш?

— А добра, бо штось халаднавата.

Даў яму кажух апрануць, і едуць далей. Ужо і да двара блізка, адно — бачыць гаспадар, што паніч неяк бледнаваты, дык пытае ў яго:

— А што панічу ня сьсюдзена цяпер?

— О, не! цяпер цёпла.

— А можа паніч есьці хочаш?

— О, і дужа хачу!

— А што, панічу: што кажух, то не вата, а што капуста, то не гарбата? Але пацярпі паніч хвіліну, незабавам прыедзем!

І паказаў яму пугаўём на той двор, каторы ўжо відаць было.

Журавель і чапля.

(Б а й к а).

Жылі на балое журавель і чапля. Прыдакучыла жураўлю жыці аднаму, і думае: «Пайду хіба да чаплі ў сваты, мо' ўдваіх ладней жыці будзе».

Прыходзе а) да чаплі, а тая і слухаць ня хоча.

— «Куды ты варт—кажа—са сваімі нагамі? Не пайду за цябе!».

Пайшоў жураў, б) павесіўшы дзюбу, дамоў, а чаплі і шкада стала: пайсьці хіба самой да яго?

Прыходзіць да журава, а жураў, надуўшыся, кажа:

— Цяпер і я, як паглядзеў, дык не хачу з табой жаніцца: ты нейкая неахайлівая, быццам мокрая.

а) Провінец. — Прыходзіць.

б) Журавель.

Засаромілася чапля, ды пашла з нічым да дому.

А журавель і думае: «А ткі шкада, што адправіў, бо ўсе-ж ткі аднаму маркотна жыці!» — і пайшоў да чаплі.

А чапля свой гонар нясе і кажа:

«Было тады браць, а цяпер я не хачу».

І гэтак ходзяць адно к другому і ніяк пажаніціся ^{б)} ня могуць дагэтуль.

На сплаў.

Ня тое ўжо стала наша Палесьсе, як калісь было! Няма ўжо тае свабоды! Няма ўжо ні тых лясоў нашых слаўных, адвечных, поўных усялякага зьвяр'я ^{б)} ні тых балот бесканечных, паросшых камышом. ^{в)} плюшчаём, сітнягом, маўляў-бы лесам якім, у каторым кішмя-кішыць усякае птаства вадзяное. Цяпер усюды знаць „працавітая рука расійскага правіцельства“: усё Палесьсе парэзана выведзенымі пад лінію канавамі, па каторых сплаўляюць астаткі нашых лясоў у рэкі, а рэкамі—ў мора. Дзе былі адвечныя лясы, там цягнуцца парэзаныя ў клеткі палі. Адно ^{г)} чорныя пні, каторых рука чалавечая не паўздужала так скоро павыдзіраць, тое месца значаць. Дзе былі непраходныя балоты, дзе толькі дзікі зьвер ды наш паляшук—да і то ня ўсюды—мог прабрацца, цяпер сьцелюцца паросшыя буйнаю травой і так-жа парэзаныя клеткамі лугі. Толькі тыя лясы, каторыя казна сабе надзяліла, яшчэ красуюцца, сказаць, у цэласьці.

О, бедныя лясы нашы, краса і багацтва ^{д)} наша! Таеце вы, як сьнег пад гарачым сонейкам, і ўсякі вас стараецца чым скарэй вынішчыць!

Як толькі казна асушыла нашы балоты, парэзаўшы скрозь канавы, паны з купцамі ўзяліся чым дужы ^{е)} за лясы. Пан рад, што можа лес свой куды-небудзь дзець,—прадае купцу за абы-што, а той ставіць сярод лесу шахварню ^{ж)} і, пасяліўшыся там, живе і сьпяшаецца датуль, пакуль можа, які грош выціснуць.

У сяле Савічах была кантора аднаго багатага гандляра лесам. Было гэта ранняя вясною, калі сьнег пагнала адусюль, і рэкі ды канавы шырока мелі разьлівацца. Трэба было сьпяшацца сплаўляць дрэва.

Вот-ж у Савіцкай канторы, ў вялікай і вельмі нячыстай, як заўсёды ў жыдоў бывае, сабралася чалавек больш сарачні нашых мужыкоў, каб наняцца прагнаць прыгатаванае за зіму дрэва да Птычаракі. У ізьбе ^{з)} стаяў туман, пахла махоркаю і мокрымі анучамі й кажухамі. Усе нараз гаварылі так, што за гоманам нельга было разаб-

а) Коць шэрае (мышынае) масьці.

б) Лепш—зьявярыны.

в) Русіцызм, пабелар.—чарот.

г) Толькі.

д) Багацьце.

е) Як мага.

ж) Хата шахвара, шафара, шапара, наглядчыка за працаю ў лесе.

з) Рус.; пабелар.— хата, у хаце.

раць нічога. Пад сыцяною, за сталом, сядзеў брукхаты сам гандляр са сваім шапарам і запісаў прозьвішчы наймаўшыхся на сплаў мужыкоў. Ён сядзеў важна, спакойна і, не сьпяшаючыся, ставіў у кнігу свае выкрутасы і раз-ад-разу падымаў свой веснаваты а) твар з рудою барадою й хітрымі вочамі і скоса пазіраў на людцоў. Шапар яго—жыд чарнявы, юркі—усё бегаў, махаў рукамі і, запляваўшыся, крычаў на мужыкоў.

— Гвалт! Ня крычэце, ня крычэце! Няхай адзін за ўсіх гаворыць! Чуеце? ша! — крычаў шапар, махаючы рукамі і плюючы на бараду.

— Што-ж, можна, няхай будзе й так... няхай адзін гаворыць, — загаварыў мужык. — Усё роўна. Гавары ты, Яўхім!

З грамады вышаў Яўхім у белай сьвіце ня вельмі высок, але ў плечах дужа шырок. Год яму пад пяцьдзесят было. І ён прышоў наймацца з сваім сынам Астапам. Ён выступіў на шаг з грамады і адкашляўся.

— Чакайце, сьціхніце! — загаманілі ў грамадзе, — Яўхім гаворыць будзе!

Вочы на Яўхіма. Ён ведаў, чаму людзі так усхадзіліся: ім не спадабалася пасуленая цана, але ён таксама ведаў, што ўсё-такі канец канцом пераможа, і гандляр заплаціць такую цану, якую сам захоча. Прыказчыкі яго загадзя бочку гарэлкі прыдбалі, якая там-жа стаяла і на якой сядзеў худы стораж пажылых год і трымаў у руцэ бляшаную кварту напегатове. Людзі памалу сьціхлі, а Яўхім зачаў.

— Вось што, пане купец: цану малую даеце. На гэтую цану нельга прыступіці. Па чатыры злоты за лаўку... б) гэта нідзе ня віда-на. Гэта-ж — падумайце самі! — гэта-ж марац в) на дварэ, а вада вялізная будзе... гэтак сьнег пагнала. Нельга з плытамі ўправіцца будзе. Другое-ж, і лодак мала... Па рублю дасьце, дык пагонім...

— Але, лодак летась саўсім мала было, саўсім мала, — загаварылі людзі, — А паспытай цяпер у воду па шыю лезьці...

— Ша, ша! — зашыкаў шапар, махаючы рукамі.

— Лодкі будуць, — важна адазваўся сам купец. — Я купіў. На гэтым тыдні прывязуць. Старых яшчэ пяць штук ёсьць.

— Куды пяць?! — зноў зашумелі. — Адна-ж саўсім гнільля.

— Гавораць вам, будуць лодкі! — крыкнуў сам купец.

— Чуеце? Купец кажа, будуць лодкі! — кажа Яўхім.

Людзі заварушыліся. Некаторыя падыходзілі к Яўхіму, штурхалі яго ззаду і шапталі яму на вуха.

— Ну, што яшчэ? — спытаў купец. — Цана малая? Такая ўсюды, усюды такая цана. Якая цана ёсьць, такую і даю.

— Крыўдуюць, — кажа Яўхім: — Кажуць, што вельмі пакрыўдзілі тых, што дрэва тралявалі в) ўзімку. Штрафаў шмат пазапісвалі. І цана ад лаўкі... заўсёды рубель плацілі.

— Гэ! штрафаў шмат запісалі! Гэ, чэрці! — закрычаў шапар.—

а) Рабы, усыпаны рабаценьнем.

б) Кавалак плыта.

в) Сакавік месяц.

г) Спускалі з пня.

А колькі дзён не адрабілі? Гэ?! — А потым, нахінуўшыся к купцу, штось пашаптаў.

— Вось што, братцы, — сказаў купец, выслухаўшы шапара: — Калі вы добра да Птыча дагоніце—прашчу, а) увесь штраф прашчу, усё заплачу, што задзяржаў. Па рублю ня дам: нідзе цяпер па рублю ня плацяць. Папытайце, дзе хочаце. Дам па семдзсят капеек і па кварце гарэлкі. Гарэлка — фاین, харошая, моцная! Гарэлкі цяпер дам на задатак.

— У роце гарэць будзе, — зажартаваў шапар.

— Яно-то так, гэта — добра, — загаварылі мужыкі. — Адно на Востраве па рублю ад лаўкі плацяць.

— Ну, ступайце б) на Востраў! — як-бы яму ня рупіла, в) кажа купец.

— Няхай там і па дзесяць плацяць. Сказана, па 70 капеек цана, а там — як знаеце. Больш ня прыбаўлю.

Як-бы яны там доўга таргаваліся, няма ведама, — адно купец дагадаўся крыкнуць:

— Хто за семдзсят капеек ня хоча, выхадзі! Эй, запры крант і схавай кварту! Ня трэба гарэлкі!...

Як загаманіў купец так, нашы мужычкі як чагось зьякаліся. Ні-то што-б з) зарабаткаў ня ўтраціць, ні-то што-б гарэлка не ўцякла, а так, проста паверылі гандляру, што ён большай цаны даць ня можа. Бо, апрача ўсяго, наш народ яшчэ ня так сапсован, як другія, і ён як сам праўдзівы і чысты, так і ў другіх справядлівасьць верыць.

— Да ўжо няхай і так будзе! Мо' бог паможа, — адазвалася колькі чалавек.

За імі і другія сталі прыставаць на гэту цану, а некаторыя і не хацелі-б прыстаць, да грамада — не адзін чалавек. Дык мусілі і тыя вярнуцца і прыстаць на тое, на што грамада прыстала. Толькі адзін Пахом не паддаўся і хацеў быў ісьці. Пахом быў высокі і відны мужчына, хоць ліцо д) яго было бледна.

— Гэй, гэі, Пахом! Куды пайшоў? — крычаў нішчэменькі, у стоптаных лапцях чалавечак, ня пушчаючы Пахома ў дзьверах. — Усе згадзіліся, чаго-ж ты працівішся? Хадзем гарэлку піць! Вось зараз давацімуць.

— Не, — кажа Пахом, вагаючыся, — у Востраве рубель даюць, дык я туды...

— Але-ж да Вострава мілі з чатыры, болей! — крычаў нішчэменькі. — Ідзем, брат, ідзем!... Мужчынкі, цягнеце яго, а то ўпіраецца.

Пахом пастаяў, пагадаў, потым страпянуў чупрынаю, махнуў рукою і вярнуўся да грамады, якая стала націскаць і крычаць, каб скараі запісвалі і гарэку давалі.

— Ша, цішэй, ня ўсе разам! — супакойваў купец. — Гэй, хто там наперад стаіць? Заві, е) стараста!... Ты няграматны? На табе квітанцыю!... Стараста, стаў ж) пячаць!...

а) Русіц. — дарую.

б) Русіц. — ідзеце.

в) Ня было цікава.

г) Русіц. — пабел. — каб.

д) Русіцызм, пабелар. — твар.

е) Русіц. — паб. кліч.

ж) Стаўляй.

Сталі мужычкі падходзіць чарадом. Іх запісвалі, выдавалі квітку, а з квіткамі падыходзілі к старасту па гарэлку, а той наліваў ім у што хто падставіць — ці ў гляк, ці ў бутэлькі, ці ў баклажкі, ці ў берасьцені... а)

І пайшло таго-ж вечару гуляньне, як-бы радаваліся, што зрабілі ўмову на працу, якая і на катарзе ў дзесяць столак лягчэйшая...

Новасадзкае замчышча.

Над рэчкаю, над Слаўкаю, недалёка сьвятога месца Студзенца, дзе з-пад дарогі на горы вада цудоўная¹³⁾ выліваецца і спадае ў яр-глыбокі, а ярам у Слаўку цячэ, а Слаўка па каменнях шапча, — стаіць князьскае гарадзішча.

Высокія берагі Слаўкі парасталі ўсякім лесам: расьлі там і дубы магучыя, і сьветлыя ясені, і клёны, і асіны, і бярэзіны касатыя, і брэзгеліны касьцястыя, і чаромхі пахучыя, — ды многа ўсяго было.

Над усім гэтым западала ночка цёмная. Неба было засуплена б) чорнымі хмарамі, а вецер сярдзіты раз-па-разу зрываўся і з шумам і сьвістам пралятаў над гарамі, над лясамі і над тым гарадзішчам, маўляў штось нядобрае павяшчаў.

Усе ў гарадзішчы ў тым спалі. Спалі і ў месьце, што ляжала у кліну між Слаўкай і Ус-рэкай. в) Адна толькі душа ў гарадзішчы ня сьпіць: па волі ўсё ходзіць і знаць думу цяжкую думае, во аж пот на белым лобе выступае пэрлістымі кроплямі.

А хто гэта ходзіць, як не княжна, слаўная красою і багацтвамі сваімі? І ростам высока, і ліцом з) красна, хоць ня так-то ўжо і малада. І грудзі яе поўныя высока падымаюцца, і вочы карыя аж у цемнаце сьвецяцца, а буйныя косы вецер па воздусе д) трэпле. Ходзіць княжна гордаю ступою, ды на сэрцы яе знаць невясёла, бо ўсё то рукі заламае, то вяла іх спусьціць, то ўздыхне цяжка, як канаючы, то абэруч галаву сьцісьне; то быццам на штось адважыўшыся, вочы падыйме і ў даль сьмялей гляне і заходзіць байчэйшаю ступою а праз момант ізноў яе сэрца зойдзеца, і рукі павіснуць, і вочы затуманяцца, і ногі як-бы падкашывацца стануць. Ды вось яна канцом на штось адважылася. Пайшла хуткаю ступою ў гарадзішча, чэлядзь е) сваю будзіць, усе багацтвы сва прыказвае зьбіраці і што дарожшае, то ў скрыню каваную кладзе, а што меней вартае, тое чэлядзі раздае. Сабраўшы ўсё і спакаваўшы, скрыню зачыніла на тры замкі, а ключы на залаты паясок нанізала і туга ім падперазалася. Тады, сеўшы на скрыню, горка заплакала.

— „Няма ў мяне ні шчасьця, ні долі, ні вернага друга, — няма мне з кім дзяліцца ні сваёю красою, ні каханьнем, ні багацтвам вялікім, а моладасць мая ўцякае, лічка маё бела ж) пажайцела, грудзі

а) берасьні — гаршкі, аплеценныя бярозаваю карою, бярастаю.

б) Зацягнена.

в) Рэкай і ракой.

г) Русіц. — тварам.

д) Русіц. — паветра.

е) Слугаў.

ж) Русіц. — тварык мой белы.

мае поўныя сталі вянуць, вочкі карыя — ліняці, буйныя косы — выпадаці, а сэрца маё стала заміраці... Няхай-жа, калі так, я згіну; ўсё за мной: і думкі мае, і каханьне маё, жаданьне, і краса, і багацтва мае, бо так сіратліва жыці не пад сілу мне!..

І загадала сваім служкам прывязаці сябе да скрыні і кінуць у студню дужа глыбокую і поўную вады, што ў тым гарадзішчы на дварэ была. Загудзела, зараўла навальніца, і краснай княжны ня стала... Кінулі яе верныя служкі ў студню глыбокую, і апусьцела зараз тое гарадзішча, а посьле і саўсім яго ня стала. Толькі гара з валам ды студняй поўнай каменя, тое месца азначае. Скора вораг люты сюды найшоў, людзей павыразаў, хаты з зямлёю зраўнаваў, а тое месца, дзе места было, людзі Рэзанамі празвалі.

Каму-ж з таго места Бог судзіў жывым астацца, тыя трохі аддаць на гары, над крыніцамі пабудаваўся насупроціў таго-ж гарадзішча і і Студзенца і празвалі сваё новае селішча „Новасельцамі“.

К а б з а р .

Ой, вецер шуміць, ой, вецер
гудзе,

А цераз поле чалавек ідзе.

Ой, полем ідзе

І штось ён нясе,

І хлопец яго за руку вядзе.

У вёску прыйшоў, на прызьбе
ён сеў

І ціха людзям сьпяванку запеў:

Ўкруг людзі стаяць.

На старца глядзяць,

Бо да душы бедным людзям
запеў.

Галавою добрым людзям кіўне,

Грудку старую шырока надзьме,

У струны ўтне,

Слова дабярэ

І песьню старую сьвету пяе.

Сьцяты камень.

Засьвітала раніца

Посьле веснавое ночы.

Князь Дулебаў, а) сам Кумар

Працірае за сну вочы

І, накінуўшы кажух,

Ў поле выйшаў падзівіцца,

Сьвежым ветрам веснавым

Зо сну крыху асьвяжыцца.

Разам стаў

І знак даў, —

Баярына б) клікнуў:

«Хадзі сам,

«Глянё во там»! —

І на тор падмігнуў:

— «Пазнай вою дазнаны,

«Хто тут сьлед вось той пакінуў,

«Дзе ён сам, той чужанін?

«Дакуль зьехаў, дзе ён згінуў?

«Неспакоен гэтым я:

«Ці в) ня вораг нас цікуе, в)

«Ды зьянчэўку хіба нас

«Наляцеўшы зьбіць мяркуе»?

Прайшоў ветах, д)

Маладзік

Повен месяц засьвяціў.

Ясна, цёпла;

а) Дулебы — пераходнае украінска-беларускае племя ў старыя часы.

б) Асоба заможнейшага стану.

в) У арыгінале ўжыта „чы“ — полівізм.

г) Сочыць.

д) Адна з зьмен месяца (апошняя чэрць-верць). Іншыя зьмены: маладзік, поўне, гнілая квадра, або сход.

Вецярок
 У полі пылам закурый.
 Страх Дулебаў ціхіх зьняў,
 Бо яшчэ ўбачылі здалёку,
 Што паняў бой люты Гуд ^{а)}
 Сам наперад з агнём ў воку —
 Добра сэрца меў Кумар:
 Сьмерць ад люду каб зьварнуці,
 Выйшаў к Гуду сам адзін,
 Штобы ^{б)} Гуда супыніці.

Бой прыняў
 Сам на сам
 З Гудам дый на грудзе:
 У мечы тнуць,
 Іскры б'юць.
 Чый той верх там будзе?
 Ой, заўзяты бой вядуць,
 Князём рукі ўжо памлелі,
 Сабе спуску не даюць,
 Хоць з туду саўсім счарнелі.
 Славы траціць Гуд ня хоча,
 З нічым да хаты ад'яжджаць; —
 За другіх Кумар баіцца,
 Каб іх ў полан не аддаць.

Чуць жывуць,
 А ўсё тнуць:
 Той махнуў, той шахнуў;

Гуд сабраў
 Усю моц ²⁾
 І мячом узмахнуў.
 Кумарова галава
 На зямлю пакацілася,
 Ды праява дзіўная
 Над імі прылучылася:
 З заўзятасьці абодвы
 Зыйсьці з месца не маглі, —
 Пазастылі бо князі
 Як першы, так другі. —

І Кумар
 Ды і Гуд
 Разам скамянелі.
 Многа лет,
 Знае сьвет,
 З тых пор праляцелі.

Ольса-рэка, як тады,
 І цяпер там працякае
 Ды ў Бярозу, у раку
 Сіву-ваду заганяе;
 Кучаравы ³⁾ лес стары,
 Зьвесіў галаву і ціха
 Малітву шэпча за іх,
 Як дзед... а нам друго ^{д)} ліха.

.....

Модны шляхцюк.

А С О Б Ы

Ян — гаспадар.
 Якуб — сват Пранцішка.
 Ганна — дачка Яна.
 Пранцішак } шляхцюкі з дру-
 Ігнась } гога засьценку.
 Андрэй — сват Ігнася.
 Суседзі Янавы.
 (Усё дзеецца ў хаце Яна).

З Ъ Я В А І.

Ян і Якуб, седзячы за сталом,
 выпіваюць, закусваюць, і вядуць
 гутарку.

Ян (*пранівае і налівае Якубу*).
 Пі на здроўе!

^{а)} Імя князя.

^{б)} Штобы — чобы — русіцызм. Пабеларуску магло-б быць — кабы, каб.

Якуб. Будзь, ваша, *жэ*) (*прыймае чарку*) здароў.

Ян. Пі на здароўе!

Якуб. Так-то яно то... (*глядзіць на чарку*). Так, так, так... (*Уздыхае*). А ўсё-ж палюдзку ня выходзіць.

Ян. А што там за бяда такая?

Якуб. Бяда — ні бяда, а так, што яно ня так, як трэба.

Ян. Ды пійце-ж, пане браце! Пры чарцы і высказаць лягчэй будзе.

Якуб. Ну, дай Божа, каб усё было гожа. (*Вытывае і налівае Яну*). Э, Яне, Яне!

²⁾ Аўтор ужыў тут слова „куджэравы“, відочна, ад полёнізму — *kedzierzawy*“.

^{д)} „друго — другое“.

^{жэ)} „жэ“ — форма звароту ваша, вашэць, нібы — Ваша міласць. або Вы.

Ян. А што?

Якуб. Дзела, а) бачыш, маю.

Ян. Ну, дык кажы, што там за дзела такое.

Якуб. (скрабучыся за вухам). Так, — бачыш, ваша, — я як-бы за дзелама, а і пачаць ня ведаю з чаго...

Ян. Будзь здароў, пане браце. (Ше і налівае). Так скажы, пане браце, якое такое труднае дзела маеш? Але перш чарку выпі.

Якуб. Дзякую. Калі-ж нека і піці сорамна.

Ян. Чаму так? Чым хата багата, тым і рада.

Якуб. Дзякую, дзякую!

Ян. Я, бачыш, вельмі упрываць ня ўмею.

Якуб. Ды не аб тое. Здаецца не цяпер мы знаемся.

Ян. Дык чаму-ж гэта ты?

Якуб. Я, бачыш, ваша, на добры лад павінен бы сам да вас з гарэлкаю прысьці. А так то і пачаці ня ведаю з чаго...

Ян. Та-а-ак! Вось яно што...

Якуб. Ды ўжо-ж.

Ян. Праўда, што яно трохі непалюдзку. А дзе-ж ваш маладзец? б) Чаму ён ня прыехаў?

Якуб. Га, мода цяпер такая.

Ян. Мода—модаю, а звычай—святное дзела.

Якуб. Затым-то і мне так цяжка. Ці то мне пяршыня сватацца? Бо папраўдзе сказаўшы, ў сватаньні шчасьце маю. Адно цяпер нека язык у роце вязьне.

Ян. Так, так...

Якуб. Сам ня ведаю, што рабіць; але мой кавалер в) так захацеў.

Ян. Кепска, кепска.

Якуб. Кажа, што мода цяпер такая, што панашаму ня сватаюцца. А ён-жа ў гэтым дзеле ма-

ракуе, бо хлапец вучоны, шмат сьвету бачыў, у горадзе з) бываў, усялякае навукі набраўся, дык ужо і ня жыве панашаму, але з культураю...

Ян. А што гэта такое?

Якуб. (Засароміўшыся, заікаецца). Ну, ку-ль-ту-у-рра...

Ян. Куль-куль-куль... нешта я гэтага ня ўцямлю. Што гэта: баба якая, ці што?

Якуб. (Заклапочаны). Папраўдзе сказаць, то я і сам ня ведаю, што гэта такое.

Ян. Ну, дык, чаму-ж ты гаворыш, чаго ня ведаеш сам? Наліха нам тыя выдумкі заморскія? Ці ў нас сваіх слоў не хватае?

Якуб. Ня гневайся, вашэць: гэта ён мяне так навучыў, каб зразу відаць было, што ён не абыякі кавалер.

Ян. Ого-го! Штось мне гэта неспанараўна. А хто ён такі, ваш гэты заморскі паніч?

Якуб. Пранцішак.

Ян. Які Пранцішак? Адгэтуль?

Якуб. Ды гэты з Вішнеўкі, Карчэўшчык.

Ян. А-га-а-а. Гэта Антоняга, в) вечны яму пакой, сын. Гэта той, што гаспадаркі ня любіць і найболей у горадзе бадзвецца.

Якуб. Для навукі, бачыш, усё.

Ян. Ведаю я, якой навукі: у карты гуляць, гарэлку піць, за дзеўкамі валачыцца — вась гэткіх панічыкаў навукі.

Якуб. Мне ён казаў, чаго ён там вучыцца, але штось ня ўспомню.

Ян. Была калісь праўда, ды іржа зьела.

Якуб. Ну, дык як-жа будзе?

Ян. Пабачыма.

Якуб. Ды і дачцы скажэце, каб не працівілася. Усё-ж то такі паніч бывалы, далікатны, — ня так, як нашы засьцяпковыя.

а) Лепей — справу.

б) Малады жаніх.

в) З франц.; конны язьдзец спачатку, рыцар, прыдворны, цяпер — наагул дзяцюк.

з) Ужываецца больш — у месьце, але правільна зусім і — горад;

д) Пад уплывам польшчыны: Антона

Ян. Дачкі няволіць ня буду. Як яна спадабае. Адну толькі маю. Яна ў мяне і дома гаспадыня і ў полі работніца. Добрае дзіця. Вольную волю мае. Каб я толькі ведаў, што ён хлопец добры, не лайдак, то перашкод рабіць ня буду.

Якуб. Так-то яно так. Але рас-тлумачце ⁹⁾ ёй, што гэта ня простае хлопец, а вучоны.

Ян. А што тамака вучоны, вучоны! Хочаце — самі намаўляйце. Я гаварыць ня буду.

Якуб. А мо' і пагаварыць з ёю..

Ян. (*Кліча*) Ганна, а, Ганна! Хадзі, дзеткі, сюды.

З Ъ Я В А II.

Тыя-ж і Ганна.

Ганна. (*Убгяе босая, надкасаўшыся з дзеркачом а) у руках, убачыўшы чужога — засаромілася, абцягнула спадніцу і стала ў качарэўніку б*). Тата мяне клікалі?

Ян. Але. Вось пан Якуб з табой пагаварыць хоча.

Ганна. (*Утаропіўшыся*) Пан Якуб?!

Якуб. Што, паненачка, на мяне так дзівішся? Сядзь лепей, пагаворыма.

Ганна. Дзякуй, я магу і стоячы паслухаць.

Якуб. (*Заклапочаны, намаўчаўшы*). Памажэце, ваша, пане Яне.

Ян. Бачыш, Ганна! Пранцішак Карчэўшчык да цябе свата прыслаў.

Ганна. (*Саромліва павярнуўшыся да печы, нішчыком в) усміхаецца і маўчыць*).

Якуб. Ну, што-ж паненка на гэта скажа?

Ганна. (*Прыкідваючыся нязнайкаю*). Ня ведаю...

Якуб. Падумай, паненка: ён-жа

і вучоны і далікатны, — і папольску і парасейску гаварыць умее. Будзеце ў горадзе жыць, з панамі гаварыства вадзіць.

Ганна. У-у-га! (*Як-бы да сябе*). Так многа!

Якуб. Будзеш, паненка, у дарагіх сукнях хаджываць, далікатную страву есьці.. Ну, ды што-ж, паненка, маўчыш? Кажы: пойдзеш за Пранцішка?

Ганна. Ня ведаю.

Якуб. Не саромейся, паненка.

Ганна. Нашто гэта мне ўсё? Ці мне ў бацькі дрэнна?

Ян. Дрэнна — ня дрэнна, але векаваць пры мне ня будзеш... Трэба-ж калі-небудзь замуж выйсці.

Ганна. Ваша, тата, воля, — але пры Вас я-бы ахватней заста-лася.

Якуб. А калі-б вам у горадзе добра пайшло, дык і бацьку ўзялі-б к сабе. Бацька на старасьці супачыў-бы ад працы. У горадзе і памаліцца ёсьць дзе.

Ян. Бог усюды ё, а ў горадзе мяне ня прынадна ⁹⁾. Дый сам, вашэць, я думаю, ня вельмі-б то ў горадзе рад жыў.

Якуб. Яно то так; я-бы ў горадзе ня мог жыць, бо ўжо стары — цяжка прывыкаць. А ма-ладам, то другое.

Ян. гю, Ганна! А што ты на гэта?

Ганна. (*Маўчыць, адно край хворышка д) цярэбіць*).

Якуб. Бачу, што з паненкаю да ладу не дайду, бо сароме-ецца, — а сваё дзела я споўніў, ды то толькі праз памяць на нябожчыка бацьку Пранцішко-вага, бо сам-бы я за гэтакае сва-таўство ня ўзяўся. А цяпер, людцы добрыя, аставайцеся здаровы, хай бацька з дачкою парадзяцца добра, а Пранцішак сам па ад-

а) Зьдэргты венік;
б) Месца для качаргі і інш. печных прыладаў;
в) Цішком.

9) Ад прынада — прыцягішча.
д) З ням.: Vortuch (пярэдняя хустка).

поведзь ^{а)} прыйдзе, калі ў яго мода такая. Бывайце здаровы.

Ян. Ідзеце з Богам здаровы. (*Якуб выходзіць*).

З Ъ Я В А III.

Ян і Гануля.

Ян. Ну што-ж, Гануля? Пайшла-б за Пранцішка?

Ганна. (*Энергічна б*). Да куды-ж там?!
Ян. А што з таго будзе, што ўсім адказваеш?

Ганна. (*Прыбіраючы хату*). Ці-ж бо мне дома кепска? Тата-ж мяне не праганяеце..

Ян. Добра, але ўсё-ж такі век маладая ня будзеш, а як пастарэеш, хто тады цябе возьме? Я ўжо стары, ўжо столькі не пражыву, колькі пражыў. Як прыдзеца рукі злажыць, то хто тады табе ў помач стане? Гаспадарку разарвуць, цябе пакрыўдзяць... Старасьць—ня радасьць.

Ганна. Пажывеце, тата, пажывеце.

Ян. Я ведаю: ў цябе ў галаве Ігнась.

Ганна. Ігнась — ня Ігнась, а за Пранцішка не пайду.

Ян. То чаму-ж свату не сказала?

Ганна. (*З крыўдаю*). А гдзе хто бачыў, каб дзяўчына з сватамі гаварыла? Гэта-ж сорам! Тагды-б мяне на засьценку засьмяялі.

Ян. Яно-то праўда, што табе неяк не выпадае.

Ганна. Але тату, то я ўсё скажу, як на споведзі. Не пайду за Пранцішка, бо тут яго ўсе знаюць, як аблупленага ката. Усе з яго толькі кпяць ^{б)} і сьмяюцца. Ніхто аб ім добрага слова ня скажа. Ходзіць памоднаму, увесь у чорным, сурдут даўгі, ззяду

разрэзаны.. Не раўнуючы, як той чорт.

Ян. Бачыш яго! А я гэтага ня ведаў!

Ганна. Бо тата ўсё—або ў полі, або ў хаце. А я ведаю, бо ня раз яго спатыкала ^{в)}. Як сустрэну яго на вуліцы, дык кожны раз ажно жажнуся. А сабакі не навідзяць яго горш, як воўка. Часам за паўварсты ад засьценку дагоняць яго ды калошы паабрываюць. Цьфу! Сабака яго ня можа сьцярапець, а я-бы мела за яго замуж ісьці..

Ян. Кажуць, што вучоны.

Ганна. Вучоны, вучоны! Бульбы ад рэпы не распазнае. А гаворыць, дык так, што і зразумець яго трудна. Нашае мовы сароміцца..

Ян. Гэта брыдка! Але хацелася-б мне зяця прычакаць, — унікаў-бы гадаваў.

Ганна. Прычакаеце, прычакаеце.

Ян. Цяжка, бачыш, з гаспадаркаю ўпраўляцца, а найміт — ня свой чалавек: і дорага каштуе ^{д)} і на старану гатоў што перадаць, — ведама чужы.

Ганна. Але! А хочаце мяне ў горад аддаць? А хто ў вас за гаспадыню будзе, хто каровы падоіць, хто сьвіньні накорміць? Хто страву вам зварыць? Хто з жнейкамі ў постаці стане?

Ян. Я цябе не няволю.

Ганна. Тут я радзілася, тут і матуля мая пахована, тут і я застануся. Хто-б тагды магільку матчыну прыбраў? Зарасла-б яна дзікім зельлем, а вам-бы матка супакою не дала за тое, што мяне ад яе адлучылі... (*Плача*).

Ян. (*Разжалены*). Ня плач-жа, ня плач! Я-ж цябе не прымушаю ^{е)}. Мне й самому дужа ён не

а) Полён. — адказ.

б) Рахуча.

в) Полёнізм: ужываецца і насьмяхаюцца.

д) Лепш — сустрачала, сустракала.

е) З ням.—kosten: стоіць.

е) З ням.— müssen.

падабаецца. Дый цяжка мне заставацца аднаму. Ведаю — пра Ігнася думаеш, дый нешта-ж ён маўчыць дагэтуль, ня сватаецца.

Ганна. Але і да іншых не ўдаецца.

Ян. *(Сьмяючыся)*. А ты-б яго хацела? *(Ад якойсь пары ўжо сабакі брэшуць)*.

Ганна. Мала-бы што, ды мне і з вамі добра.

Ян. Але каго гэтак сабакі апанавалі? Выскачы, дачушка, глянь, каго яны так тамака бяруць? *(Ганна выходзіць)*.

З Ъ Я В А І V.

Ян, Пранцішак, пасьля Ганна.

(Ян, зьняўшы з кручка кажух, падкінуў сабе пад галаву, прылёг за сталом на лаве, так што яго відно ад дзьвярэй. У хату ўскаквае, уцякаючы ад сабак, Пранцішак — бледны, задыхаючыся; ён у чорным сурдуціку, у чорных нагавіцах, у белых рукавічках і каўнерыку).

Пранцішак. *(Азірнуўшыся на хаче)*. І тут нікагусенька. А *(каб) іх, чуць мне сурдута ня зьелі. Цэ-лых пяць рублёў жыду аддаў за яго, але на такія залёты дык і то дорага. (Падышоў к лаве і зьмятае яе хустачкай)*. Але жыць тутака — то я-бы ня жыў. Забяру Ганну ў горад, дам сабе з ёю рады, каб толькі пасаг ^{б)} у рукі як прыбраць, вось што!

Ганна. *(Прычыніўшы дзьверы)*. Тата тут? *(Убачыўшы Пранцішка)*. А-а-а! А гдзе тата?

Пранцішак. Не вем... Добры вечар, паненка. А на цо то паненка таты шукае? Можна мы і бяз таты моглісь-бы паразмавіць, я наўмысьле тэго пшышэдлэсь.

Ганна. А аб чым мы маем гаварыць? Калі якое дзела маецца, — тата на тое.

Пранцішак. *(Прыдзержваючы Ганну за руку)*. Але няхай паненка пачэка. Бяз таты нам бэндзе свабодней; паненка ве, што пры тату не вшыстка можна робіць. *(Памаўчыўшы)*. Паненка ўжо ве, чаго я ту пшышэдлэсь.

Ганна. Не, ня ведаю.

Пранцішак. Як-то. Прэце-ж ты был пан Якуб, он мне мувіл...

Ганна. *(Нецярпліва)*. Што вам пан Якуб гаварыў, таго я не магу ведаць.

Пранцішак. Але-ж, паненка, я ту пшышэдлэсь до паненкі ў сваты, а паненка гневася на мяне, як на злёго.

Ганна. А ці-ж у сваты гэтак хто ходзіць: і сорам дзяўчыне прычыняе і дзьверы заступае?

Пранцішак. Цо бо то паненка до мне, як до хлопца, гада? Чы-бы то мы не моглісь фізычнай поразмавіць? Прэце-ж паненка такі шляхетна естэсь, а то попростэму і попростэму.

Ганна. Няхай сабе і „папростэму“. Няўжо-ж крыва лепш, як проста?

Пранцішак. Я, відзі паненка, я не естэсь проты. А вшыстка такі цо колек розумем. Я ў месьце до школы ходзілэсь. З ружнымі панамі знамся. Так паведзяушы, я чловек з культуру, выкшталцоны естэсь, — так то мне неякось не выпадае так хлопску гадаць: галé ды галé. ^{в)}

Ганна. То чаму-ж, паніч, у засьценак прыходзіш? Нам гэтага ўсяго ня трэба — гэтых вашых хвізыкаў. Нам досі нашае мовы, нашых звычайў.

Пранцішак. Э! то так?! То паненка мне не хцэ. Почэкай, паненка, я патрафя паненка намувіць, што й маея бэндзеш і нікому ані пісьнеш...

(Хоча злівіць яе).

б) Гавораць і прыданае.

в) Перакручанае — але;

Ганна. Што гэта?... Адчапіся!
Разбойнік! Шалёны!... *(На сцэне
тузаніна, а, тымчасам, з-за ста-
ла ўстае Ян).*

Пранцішак. *(Убачыўшы Яна, пу-
скае Ганну і крычыць).* Гэй, лю-
дзі! Ратуйце!... Ратуйце!...

Ян. *(Падыходзіць з гневам).* А
гэта што?... *(Ад гневу ня можа
гаварыць).*

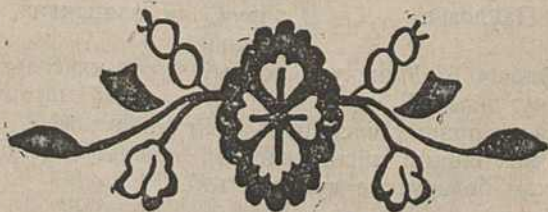
Пранцішак. А, пан?! Адкуль гэта
пан?... Чы то пан тутэйшы?
Ратуйце! Памажэце!... Гэта дзяў-

чына шалёная, ці якое ліха?...
Забіць хоча...

Ян. Вон, паганец!... Бач, ты!
Брахаць будзе... Вон, каб і нага
твая тут ня была!... Я б з табой
іначай а) пагаварыў, але абразы
шаную і звычай сьвяты. Адно
выносься бардзея б), а то часам і
ня вытрываю.

Пранцішак. *(Адступаючы да
дзьвярэй, к сабе гаворыць).* Ну, яш-
чэ добра скончылася... Я баяўся,
каб ня было горай... *(Шмыгнуў
за дзьверы).*

(У V, VI і VII зьявах праходзіць спачатку гутарка Ганны з бацькам аб гэтым нязвычайным сватаньні, далей чуто званкі і ў хату зьяўляецца Андрэй ды Ігнась, якога першы сватае. Гэтае сватаньне пайшло зусім іншым чынам, а дзеля гэтага ў VIII зьяве бачым поўную хату гасьцей (хлопцаў і дзяўчат), прыходзяць музыкі, пачынаюцца сьпевы і танцы. Брэшучь сабакі і Ганна кажа бацьку, што „модны шлякцюк“ (Пранцішак) ізноў бяжыць да іх. У IX (апошняй) зьяве ўскаквае ў хату Пранцішак, зьбялеўшы, ў парванай адзежы, ў скамечаным капялюшы. Ён крычыць, лаючыся, што на яго навыпускалі сабак. Ян (гаспадар хаты) просіць яго ня крычаць, бо йначай яго патрапяць супакоіць. Пранцішак пагражае паліцыяй і падае рахунак на сваю шкоду ад сабак: сурдуд 20 рублёў, капялюш 2 рублі і г. д. Канчаецца тым, што яму дакляруюць в) аплаціць рахунак, але падзёртыя лахманы ён мусіць не месцы пакінуць. Калі жартуючы з яго зьдзіраюць сурдуд, дык наш модны кавалер застаецца ў манішцы на голых грудзёх і ў рукаўчыках (манкетах) на голых руках. Сарочки на ім зусім ніякай няма. Заслона зьвісае, калі Пранцішка бяруцца распранаць зусім).

а) Ужываецца таксама — інакш.

б) Ужываецца яшчэ — хутчэй; апошняе лепей.

в) Докляруюць — тое-ж, што абяцаюць; першае лацінізм, другое — полёнізм, у беларусаў ёсьць яшчэ — прыракаць, прыракаюць падобнае да польскага—(przzyrzekać).

Альбэрт Паўловіч.

Да пераходнага часу сьмела можна залічыць і А. Паўловіча, хоць ён і пачаў пісаць пазьней і хоць дзе-хто выстаўляе яго прадстаўніком асобнага кірунку нашаніўскае пары, — (гумарыстыка). Але мы ведаем, што сьмешныя расказы пісаў і Ядвігін Ш. Паўловіч пісаў якраз тое самае. толькі вершам, часамі вельмі спрытным па форме, рытмічным, але часта далёкім ад ідэянае чыстаты беларускае мовы. Усюды ў яго вершы знайдзем асеўшыя сярод беларускае шляхты полёнізмы зрусыфікованы доўгалетнюю ўрадоваю службаю на чугунцы, Паўловіч добра ўмеў ухіляцца

Альбэрт Паўловіч.

ад русіцызмаў, трапляючы ў процілежны бок і бяручы польскія словы ў тым відзе, як яны перакручаны нашаю шляхтаю на беларускі лад

Як і ў Ядвігіна Ш., ў творчасьці Паўловіча той самы сьмех толькі для сьмеху, блізка не заўсёды сьмех над селянінам. Часамі ёсьць той самы смутак і праўдзівае выяўленьне душы народнае. Нават такі крытык, як Карскі, кажа: „Па свайму зьместу вершы Паўловіча не заўсёды могуць зацікавіць чыстага селяніна, з гэтага боку ён мае сувязь з старымі пісьменьнікамі першае паловы XIX ст., выйшаўшымі з польска-беларускае шляхты. Яго вершы з прыемнасьцю і могуць быць прачытаны дробнай шляхтай“... а) Гэта так і ёсьць, хоць поруч, як зазначана, ідуць і іншыя мотывы.

Радзіўся Паўловіч у Менску, скончыў тут 4-клясовую школу і пачаў служыць на чугунцы. З школьнае лаўкі пачаў пісаць вершы, якія пасяля друкаваліся па розных часопісях. Поэт яшчэ жывы. Вясёлы тон выдзяляў Паўловіча між іншымі пісьменьнікамі нашаніўскае пары, таму яго і ахрысьцілі бацькам беларускае гумарыстыкі.

Асобнымі выданьнямі вышлі: 1. „Снапок“ — зборнік вершаў, Вільня 1910. 2. „Васількі“ — драма з сучаснага жыцця ў 5 актах, Вільня 1919.

„Працуй і пей“.

Што сядзіш ты, мой браце, панураны
І аб чым так смуцішся душой?
Ў тваёй хатаццы цеснай, закуранай
Вее смуткам і цяжкай нудой.
І чаму твая грудзь ^{а)} увалілася,
Гдзе твой голас, гдзе песьня твая?
Глянй! жыцьцё новым ключам ^{б)} забілася,
Пасьля полагу ўстала зямля:
І альха і вярба распускаюцца,
З-пад зямлі выглядае пасеў,
Чуеш: птушкі пяюць, заліваюцца;
Вунь на купіне бусел прысеў, —
Жджэ, ці скоро кабылка касматая
З табой выйдзе зразаць баразну,
І знаёмая песьня аратая
Ад душы прывітае вясну.
Ты маўчыш, а з вачэй сьляза мутная
Пакацілася ціха далоў —
Надаела, знаць, ^{в)} жыцьцё бяспутнае
І чужых пільнавацца кутоў...
Ты гаруеш, што праца крываваая
Век кладзецца на полі чужым,
Ў мазалёх твае рукі каравыя
Адпачынку ня знаюць зусім.
Пей! паслухай мяне, брат, гаротнага:
Чым больш жалю, сьпявай тым мацней! ^{г)}
Песьняй ўцешыш ты бусла маркотнага,
І самому шмат стане лягчэй!

Т р ы в о г а.

(Пасьвяшчэньне Д. Х. Ратгузу).

Надойдзе мінута, і хваля марская
Ўзарвецца высокай сьцяной,
І вые, і плача, як пушча лясная, —
Замрэ — зноў і ціш, і спакой.
Кругом анямее прастор серад ночы —
Ні шуму, ні ветру нігдзе... ^{д)}
Ля берагу пена ледзь чутна шапоча
І, таючы, нікне ў вадзе.

а) Рус: пабелар. — грудзі.

б) Русіц. — крыніцай.

в) Рас. зварот: пабелар. — мусіць.

г) Няправільны зварот, лепш — „тым мацней сьпявай“.

д) Лепш. — нідзе.

У лёгкай дрымоце застыгне ^{а)} прырода,
Укутаўшысь ^{б)} сьвежаю мглой. —
Шчасьлівая хвіля! прастор і свабода
Клянучца быць вечна са мной.

І мілая хвіля так цешыць мне душу, —
Аж верыць ня хочацца мне,
Што новы прыбой дзікім стонам заглуша ^{в)},
Што скоро ён, скоро памкне;
Што ў гэтай спакойнай і ціхай пагодзе
Скрываецца здрада, маня;
Што хвалі час доўгі ня могуць у згодзе
Ужыцца, з сабой, як адна...

І верыць ня хочу, што ўсьпеніцца мора,
Завые, застогне чно,
Што хвілі спачынку ад смутку і гора
Прабыць доўгі час не вально;
Што ўсё у прыродзе ня вечна, ня трвала ^{г)} —
З мінутай зьмяняецца ўсё, —
Адно толькі гора, калі напаткала, ^{д)}
Дык думкамі струець ^{е)} жыцьцё.

Панурыя, злыя, гнятуць яны сэрца —
Мінута — зноў здрадны спакой...
І так у трывозе век цэлы да сьмерці
Змагайся з людзьмі і з сабой!!

П я с т у н.

Ля стала стаяла маці,
Цешыла дзіцятка.
Сын разроўся бяз прычыны, —
Рады ня дасьць матка.

І так, і сяк яго песьціць,
Ўзгадвае, што трэба:
— „Можа сыра, млечка ^{жс)}, масла?
Мо' да грыбкоў хлеба?

Годзі плакаць, мой сыночку!
Успакойся ^{з)} крышку!
Саўка злуе — бразь аб землю
І грыбкі, і лыжку! ^{и)}

— „Ну, чаго-ж ты? што з табою?
Што-ж так узлаваўся?

-
- а) Полён; пабелар. — застыне.
б) Рус.; пабелар. — ахінуўшыся, агорнена і інш.
в) Провінц — заглушыць.
г) Полён. пабелар. — трывала.
д) Лепш. — сустрэла.
е) Полён. — струціць, атруціць.
жс) Полён.; пабелар. — малачка.
з) Рус. — супакойся.
и) Полён. — ложку.

Можа хвор ты? — маці кажа:
Бач, як змардаваўся!
Саўка стаў цішэць патроху,
Цэдзіць ён праз губы:
„Грыб няжованы пабег зноў.
Не ўлавіў на зубы!“

Пан і акуллары.

Пад вечар к пану на расплату
Мужыкі зыйшліся ў хату.
Стаяць, гамоняць ля парога;
Тут часам пан таго, другога
Ад грамады к сабе пакліча,
Зірне у кніжку, грошы зьліча, а)
Аддасць бяз крыўды, чыста,
гладка;
Але прыйшла такі загадка.
Як раз Грыгору, як на тое,
Замест трох дзён зьлічыў пан
двое, б)
Бо ня ўчытаўся, глянуў скоса,
Праз што спрачацца давлялося.
Грыгор пасвоему рахуе —
зглазіць в)
Рублём ўсё болей, а пан злуе,
А тыя хай хоць павылазьяць!

Р а к і.

Пан ды пану слаў гасьцінец — поўну торбу ракаў.
Даў пры гэтым ліст і кажа: „Не пазьніся-ж, Якаў!“
— „Добра пане!“ Во, назаўтра, толькі дзень зачала,
Якаў торбу ўсплёр на плечы баржджэй, як папала.
Ліст укінуў за кашулю, глынуў квасу з жбана
І папёрся з тым гасьцінцам пасланцом да пана.
Дзень пагодны, сонца з поўдня і пячэ, і смаліць;
Якаў з ракамі па шляху без аддышкі смаліць;
Дзёр, як мог, аж зьліўся потам, змок, зьнебыткаваўся,
Мінуў поле, ў бор зялёны ледзьве ўжо дабраўся;
Ледзьве торбу здалеў скінуць, так прыстаў з дарогі;
Усё чыста адабрала: плечы, крыж і ногі.
Сьверб па скуры упацеўшай бегае, як блохі,
Згаладаў ён, дух чуць зводзіць. Рад спачыць хоць трохі

а) Провінцыялізм — зьлічыць

б) Трэба — два.

в) Пол. — па чарцы.

г) Гарэлкі.

д) Русіц, пабелар. — ўрачы.

Лёг, пад ёлкай расьцягнуўся і салодка дрэме а) —
 Сонца зверху, як агнішча, прыпякае ў цемя.
 Якаў сьпіць, раскінуў ногі, ляжыць, як завала,
 Язык выткнуў цераз зубы, як вужака джала.
 Сьпіць, сапе, храпе, мармоча, стогне, як авечка.
 А тым часам ракі неяк вылезьлі з мяшэчка.
 Праз гадзіну іх ня стала: ўсе у чыстым боры.
 Респаўзліся па мураўцы — хто, куды, каторы.
 Ужо сонца нізець стала, як прачнуўся Якаў.
 Хваць за торбу!.. аж пустая—чуць ён не заплакаў.
 Кляў, іх кляў — няма карысьці. Што пачаць—ня знае: о)
 Ні лавіць іх, ні ліст несьці, — стаіць, паглядае.
 Думаў, думаў, і наважыў панау ліст адносіць —
 Адпрашуся, трохі змоўчу, калі загалосіць.
 Гэтак мысьліць. в) Праз гадзіну быў ужо у пана;
 Даў у рукі ліст, з самога льлецца пот, як з крана.
 У дрыжаку, жар кідае; моцна з) зябіць стала —
 Гэтак Якава няўдача раптам разабрала.
 Адышоўся. Ля парога жджэ, мо' пан што схоча.
 А тымчасам здалёк войстра пазірае ў вочы.
 Што тут будзе? А ўжо з страху дзівы надаліся:
 Бачыць, быццам усе ракі нацянькі зыйшліся;
 Як-бы чуе іхні лопат... дый дарма трывога —
 Пан і ліста перагледзеў, ня спытаў нічога,
 Бо быў пэўны, што гасьцінец пераняты паняй,
 А наш Якаў дык баяўся сам прызнацца раней. з)
 А цяпер саўсім д) патрэбы ня было казці,
 Калі пан і сам пра ракаў ня пытае ў хаце.
 Так і стала. Кожны думаў, кожнаму здалося...
 Досыць, толькі пан ткнуў грыўню е) і пры гэтым просіць:
 „Ты-ж падзякуй свайму пану ад мяне сардэчне
 За гасьцінец і за памяць. Не забудзь, канечне,
 Праз іх ласку, скажы пану, заўтра зьём прысмакаў“,
 Як быў смутны, дык так раптам зьвесялеў наш Якаў:
 „Панок мілы! Ці-ж то ракі ўжо прыйшлі да пана?
 Дзякуй Богу! Яны ў лесе распаўзліся з рана жс).
 Я ўжо думаў: яны зблудзяць, каб іх безгалоўе.
 Аж бач, не. Дык, мой, паночак, ешце на здароўе!“

К а т ы.

(З праўдзівага жыцьця)

Вельмі ў вёсцы нудна ўзімку, неяк пуста, глуха,
 Скрозь сувеі, гурбы сьнегу, сівер, завіруха;

а) Полён. — дрэмле, драмас.

б) Рус. — ня ведае.

в) Лепей — думае.

г) Полён. — раней.

д) Лепей — зусім.

е) З рус. — грывеньнік, 10 кап.

жс) Полён. — з раніцы, або зранку.

Ні душы жывой, ні слова: поле, сьнег і неба, —
Рэдка нос хто выткне з хаты і то ўжо з патрэбы.
    У будні горш яшчэ, і вёска выглядае дзікай.
    Во, ня дзіва, што часамі ксёндз з нуды вялікай,
    Калі збрыдае ^{а)} таўчыся, як па пекле Марку,
    З паўтрацьці вёрст пехатою чэша да хвальварку.
З паняй мову удваіх ^{б)} завядуць бяз конца — в).
І сьмяюцца, і бядуць аб сваёй старонцы,
Пры гарбаце ^{в)} час нязначна нікне і спывае.
Ксёндз пачне, а пані ўжо, як той млын, змывае.
    У сьвежых мыслях ^{г)} дзень сатрэцца, дзякуй Табе, Божа!
    Усё добра, але толькі зьнесьці ксёндз ня можа,
    Што старая пані надта ^{д)} ўжо катоў любіла
    (Праўда ёй гадоў пад сотню — зьдзіцянеўшы была!).
Часта гладзіць іх і песьціць, садзіць на калені,
Як дзяцей, усіх цалуе, кліча па імені;
Да стала ўжо, як накрывуць, глядзі — ўсіх зывае: ^{е)}
Кацька, Машка, Рыска, Дашка, — чорт іх хіба знае!
    Хто адкуль бягуць, мармочуць і за стол садзяцца
    Навакола ля паненкі, як пры роднай матцы.
    Ім усім асобна крэсла, млека ^{ж)} на талерцы.
    За сталом тым і ксёндз разам, хоць ня рад да сьмерці:
Трэба зносіць брыду гэту, хоць уцерпець трудна,
Раз праз гжэчнасьць, ^{з)} ды адному яшчэ горай нудна.
Але ўжо ня раз падумаў, як катоў тых зьвесьці,
Як чым кольвек ^{и)} іх настрашыць, каб к сталу падлезці
    Не пасьмелі ані разу — нават ткнуць і носа.
    Трэба-ж шчасьця — думкам зьбіцца скора давлялося.
    На абед ксёндз раз сьпяшыўся і прыйшоў зарана —
    Глядзіць: пані няма ўдома, а к сталу прыбрана.
За сталом каты паселі, аж гараць іх вочы;
Той хвост ліжа, а той дрэмле і праз сон мармоча.
Ксёндз лёкая ціха просіць, каб дастаць дзе ёмкі
Ці бізун, ці пугавішча, ці рамень з пастронкі.
    Трэба выцяць, задаць страху і так іх напудзіць,
    Каб ня ткнуўся з іх ніводзін, калі ксёндз тут будзе.
    Лёкай рад (во будзе лазьня!) — надаелі чэрці.
    Прывалок бізун, аддаўшы, прымкнуў крэпка дзьверцы,
У вакно стаў, паглядае — мо' надыйдзе пані,
Каб даць знаць ксяндзу дакончыць муштры ^{к)} крыху раней..
Сонца сьвеціць у пакоі, каты дрэмлюць ціха
І ня сьніцца ім у во сьне, што пачнецца ліха.

а) Перакручана і полёнізм: пабеларус. — даесьць ладзене.

б) Лепей — удвойга, удвох.

в) Правільна — канца.

г) Ад лац. — herba, трава.

д) Лепей — думках.

е) Русіц. — склікае.

ж) Полён. — малако.

з) Польскае слова; пабелар — ветлівасьць, далікатнасьць.

и) Полён. — пабелар. — чым-небудзь.

к) З ням. — вучэньне.

Ксёндз, рукавы закасаўшы, а) выцер акуляры
Ды зьянацку калі дасьць прыпары,
Калі крыкне: „ў Імя Ойца!..“ Тут каты ўжо нашы
Науцекі; ксёндз жагнае, 4) бізун крыжам маша б)
Улучае, каб папасьці кожнаму у цотку,
Баючысь ня скрыўдзіць часам ці ката, ці котку.
Па парадку знае лупіць, толькі сьвіст нясецца —
Тыя ў страху, бяз прытулку, няма дзе падзецца:
Пруцца ўдзьверы, пад стол скачуць, аж пішчаць ад болю,
Скрозь па сьценах спрытна лязяць — вырвацца на волю
Няма рады; толькі чуюць, як іх ксёндз жагнае,
Бізуном з вакон, са сьценак — адуюль здымае.
Злупцаваўшы усіх чыста, адчыніў ксёндз дзьверы;
Тыя драла, науцекі як якія зьверы.
Ён яшчэ іх у парозе пераняў па разу —
Пэўны быў, што ад стала адвучыў заразу.
Пасьля муштраў да гэі пані ксёндз прыйшоў ня скура.
Бачыць, зноў каты паселі; ён тады й гавора 6):
„Кепска пані прывучыла — катой садзіць разам,
Гэта-ж кожны кот, вядома, Божая абраза!
Гэта дух нячысты скрыты“ Пані дай спрачацца:
— „Іх люблю я гэтак моцна, 2) ці-ж то можа стацца?“
— А во, пані, праканайся злы дух уніка
Ад слоў Божых і ад крыжа — пані-ж гэта знае!“ —
Устаў з крэсла (каты войстра пазіраюць скоса,
Баючыся, каб зноў часам не задаў ім чоса).
„Дык глядзеце-ж!“ Падняў рукі: „ў Імя Ойца“, кажа...
Каты драла — ў піск, у енкі, 5) як-бы хто іх смажа 2).
У дзьверы, ў вокны, пад стол скачуць, як іх ліха носе; 6)
З дзіву паня аслупела 6) — што-ткі 6) ім сталоса? ж)
Веры даць сабе ня можа, хоць глядзіць і чуе,
Стара плечы паціскае, з перапуду плюе.
Ад тых дат 3) катой ні духу, нават ані сьледу,
Годзі ўжо з сабою разам іх садзіць к абеду.
Калі-ж лёкай не дагледзіць, — ведама заняты,
Гоніць вон сама мятлою, валіць кіем з хаты.

На начлезе.

Ужо добра вечарэла — сонца ані знаку;
Над зямлёй плыў блеск, як скурка пячомага 7) раку.
Як авечак, смар тых поўна, — зоркі паўтыканы;
Бледны месяц тырчыць бокам, як абруч зламаны.
З поля быдла 7) ідзе, рыкае; цёлка 8) прэ са званам...
Два сыны Крывого Янкі, — Панцялей з Супронам, —
На начлег сьпяшаць з канямі. 4) ўзялі торбы, пугі,
Повад, пугы і акрыцца нейкія дзяругі.

а) Ужываецца і закачаўшы. б) Махае. в) Пров. — гаворыць. г) Смажыць. д) Провінц. — носіць. е) Скарочанае — такі. ж) Сталася. з) З тых часоў. і) Печанага. к) Цялушка. л) Правільна — з коньмі.

Лес далёка, ў полі ціха; прыкра; глуш нямая..
Ужо хлопцы на начлезе, — вогнішча пылае.
Вецер дзьме і дым ганяе, іскры скрозь нясуцца;
Коні спутаны блізенька ля агню пасуцца.
Хлопцы селі на мураве — ім ня страшна ў полі.
Скора старшы брат, Супронка, задрамаў паволі.
Засьляпіўшы шапкай вочы, нос уткнуў у бурку,
Панцялей адзін пільнуе, сьвішча падпявае,
То паверне галавешкі, то гальлё ўскідае.
Толькі неяк адхінуўся (быў дурны аднача),
Глядзіць — нешта больш курчаці з белым пузам скача,
Не чакаўшы вельмі доўга, ухапіў адразу,
Згарнуў жар, узяў за лытку і пячэ заразу.
Сьпёк, грызе ганебны косьці, выядае мяса
З такім густам, як і мёду не ядуць на Спаса!
— „Годзі спаць! Супрон прачніся! Што ад сну карысьці?
Ты ўсё сьпіш, а я ем рака, ўжо канчаю грызьці!“
— „Дзе-ж ты браў: прынёс мо' з хаты, ці хадзіў ў затоку?“
— „Не, ён сам агонь убачыў, прыскакаў здалёку“.
— „Дурань-жа ты, — Супрон, кажа, — гэта-ж, брат, рапуха!“ б)
— „Чорт і з ёю — кончыў ногі, кончу ўжо і бруха!“

З драмы „Васількі“.

(Кароткі зьмест: У пэўным месьце жыве інтэлігентная, сярэдняй заможнасьці сям'я. Муж Андрэй з жонкаю Параскай. Жонка старая і хворая. У доме служыць прыгожая Агнеша. Агнеша вырасьціла кветку - васілёк у вазоне і сама служыць аздобаю дому. Хвораю Парасцы адчуваецца ненармальнасьць полажэньня Агнешкі. У яе прабіваецца зайздасьць (рэўнасьць). Сьніць аб Агнешы і ў вачох мітусяцца васількі. Але ўсё ў хаце (сястра, старая) — на баку Агнешы. Андрэй улюбляецца ў Агнешу і яна плаціць узаемнасьцю. Агнеша выганяецца з хаты. І яе — дзіцянё.

Параска папраўляецца і даведваецца аб усім. Згаджаецца ўзяць дзіцянё і выбачыць матцы. Але яе зайздасьць перавышае ўсё. Яна адпраўляе на той сьвет дзіцянё, а потым, калі зьяўляецца Агнеша, забівае й яе. Асабліва ёй ненавісны васількі, што прычапілі сабе Андрэй з Агнешай пры ўваходзе.

Драма з мяшчанскага жыцьця. Людзі жывуць толькі будзённымі перажываньнямі. Няма вышэйшых парываў, жаданьня пераступіць дасюлешнія формы сужыцьця, розныя традыцыі, забабоны. Наогул жыцьцё гэрояў шэрае, нязначнае. Дробязі і нізкія інстынкты бяруць верх).

б) Жаба земляная і дамовая.

З І-га А К Т У.

Параска (падняўшыся чуць).

Ці верыце, як мне абрыдла, ^{а)}
Так млосна, цяжка у грудзях...
Нішто ніяк не памагае...
Аб сьмерці і успомніць страх.
Спакой... спакой... сьвяты мне трэба!
Каб быў чуваць і мухі лёт,
Каб былі мысьлі не заняты,
І сон каб плыў без перашкод.
На ўсё глядзела каб... *(на раздуме)* хто-ж можа?
Глядзець бяз зайздрасьці і болі
На гэты сьвет, дзе люд вясёлы
Паўнюткі ўцех жыцьця і долі,
Гдзе сонца блеск так песьціць душу,
Павевы ветру поўняць грудзь, ^{б)}
Блакiты неба ў яснай далі...
Ах... сьлёзы вочы мне пякуць.

(Упала ў лёгкую задуму).

Даўно ня сплю, ня сьпіцца неяк...
Дзе дзеўся той жаданы сон?...
А так здаецца-бы заснула...

Андрэй (спагадліва).

Мо' шкодзіць сонца блеск з вакон?

П а р а с к а.

Сказаць папраўдзе, за час гэты
І сьвет і вокны надаелі... ^{в)}
Гара лякарства, а паправы
Я чую мала... у пасьцелі

(голас падае).

Жыцьцё сваё так каратаю,
Што будзе далей не згадаю...
А йзноў, Андрэй... о мой Андрэйка,
Хто-ж зможа нас двух разлучыць?
Крый Бог чаго... *(з жалем)* у час расстаньня,
Ці-ж ты павінен адзін жыць!?.
За мной ты цьвіў і красаваўся
І моладасьці водар ^{г)} сьвежы
Яшчэ і сянні пахне міла,
Як падбярэзка на узьмежы...
Ах Божа мой! за што караеш?!

а) Полён. — дадзела. б) Русіц — грудзі. в) Русіц. — дадзелі, даелі. г) Дадзін-
скае слова праз польскую вяртаньне: odog — пах.

З П-га А К Т У.

Агнеша (паліваючы вазоны).

Ужо дзякуй Богу... пасьпела зарана..
Усюды памыта, прыбрана
І глянуць прыемна, як косачкі сонца
Пярэсьцяць, ліюцца ў ваконца,
І блескам злацістым, а) прыбраўшы лісточкі,
Усе асьвятляюць куточки;
А там (паказвае на кут), дзякуй Богу, ў парадку, прыгожа,
Што ўсякі здзівіцца на'т можа.

(ходзіць, нагінаецца, папраўляе).

Нямашака пылу, няма павучыньня,
Бо вока маё не праміне,
А сэрцам спрыючым, б) пры добрай спагадзе,
Зробіш шмат больш у здагадзе,
З ахвотаю мілай, аб' в) сілы ставалі,
Ніхто не пярэча з) ніколі..
І гэта найлепей.. (схамянуўшыся)
А што-ж я?... (прабуе зямлю)

Здаецца усохлі даволі

(прыносе з кухні ваду)

У роскашы гэтай, у ціхім спакоі
Штось сэрцайка смуткам так крое!
І днём, як уночы, сьцішна, ні згуку
Ні спрэчкі, ні гневу, ні стуку..
Парадак найлепшы і без загаду
Ідзе ўсё да толку і ладу (глядзіць у вакно).
Пагода спрыяе... неба бяз хмары!..
Душу чаму-ж смуцяць так мары?
Чаму, як той ветрык, зьнячэўку крадуцца
І ў думках аж роем снуюцца..
Што так трывожа мяне... (выцірае сьлёзы, Андрэй падглядае)
Але годзе... (пераліўшы крыху вады)
А, Божухна мілы!.. А мо' не пашкодзе жс),
І гэта-ж во з самай крынічкі
Прынясла сьвежай і чыстай вадзічкі.
Яшчэ пакуль днее — паны ня усталі —
Абмыю лісточкі, каб лепш выглядалі,
Абрызгаю з) трохі чыстай вадою,
Нібы то раньняй лёгкай расою (супынілася трохі);
Гожыя кветкі: рожа (бярэ да носа), во сьлёзкі,
Во пантофэлькі з) Матачкі Боскай,
Гэта леандра... а гэта здаецца (думае)...
Ня ўспомню, міртай, ці пальмай завецца.

а) Полён.—залацістым. б) Спрыючым. в) Абы. з) Провінец.—пярэчыць. жс) Провінец.—не пашкодзіць. з) Русіц.—набелар.—апырскаю. з) Полён.—,апопкі, атопачкі.

Ўсё панскія кветкі, цвітуць на выгодзе.
Ня так як званочкі, ці мак у гародзе
Згушчаны зельлем, зьвіты хвасоляй:
Іх жыцьцё роўна з маёю доляй!

(Паўза. З жалем, Андрэй блізка ля дзвярэй слухае).

Доля сіроты бяздомнай, самотнай.
Дзяўчыны беднай, служкі гаротнай.
Росквіт жыцьця майго з лепшаю сілай
Родная вёска не прытуліла.
Сяньні во тут я... мне сумна адной
Паміж чужымі, пад стрэхай чужой
Быць з поля кветка ветрам здалёку
Падхоплена сілай жыцьця зьненароку

(апусьціўшы у тузе рукі плача ціханька)

Са мной, як і я тут, разам ў бяздолі
Жыве і бядуе аб шчасьці і волі
Мой васілёчак... бедны ён згіне
Ад чаду і затхі ^{а)}, ад пару з начыньня...
Не ўберагчыся! шкода расьлінкі;
Яна ня шле з поля, з лугоў ўспамінкі.
Яна мяне з хаткай убогай яднае,
Васілёк гэты — кветка малая...
Не... такі трэба, хоць дзе у куточак
Схаваці ў пакоі між рож васілёчак,
Хай утуліўшысь вясьняк гэты мілы
Хоць кроплю прыдбае росту і сілы.
А мо' ня ўбачаць... каму з іх прысьпела
Канечна дагледзіць... Барджэй за дзела!

(выходзе, выціраючы хвартухом вочы)

Андрэй (уваходзіць, абглядаючы пакой).

Хораша, чыста, аж глянуці міла!
Зраньня ўжо Нешы рука пахадзіла.
Гдзе кінеш вокам — міла дый годзе!... (паціскаючы плячыма)
Як пасьпявае, гдзе час той знаходзе?!
Ох, яе рукі спрытны і зьвінны;
Усё пасьпявае у поўгадзіны;
Дробную рэч нат падніме, паправе, ^{э)}
Хвількі ^{д)} і тэй не сатрэ, не забаве,
Навет ня сядзе на момэнт ніколі
Шкода! такой Бог ня даў лепшай долі.

(заахвочваючыся думкай).

Ну чым-жа ня пекнасьць? ^{е)} зьвінна, як мушка,
Міла і звонка шчабеча, як птушка,
Крашчэй ^{ж)} чым месяц срэбраны уночы,

^{а)} Полён.; трэба — задоху, задыханьня. ^{э)} Провінц. — паправіць. ^{д)} Полён. — мінуткі. ^{е)} Полёнізм. — хараство, прыгожасьць. ^{ж)} Украін. — харашэй, прыгажэй.

Як зоркі ў пагоду гараць яе вочы,
Пагляд надта шчыры, прыязны і мілы...
Сколькі ў грудзях яе шчасьця і сілы... (схамянуўшыся).
Грэх можа мне на яе углядацца
Што-ж... (аглядаючыся)

...Калі нельга высьцерагацца... (сьмялей)
Чым-жа я вінен?... што жарты мо' строю?
Што-ж тут благога — не... гэта пустое..
Трэба-ж быць горш ад дзіцяці малога ^{а)}.
Каб ня здзівіцца з парадку такога,
Трэба быць подлым, цаны ня знаць працы:
Тут лепш у пакоях, як дзе у палацы.
Шчырасьць Агнешы варта ад'знаку
Чым адплачу я?... Што дам на падзяку? (з зайздрасцю)
Некаму-ж дасьць Бог пад бедную стрэму
Скарб—ані жонку, праўдзівую ўцеху.
Добрае сэрца, моладасьць, сілу..
А мне у пакоі... развалу... магілу...

(адходзе, махнуўшы рукой і млява апускаецца на поручань крэсла)

Жыцьцё маё гіне; яно замярзае.
Так цяжка, так горка жывецца...
І жыць не хацеў-бы здаецца...
Во дзе нядоля мяне напаткала!
Шчасьця ня знаць мне, яно запрапала... (зрываецца з месца).
О Божа Адзіны! ні сну, ні спакою
Каторую ночку — ці доўга йшчэ так..
То энкі, ^{б)} то стогны, то плач душу крое,
А тут ня угодзіш хворай ніяк.
Злуе, вымышляе... ^{в)} ну, чым пасаблю ^{г)} я?
Апошняе трачу; што дзень дактары..
За што Бог скараў так, за што крыж знашу я?
Відаць мушу згінучь зусім без пары! (па раздумшы)
Ох, шкода дзён сьветлых, што згасьлі ў бяскрай.
Як сон мімалётны, бяз сьледу прайшлі..
Ну хоць-бы здаецца, каб памяць якая.
Каб сэрца самлела. ўздрыгнула-б калі.
Ані!.. толькі мукі, ды толькі нязгоды
Нязводна пануюць, як грэх каля цьмы... ^{з)}
Во здэцца ^{д)} ў жыцьці-бы і меў асалоды.
Каб так дзе на волі, спаткаліся мы..
А з кім?.. я ня знаю... ^{е)} ў прасторы на волі,
Калі-б мо' ды Неша?

(апамятаючыся)

Божа, што гэта?!
Чаму я успомніў... ня думаў ніколі,
Хоць праўда, што Неша краса ўсяго сьвета ^{жс}).

а) Польскі зварот, — горш, як малое дзіця. б) Пол'енізм wumyśla — выдумвае.
в) Лелей — памагу. г) Ужываецца больш — цемры. д) Здаецца. е) Рус. — ня ведаю.
жс) Прав. — сьвету.

Ох... колькі-б аддаў я, каб мог быць шчасьлівы,
Каб моладасьць дарма ня згасла мая...
Зрэштай, як Бог ёсьць на небе праўдзівы,
Я жонку шкадую... — люблю яе я!

(Андрэй падходзе да дзвярэй і спатыкаецца ля парога з Агнешай).

З В А К Т У.

П а р а с к а (прыпёршыся ў страху да сьценкі).

Вось і яна... яна падходзе...
Не, ня пушчу яе у дом!
Няхай сабе яна, як знае...
Распраўлюся сваім судом!..

(уваходзіць сьвяшчэньнік, Параска, падумаўшы)

Ну Бог і з ёю — ня чужая,
А матка Зінкі... (з гневам)
... усё адно.
Цяпер настаў мне час памсьціцца,
Ужо зьбіралася даўно.

(адумваецца)

Хоць, праўда, грэх... няхай прыходзіць,
У беднай гора...

(убачыўшы, што ў руках Агнешы вянок з васількамі і што ў Андрэя і Агнешы прышпілены васількі).

..... што са мной?..
Мне цьмяцца вочы... я трасуся,
А васількоў нясьметны а) рой...
Іх многа скрозь, трывожаць душу,
Як некалі паганы сон...
А гэта-ж во, бач, прышпілілі
Па васільку яна і ён?!..

(п а ў з а)

Дык-жа ж цяпер няхай пазнае!..
Жыцьця ня будзе мне ўжо з ім...
Яно разьбіта... Не дарую...
Ня месца тут ім абаім!..

Андрэй астаецца побач крыху ззаду, а Агнеша ідзе наперад і толькі мела перахрысьціцца, як Параска, выціраючы хустай заплаканыя вочы, бяжыць і спатыкаецца з Агнешай і Андрэем).

Ты чаго? Табе што трэба?
Вон адсюль ідзеце!..

а) Русіц. — пабелар. — вязьлічаны.

Агнеша (з плачам).

Я к дзіцяці йду... мне можна...
К Зіначцы пусьцесе...
Я матка родная, дазвольце
З ёй пажагнацца ⁴⁾ наўсягды

(Параска заслання дарогу. у гэты час выносяць дамаўё і пяюць „Вечную памяць“; Параска піхае ў грудзі Агнешу, тая, як падкошаная, валіцца на рукі Андрэя).

А н д р э й.

Параска, што ты, Бог з табсю!

П а р а с к а.

Вон, вон абое, хоць куды!

З а в е с а.

Сялянскія пісьменьнікі.

Сялянскія пісьменьнікі зьяўляюцца тыпічнымі прадстаўнікамі нашаніўскай пары беларускай літэратуры і ўсе асаблівасьці літэратуры гэтай пары адносяцца ў першай меры да іх. Тут і клясова-працоўны мамэнт тут і любоў да бацькаўшчыны, тут і плач над сваім горам і жаданьне яго зламаць. Прыраўніваючы творы гэтых пісьменьнікаў да твораў папярэдніх, проста здзівішся розніцы між імі. Тут відно, што народ сам, працоўны народ, пяе свае песьні, вылівае сваё гора. Часам тут ён трэбуе свайго, чуюцца сільным, кажучы словамі Цёткі:

„Цяпер, браццы, мы з граніту,
Душа наша з дынаміту!“

Тут селянін выяўляе сваю волю да змаганьня—і то не індывідуальна, паасобна, а цэлай грамадою, колектыўна. Наагул, мамэнт колектывізму яскрава выступае ў творах усіх сялянскіх пісьменьнікаў. Замест „я“ часта-густа выступае слова „мы“. Слова „мы“ выступае і у другога сялянскага пісьменьніка Янкі Купалы, поэта будзіцеля ў яго трэбаваньнях уставаць со сну. „Мы“—выступае і ў лірычным апяваньні прыроды краю ў творах Як. Коласа.

Але селянін здольны рашуча выступаць толькі ў часы рэвалюцыйных уздоймаў.

У часы рэакцыі ён хаваецца ў свае хаты і толькі нудна пяе свае „песьні-нуды“. І ў песьняроў сялянскіх пераважае мамэнт элегічны, мінорны, сьлязьлівы. Усё-ж і ў гэты час бываюць успышкі іскраў, якія часам гараць ясным полымем жаданьня барацьбы за сваю сьветлую будучыну.

Цётка.

Гэта адзін з лічных псеўдонімаў Алеізы Пашкевічанкі (потым Кейрысіхі). Іншыя псеўдонімы — Мацей Крапіўка, Гаўрыла з Полацку — ведамы меней. Яе талент закрасаваў першым у радзе беларускіх сялянскіх пісьменьніц і адзначыўся ўсімі рысамі, ім належачымі.

У творчасці яе разрозьніваюць два пэрыяды: рэвалюцыйны і чыста нашаніўскі.

У першым пэрыядзе амаль выключна адбіваецца сьвядомы бунт асьвечанае сялянкі проці царскага самаўладства. Гэта было дапаўненьнем яе грамадзка-палітычнае працы між сялянамі вёскі і работнікамі Вільні і Нова-Вялейску.

У другім пэрыядзе Цётка ад рэвалюцыйнага патосу перайшла да будзённага й ціхага выліваньня скаргаў сваіх братоў аб іх горы.

Пісала вершам і прозаі. Верш яе ня ўсюды гладкі, не апрацованы з тэхнічнага боку. Але гэта тлумачыцца тым, што ў бегу рэвалюцыйных падзеяў яна ня мела часу на яго апрацоўку. Затое яе верш заўсёды сільны з ідэйнага боку, таксама, як і проза. Творы яе друкаваліся ў

„Нашай Ніве“ і другіх выданьнях. Асобнымі кніжкамі выйшлі:

1. „Скрыпка беларуская“ — Львоў, 1905 г., зборнік вершаў;
2. „Хрэст на свабоду“, — Львоў, 1905 г., таксама.

Апроч таго Цётка выступае як пэдагогічка, вучыцелька і выдала „*Шэсьце чытаньне для дзетак-беларусаў*“, Вільня, 1906 г.

Цётка радзілася ў сям'і селяніна Лідзкага пав., Віленскай губ., вучылася ў гімназіі ў Вільні, а потым змушана была ўцякаць за граніцу, у Аўстрыю. Там дакончыла сваю асьвету на гістарычна-філэлягічным факультэце спачатку Кракаўскага пасьля Львоўскага унівэрсытэту. Там-жа выйшла замуж за Кейрыса і, перамяніўшы прозьвішча, змагла вярнуцца дамоў. Жыла ў Петраградзе, Менску й Вільні, працуючы ўва ўсіх галінах беларускага грамадзкага жыцьця. Памярла ў 1916 годзе.

Цётка.

Зборнічка: „Скрыпка беларуская“.

Вам, суседзі.

Вам, суседзі, вам кумочкі,
Беларусы-галубочки,
Пяю з сэрца, падцінайце.
Вы грамадай голас дайце.
Зложым песню цэлым людям.
Выйдзе пекна, а) стане чудам 13).
Як сьвет сьветам яшчэ стаў —

Такой песні ня слухаў.
Восем... дзевяць і мільён
Грудзей зльецца ў адзін тон,
Дадуць песню, а ў ёй труд,
Доля жыцьця. Ці-ж ня чуд?
Ад вякоў мы, браткі, спалі,
Аж тут разам засьпявалі. б)

Мае думкі.

Хацела-б быць зярнём пшаніцы,
Упасць на ніўкі вёскі,
Зазалаціцца, без мятліцы
Даць хлеб смачнейшы трохкі.
Хацела-б быць я рэчкай быстрай,
Абегчы родны край!
Гдзе напаіць, а гдзе скупаць,
А гдзе ўтуліцца ў гай.
То зашумець, то зашаптаць,
То стаць ў салодкім сьне,
То зноў зарвацца, зноў гуляць,
Агнём кіпець у дне.
Ды так разгрэцца в) і сьпяніцца,
Каб ў неба хвіляй г) здаць,
Ўкрасьці сонца, зноў спусьціцца
І больш сьвету людзям даць.
Прыгарнуць усё ў дарозе,
Каплю шчасьця, долі ўліць,
Думаць ўсюды аб народзе,
Родны край усюды сьніць.
То рассыпацца расою
Па галінах, па лістках;

То абняцца так з зямлёю,
Каб ніхто разьняць ня мог.
Альбо в) ветрам абярнуся
Ды над сьветам пралячу,
Цёмным віхрам закручуся,
Ўверх на месяц заскачу е).
З усей сілы і размаху,
Як красівам ў зьвёзды ж) здам.
Сыпнуць іскраў сноп ад страху,
Задрыжыць аж месяц сам:
„Хто ты, скуль ты, чаго хочаш,
Чаго выеш і шуміш?
То праз сьлёзы нам рагочаш,
То гарыш ўвесь і дрыжыш?“
— Я пасланец, вецер буйны,
Прыляцеў на суд вас зваць з):
У нас цёмна, край наш хмурны,
Ад цямоты людзі сьпяць.
Я там біўся, я там віўся,
Я ім хаты паламаў.
А ўсе-ж такі не дабіўся,
Каб народ свой голас даў.

Вера беларуса.

Веру, братцы, людзьмі станем,
Хутка скончым мы свой сон.
На сьвет божы шырэі глянем.
Век напіша нам закон.

Не чарнілам на паперы —
Гдзесь г) ў архівы не здае,
Ён зьбірае поту меру
Ды на ніву нашу лье.

а) Полён. — прыгожа. б) Ужываецца болей — запяляі. в) Разагрэцца. г) Хваляй.
д) Лепей — або. е) Заскочу. ж) Зоры. з) Русіц. — кідкаць. і) Полён — дзесь, недзе.

Зямлю поіць, яна родзе ^{а)}
 Сок ў зярнятах нам на хлеб.
 Спажываем, а ў народзе
 Штось, як шэпча: „Уставай, сьлеп!“
 Вэру, братцы, ў нашу сілу,
 Веру ў волі нашай гарт.
 Чую агонь ў нас нябрылу,
 Бачу, братцы, мы ня з карт,

Мы ня з гіпсу, мы — з каменя,
 Мы з жалеза, мы са сталі.
 Нас кавалі у пламеньні,
 Каб мацнейшымі ²⁾ мы сталі,
 Цяпер, братцы, мы з граніту,
 Душа наша з дынаміну;
 Рука цвёрда! Грудзь ^{б)} акута!
 Пара, братцы, парваць пуга!

На магіле.

На магіле зыду дубам,
 Пачну шаптаць братнім губам
 Аб іх долі, аб свабодзе.
 Стану песьняй у народзе.
 Пастух дудку з мяне скруціць,
 Як зайграе — кроў замуціць.
 Як засьвішча, кожны стане:
 „Што за граньне, што за граньне?
 Што-то будзе, што-то будзе.
 З гэтай песьні ў нашым людзе!“
 Востры зубы, як бы з пілы,
 Қолюць, рэжуць, цягнуць жылы.
 Смаляць, паляць, пякуць, студзяць

Старых, малых со сну будзяць,
 Як на вуглях кожны стане:
 „Што за граньне, што за граньне?
 Што-то будзе, што-то будзе
 З гэтай песьні ў нашым людзе?“
 Ліст дубовы пад хлеб сьцелюць
 Жолудзь яго ў жорнах мелюць.
 А гдзе толькі дудка сьвішча,
 Людзі бягуць, як на грышча,
 Як на дзіва кожны стане:
 „Што за граньне, што за граньне?
 Што-то будзе, што-то будзе
 З гэтай песьні ў нашым людзе?“

На чужой старонцы.

Маркотна мне, чужы я людзям,
 Цесна душы, цесна грудзям.
 Бягу думкай ў край далёкі,
 У лес цёмны, ў лес высокі,
 Ў сваю вёску, ў сваю ніўку.
 Бачу выган, бачу сіўку ^{в)},
 Вун кароўкі бягуць з поля...
 Ой-да хаткі! кінь мне доля,
 Хоць расінку з нашай вёскі,

Хоць былінку, хоць дзьве крошкі
 Ад палудня майго брата.
 Ой, як люба родна хата,
 Ой, як мілы родны край!
 Паляцеў-бы як у рай.
 Раднюсенька мне сярмяжка,
 Шнурок, лапці, каптан, дзяжка.
 Усё там міла, бо мне родна,
 Нåt ^{г)} сьмяцінка сэрцу годна.

З зборніка: „Хрэст на свабоду“.

Хрэст на свабоду.

На усходзе красна неба.
 Нас ня дзівіць — так і трэба!
 Кроў ракамі льлецца ў мора:

Салдат гіне там ад гора.
 Без кашулі ^{д)} і бяз хлеба.
 Нас ня дзівіць — так і трэба!

а) Провінец. — родзіць. б) Русіц. — грудзі. в) Кавя. г) Скарочана — нават. д) По-
 лён. — без сарочки.

Гоняць сына, гоняць мужа.
Мы слухаем цара дужа!
З душы б'ецца скарга ў неба,
А мы маўчым — так і трэба.
Казак стрэле а). Жандар б'ецца.
У народу сьпіна гнецца
Ад налогаў з солі, хлеба,
А мы плацім — так і трэба.

У Пецярбурху б) зьмерлі людзі:
Ім прашылі куляй грудзі,
Бо то з песьняй і з аўтарам
Пайшлі з папом в) перад царам.
А цар сыпнуў, як-бы з неба,
Тысяч куляў — так і трэба

Дурняў хрысьціць на свабоду.
Цар навуку даў народу,
Паказаў ім як-бы з неба,
Што больш цара не патрэба.
Тагды Гапон у грамаду
Бяжыць, крычыць — „Трэба ладу,
Трэба шроту, бомбаў, стрэльбаў,
Трэба біць нам гэтых шэльмаў,

Трэ' зьлізаць усіх міністраў,
Бюракратаў — антыхрыстаў.
Чую яшчэ голас з неба,
Што цара павесіць трэба!“

З тэй пары Масква, Варшава,
Рыга, Вільня, Бак з), Лібава,
Беларусь, Літва, Расея —
Гоняць вон цара-зладзея:
Народ чуе голас з неба,
Што больш цара не патрэба.

Бомба трах! Сяргей д) у шматы.
Мірскі е) бяжыць аж да хаты.
Цар у страху, сэнат млее,
Беданосцаў ж) аж хварэе.

Кладуць сеткі, каскі з), бляхі:
Найбольш страшаць гэта ляхі і):
Ціха коле, цэльна стрэле,
Так, як жыта, чарцей меле.
Народ чуе голас з неба,
Што больш цара не патрэба.

Нябывалыя часы.

І песьні заціхлі, і сьмеху ня
відна,
І дзеці старэнькімі сталі,
І ноты вясёлы ж) музыкам браць
стыдна;
Радосны струны парвалі.

І хварбы артыстаў смутна рису-
юць,
І цені ясны л) зьміраюць.
І вершы поэты з жалем рыму-
юць ж)
І сэрцы кроўю спываюць.

М о р а.

Не такое цяпер мора,
Не такі у хвалях шум:
Цяпер бурна, страшна мора!
Хваля поўна дзікіх дум.

Мора вуглем цяпер стала,
Мора з дна цяпер гарыць,

Мора скалы пазрывала,
Мора хоча горы змыць.

Мора злуе, крэпнуць хвілі,
З дзікім шумам бераг рвуць.
Гром грыміць за вёрсты, мілі
З мора брызгі о) ў неба б'юць.

а) Провінц. — стрэліць. б) Пецярбург, сталіца б. Расеі, цяпер Ленінград. в) у 1905 г. вёў народ да цара поп Гапон; цар прыказаў да яго страляць. г) Баку — места на Каўказе. д) Дзядзька цара-Сяргей Аляксандравіч. е) Сьвятополк-Мірскі — міністар. ж) Победоносцев — пракурор Сыноду. з) Жалезныя шапкі. і) Ляхі — палякі. к) Вясёлыя. л) Ясныя. м) Рыма — згучнасьць на канцы верша. н) Русіц. — пырскі, пырскаўкі

Месцам хвіля стогнам рыкне,
Месцам плач зарвецца з губ,
Месцам бераг бодем ікне,
Гром грывіць у тысяч труб.

Мора зброіцца палкамі.
Шум русалак разбудзіў.
Запаліўся смок агнямі.
Неба чорны гнеў пакрыў.

Бог сярчае ^{а)}: злая бура
Псуе вельмі сьвяты сон,
Б'ецца-рвецца ўся натура,
Аж дрыжыць нябесны трон.

Трон дрыжыць, ня сьпяць прарокі,
Бог склікае сьвяты сход,

А там радзяць, што аблокі
Мусяць штурм пусьціць у ход.

Бой пачаўся. Войска Бога ^{б)}
Залпам паліць ў горды ^{в)} хвіль;
Мільён згіне, нова змога
Расьце крэпка праз сто міль.

Растуць сілы мора злога,
У размаху відзен гарт;
Не адступяць войску Бога, —
Бой пачаўся не на жарт.

Такі бой вякамі жджэцца.
Такі бой гігантаў ^{г)} дасьць,
Ў такім бою толькі грэцца,
Ў такім бою толькі пасьць.

Бура ідзе.

Зноў навесьлі цёмны ^{д)} хмары.
Зноў туманы неба крыюць.
Зноў па сьвеце ходзяць мары.
Зноў крапчэй нам віхры выюць.

Зноў надходзіць для нас бура;
Зноў маланкі бягуць радам
Зноў шалее ўся натура;
Зноў засыпле сьвежым градам!

Пад штандарам.

Ня плач, матуля,
Не сярдуй, татуль!

Што забілі Вінцуля.
Што ня прыдзе адтуль,
Што чырвоны штандар
Прад народам ён нёс,
Што крычаў: Гасудар ^{е)},
Ці наеўся ты сьлёз?

Ці напіўся крыві,
Ці накрывіўся нас?
Мы з штандарам прышлі:
Расплаціцца ўжо час!
Штык далоў! шаблю вон!
Не страляй ў нас, салдат!
Ад прысягі Гапон
Ад'жагнаў ^{ж)} цябе, брат!

А тут „плі“ — закрычаў
Капітан у сядле,
І салдат задрыжаў,
І даў залп у вагне.

Пахіснуўся Вінцуль,
Штандар цісьне ў руках,
Тут падскочыў патруль ^{з)},
І падняў на штыках.

Калі брызгне ^{и)} з грудзей
Кроў гарача дзурком,
Як крапілам, людзей
Ахрысьціла кругом.

Вінцуля на руках
На магілкі нясуць,
А труна у вянках
І ў працэсьсі ідуць

^{а)} Русіц.—сярдуе. ^{б)} Г. ё. цара. ^{в)} Татарск.—горда, арда—грамада войска. ^{г)} Во-
латаў, вяліканаў. ^{д)} Цёмныя. ^{е)} Пабелар.—гаспадар. ^{ж)} Салдат з варты. ^{з)} Русіц.—
пырскне, пырсьне.

І жабрак, і салдат,
І разьёўшыся пан,
І шавец-небарак,
І сам той капітан.

Чалом б'е ў сьлед труне,
Вочы поўныя сьлёз,
Праклінае сябе,
На сябе непахож ^{а)}

„Я забіў, я праліў
Пролетарскую кроў,
Я душу загубіў,
Залпаціць я гатоў“.

Капітан ашалёў
І атруты узяў,
А народ асілеў,
Штандар ўгору падняў.

І нясе, і пяе
І мільёны вядзе,
На варога-цара
Крэпку ^{б)} руку нясе.

Не прапаў наш Вінцуль:
Ён жыве сярод нас.

Навярнуўся патруль,
Прылучыўся у час.

І салдат не такі,
Як тагды к нам страляў,
Капітан няжывы,
То-б яго не пазнаў.

Няслухняны салдат
Ахвіцэру гіркне ^{в)}:
„Я—народу сын, брат!“
У дэманстрацы ^{г)} ідзе.

На прыказ падаць залп
У чырвоны штандар,
Выстрал пусьціць на жарт
У аблокаў алтар.

А народ і пяе,
Пад штандарам ідзе,
На варога-цара
Крэпку руку нясе.

Нясе доўг у грудзях
На тыранаў ^{д)}, цара
І прыказ у вачах
„Цару згінучь пара!“

З раскіданых вершаў.

Вясковым кабетам.

Ой, сястрычкі, ой вясковы,
Ой, вы, кветкі прызавяты!
Вашы твары, як васковы,
Вашы шчочкі сьлязьмі зьмяты...

Як каліну град страсае,
Як пярун каменьне крышыць,
Так лёс рана вас ламае, ^{е)}
Так жыцьцё красу вам нішчыць.

Колькі болю ў вочах хмурных,
Колькі скаргі з губ зьбялелых,

Колькі срэбра ^{ж)} ў косах густых,
Колькі поту з рук абмлелых. ^{з)}

А за гэта вам—дзьве дошкі
І крыж з хвоек ледзьве зьбіты,
І у памяць плачуць дочкі
Бо й яны, як вы, забіты.

Ой, кабеты, ой, вясковы,
Ой, вы, кветкі прызавяты!
Ой, лілейкі вы бяз мовы,
Ой, вы, птушкі бясскрыдлаты!.. ^{и)}

^{а)} Русіц.—непадобны. ^{б)} Крэпкую, дужую. ^{в)} Адкажа, крыкне. ^{г)} Дэманстрацыя—публічная заява аб сваіх патрэбах народам, паход. ^{д)} Грэпк. азначала валадара, які вызваліў ад арыстократы і сам стаў ціснуць больш, няпер кожны лядачы, зьдзірац, кат. ^{е)} Ломіць. ^{ж)} Полён.—серабра. ^{з)} Абамлелых, самлелых. ^{и)} Полён—бяскрылыя.

3 чужыны.

І душна, і цесна, — і сэрца самлела
Мне тут на чужыне, здалёк ад сваіх.
Як птушка, на скрыдлах ^{а)} ляцець-бы хацела,
Як хваля па моры, плыла-бы да іх!

Зьялася-б, здаецца, расінкай на хмары,
А хмары-бы ветрам казала я гнаць
Далёка, далёка, гдзе ^{б)} сьняцца мне чары,
Гдзе боры густыя над Нёмнам шумяць,

Гдзе пацеркай белай Вільля прабягае,
Гдзе Вільня між гораў гняздо сабе ўе,
Гдзе кожна ^{в)} дарога і крыж мяне знае,
Гдзе ўсё-усё чыста вярнуцца заве! ^{г)}

Там я нарадзілася і вырасла ў волю,
Там першыя словы вучылася казаць...
Затое сягонья ляцела-б стралою
Там з імі, з усімі Год Новы спаткаць. ^{д)}

Ой, мілыя, мілыя, сьнегам пакрыты ^{е)}
Загоны, лясочкі, дарожкі мае!
Эх, як вы у сэрцы маім забыты,
Як часта абраз ваш у думцы ўстае!

А вы, бледны ^{ж)} твары, панураны ў працы,
І ты, друг мой — смутак з іх сьлёзных вачэй,
Прымеце сягонья прывет мой гарачы,
Каб жыць нам было ў гэтым годзе лягчэй.

Грайка.

Граў-бы я многа, ды сіл не хватае ^{з)},
І рвецца за стрункаю струнка,
Хоць песьня яшчэ не замерла ўдалая,
Хоць родзіцца думка за думкай,
Граў-бы я многа, ды сьмерць кажа — „годзе!“
Ў магілку мне ладзіцца кажа...
Эй, рвіцеся струны, што гэта мне шкодзе? ^{і)}
Ў магілку супольна мы ляжам!
Можа з тэй ліры ^{к)} вырасьце іва,
З парваных струн — белыя кветкі;
Можа вясною будуць ігрыва ^{л)}
У ўца цяню гуляць дзеткі;

а) Подён.; на крыльях. б) Прав.—дзе. в) Кожная. г) Рус.—кліча; д) Лепей—сустрэць. е) Пакрытыя. ж) мезныя, блядыя. з) Лепей — не хапае. і) Провіц.—шкодзіць. к) Грацк.—музык. струмані, у пераносным значаньні—дар поэзіі, поэзія наагул.
л) Русіц.—гуль а.

Можа хто з дзетак скруціць жалейку,
Унучку паломанай ліры,
І так зайграе, што ўсенька ^{а)} зямелька
Пачуе мой одгалас шчыры!
Дзедавы струны, рана парванья,
Зноў громка азвуцца, як званы,
Песьня, за жыцьця яго недаграная,
У сэрцы унука дасьць плёны.
А на задушкі пад цёмнаю івай
Жывое пачуецца слова,
Што песьня устала з стотысячнай сілай,
Жыве мая ліра нанова!

Арлы-брацьця.

Арлы-брацьця, дайце скрыдлы, ^{б)}
Бо у нізе жыць мне збрыдла, ^{в)}
Кіньце кожны адно пёрка,
Бо жыць ўнізе стала горка.
Хачу, арлы, ляцець з вамі
Над гарамі, над мурамі,
Крыльлем хмары расьсякаці,
Сьмела ў неба заглядаці;
Жыць ў аблоках над зямлёю,
Скрыдлы раніць у страшным бою,
Кроў з-пад сэрца людзей піці
І ўгару к сабе ўзнасіці.
Арлы-брацьця, дайце скрыдлы,
Бо між людзі ^{г)} жыць мне збрыдла,
Кіньце кожны адно пёрка,
Бо ўнізе жыць мне горка.

Гаданьне.

Загадай, зязюля, закукуй аб шчасьці,
Варажы аб долі запрапаўшай Насьці:
Гдзе вянок руцяны, гдзе сынок ядыны, ^{д)}
Гдзе краса падзелась з лічыка ^{е)} дзяўчыны?
Чаму у аковах Насьці тонкі рукі?
Чаму твар скасіўся ад страшэннай мукі?...
... На грудзях запаўшых вузялок з зямлёю,
Ўсё, што з вёскі Насьця ^{жс)} вынясла з сабою.
У халодных мурах бела вяне цела;
Насьця ўдвое гнецца, — за год пасівела.

а) Уся. б) Пол. — крыльлі, в) Полён. — ладзела, дакучыла: г) Польскі канчатак — між людзей, між людзьмі. д) Полён. — адзіны. е) Русіц. — з твару, тварыку. жс) Пабелар. — Наста.

Замест бочак сініх — поўны сьлёз дзьве раны,
Тварык бяз румянца, як папар згараны...
Ну, гадай, зязюля! Закукуй аб шчасьці,
Варажы аб долі нашай беднай Насьці!
... Засумела птушка, седзячы ў вярбіне,
Знаць, што шчыра хоча варажыць дзяўчыне...

Присяга над крывавымі разорами.

Быў цёплы вясеньні дзень... Нівы ціха адпачывалі пасья летняе працы. Цёмны лес шаптаўся ў глыбокай задуме. Буслы тужліва ляцелі ў вырай.

Гэтага дня маркотны і згорблены пад цяжкай хмарай невясёлых дум ледзьве-ледзьве поўз стары Мацей у поле.

— Галава баліць, рук ня зьняць, — бурчаў ён, пацягваючыся. — Дзяцей дагадаваўся, а адпачыць некалі і не за кім.

Так ён сам сабе жаліўся.

Праўда, у Мацея былі тры сыны: аднаго ўзялі ў маскалі, другі паехаў да Пецярбурга шукаць хлеба, трэці пайшоў за парабка да двара, а бедны Мацей з жонкай і дзьвюма малодшымі дзяўчаткамі астаўся на сваёй гаспадарцы.

Бедната, адзіноцтва, сілы ўжо ня тыя, — а рабі і рабі, працуй бясконца... Мардасовічу за лён, Бізуноўскаму за пашу, а там і за бульбу плужы й плужы што-дзень на адработках, так што сваё, хоць і вузка і лында, але й то няхват часу ў пару засеяць. Ось і цяпер суседзі ўжо даўно пасеялі і пабаразьнілі, а Мацей толькі першы дзень вышаў на сваё поле і то быў хворы.

Аднак, перамагаючы сябе, насыпаў жыта ў хвартух, напляваў у жменю, чарпнуў зярнят, і — са славамі — „радзі, божа“ — сыпануў зярнэ на чорную глебу.

Зярняты замігачелі на ральлі, а Мацей стаяў з пасалавеўшымі вачамі і шаптаў:

— Не магу, надта-ж галава баліць і сон морыць...

І, не ўкладаючыся ані пасьцілаючыся, ён, як стаяў, так і лёг, так і заснуў.

Спаў, як пласт, упоперак загону з раскінутымі рукамі. Ліцо было бледна, вусны чорныя ад смагі, дыхаў ён часта і з якімсь хрыпам. Здалёк выглядаў на чалавека, каторага вот-вот раскрыжвалі й прыбілі да зямлі, і так ён паволі канае.

Мацей спаў і сьніў. Сьніў ён, што сабралася моц народу на яго ніве: былі там маладыя і старыя, і мужчыны, і кабеты, і дзеці — у розных вопратках, і ўсе крычалі:

— Вузка! Цесна! Мала!

А Мацею здавалася, што і ён сам стаіць пасярод гэтага народу, і што ўсе чакаюць, што і ён сам, Мацей, скажа і што вось-вось к яго сэрцу падходзіць нейкі жаль, і што ён таксама пачынае крычаць:

— Вузка! Цесна! Мала!

Аж, здаецца, выбягае сусед Астап, заціснуўшы кулакі, і крычыць яшчэ мацней ад Мацея:

— А скуль узяць?! Скуль дастаць?! Кажы! Скуль?!

Тады захістаўся народ і зароў:

— Глядзецце, во' — прасторы! Во' нівы, лясы, палі! Усё гэта ваша!

А Астап :

— Лжэце! Няпраўда! Не дадуць: то казённае, дворнае,—ні я, ні вы ня маем права! Не дадуць! Паб'юць!..

Вот далей здаецца Мацею, што з цьмы народу выходзяць яго тры сыны: парабак дворны, салдат і работнік пецяярбурскі, становяцца на калені, і прысягаюць громка, ясна, памалу:

— Мы дамо! Мы—сіла! Мы—права!

Мацей абліваецца потам, сэрца ў яго б'ецца...

І здаецца яму, што ўсё гэта спавіў туман: толькі разоры стаяць, поўныя крыві, а над імі вісяць тры скрыжаваныя далоні... І раздаецца ціхі, ясны голас:

— Мы—сіла! Мы—права!

А сеньнія лісты.

Сядзелі на прызьбе, кланілі к сабе галовы, як дзьве высохшыя макаўкі пад сільным ветрам, і вялі гарачую гутарку.

— Дзякуй, Сымонка, дзякуй, што адведаў ты мяне хоць перад сьмерцай. Рад, вельмі рад. — скрыпеў сухім голасам Сьцяпан. Гляджу на цябе і ня веру сваім вачам, ці гэта ты, ці ня ты?

— Мо' і ня я, — сьмяюся Сымон: пастукай! толькі паволі, бо я цяпер шклянны — гы-гы!

— Сьмех сьмехам, а кусок ^{а)} часу. То-ж мы з табой і ня бачыліся з тае пары, як я купіў у Мэра рабую карову і як прытрапілася, помніш? тое...

— Як ня помніць! — помню.

— А знаеш, удалая была жывіна, слова не сказаць — і ўежна, і для зімы ўладна ^{б)} і на цялята — проста гад, не карова!

— І—і—і! павысахлі рэчкі, павысахлі, спозьнена твая еванэлья па рабойцы ^{в)}.

Пыкаў Сымон люльку, напіхаючы тутун і падрыгваў выблекванымі вачыма.

— Да таго часу, ваша ^{г)}, камень пакаці, — то пакрышыцца. А што казаць пра скаціну! Яно-ж не жанатыя былі тады?

— Гавары мацней ^{д)}, ня чую! Надставіў вуха Сьцяпан

— Нежанатыя былі!!! Дзяцюкі, як дубы, аж народ аглядаўся. А цяпер што? — трухлё! Вун унуку майму трэцяму гэты год на лёсы ^{е)}.

— Ці-ж гэта так даўно? — падняў з задзіву Сьцяпан навішчыя бровы.

— А я думаў — гадоў пятнаццаць!

— Павысахлі рэчкі, —хо!-хо!—кяпкуе ^{ж)} бяззубым ротам Сымон, — пят-нац-цаць, дрэнна, дрэнна, ваша, лічыш! б'е па плячы старога. А як мяркуеш па нас, будзе ўжо па трынаццаць? Бо я думаю, што не! Глядзі — толькі, толькі зубы вырэзваюцца. Паказвае бяззубы рот.

Ускалыхнуўся вецер па сухіх галінах, быццам сьмерць сьміганула лёгкім ценем па ліцах ^{з)} старцаў.

^{а)} Больш уживаецца—кавалак. ^{б)} Ладная, добрая. ^{в)} Нібы літаныя. евангэліе аб рабой. ^{г)} Ваша, Вашаць—форма звароту: Ваша міласьць, бы. ^{д)} Лёс, жэраб'е, нумар на прычэпе, тут—проста прызыў; ^{е)} Насьмяхаецца. ^{ж)} Русіц,—па тварох.

— Эй, Сьцяпане, Сьцяпане, старыя мы ўжо пні! Адною палавінай на гэтым баку, другою — на тым. Фю! Жыццё, як тая муха бззз! і праляцела... — пстрыкае пальцамі Сымон у паветры.

— Шэк ^{а)} так, яно то, так, — праляцела, — годзіцца Сьцяпан, — але як аглянешся назад, як падумаеш, ды прыпомніш тыя магілы, насыпанья сваімі рукамі, на сьлёзы выліт... каху — каху! папярхнуўшыся горкім словам, кашляе. Ось спытай суседа і сьведку аб пройдзенай дарозе. Паказвае скурчаным пальцам на крыж пры вароцях ^{б)}. Усіх маленькіх пахаваў, усіх аплакаў. Не пашкадавалі родненькія мяне... старога, не пашкадавалі! — адно за адным, адно за адным, як пацерачкі пакаціліся! Згарнуўся ў кручок і кідаў жаласную скаргу ў вочы расьпяцця. Ну, — заківаў галавою: Яго сьвятая воля! вечна адпачываньне...

А крыж-старавіна замшалым ліцом глядзёў на абодвух і думаў сваю думу... Разам пэўне з Сьцяпанам свой век скараталі, разам старэлі і горбіліся. Мо' не адна бура над іх галавамі шумела, не адзін гром у іх сэрца мерыў, а яны ціха смутак сабе павяралі. На'т і паходзілі адзін на аднаго: абадва шэрыя, сухія, замкнутыя ў сабе, панура глядзелі ў зямлю.

— Праз крыж твой і мукі — выбач ім, Пане! — кончыў сваю малітву Сьцяпан, і ўжо крыху спакайнейшым голасам веў далей гутарку.

— Жывём цяпер толькі ўдвох. Вось сяджу часам на прызьбе і думаю: а ну! хто каго перастаіць? Хацеў, было, падперці, але як ужо на тое пашло — паглядзімо, хто каго: ці я яго, ці ён мяне? Равеснікі-ж, бачыш, Сымоне, і мы з ім. Шчэ ^{в)} бацька мой нябожчык паставіў, якраз у той год, як я меў радзіцца. І тут Сьцяпан папраўляецца, сядзе добра, бярэ Сымона за рукі, як ён прывык рабіць з кожным сьвежым чалавекам, і пачынае свой сказ, мо' тысячу раз ужо пераказаны ім у жыцці.

Бацьке ^{г)} мае былі багатыя гаспадарэ ^{д)}, але дзеці ў іх не гадаваліся. Народзіцца худое, зялёнае, гадоў два, тры пакавэнчыцца ^{е)} ды памрэ. Перапрабавалі ўсяго чыста. Хто чаго не парадзіў: лекі, знахары, шаптухі, а skutku ^{ж)} ні на шэлег ^{з)}. Знаку — ні твой Божа! Ходзіць гэта мая матка мною восьмым, ці дзевятым, а пошасьць ^{и)} — знакам тым халера — косіць народ, што ні радэчкі. Хмарай ідзе па ўсёй старане. Людзі не згадаюць, што і рабіць: абгорваюць вёскі, моляцца, на ахвяры даюць, крыжы ставяць. А матка гэта мая і ка' ^{к)} да бацькі. — Чалавечку, пастаўма і мы крыж, жывучы на аднасельлі. Мо' і нас Бог укрые ад заразы, а мо' і дзеткі стануць гадавацца! Пасьля яна то спамінала, што быццам крыж агністы мільгануў ёй перад вачыма. Парадзіліся, пагаварылі, ды паставілі зья вароць ^{л)}. Праз колькі тыдняў я і нарадзіўся — хлопец ня хлопец, а цвік! так такі дзіця каўбук ^{м)}. Бабка стала купаць, зірк і рукі адняліся... На правай лапатцы ў дзіцяці, знакам тым у мяне, чырвоны крыжык, так

а) Перакручанае польскае *wszak* — аднак. Тут амаль бяз значаньня б) варотак. в) Яшчэ. г) Провінцыяльны зварот — бацькі. д) Таксама — гаспадары. е) Прану-чыцца. ж) Полёнізм — выніку. з) Стары гроц, з старога германскага — *schilling* — (ёсьць і цяпер у ангельцаў). и) Тое-ж, што і зараза. к) Скароч. — кажа. л) Каля варот. м) Перакручана — клубок, кажуць яшчэ — каблук, ёмкі, каўбан, кобай — коўш.

такі крыжык — радзімы знак. Суседзі на здзіў дзівіліся: аднэ а) ва-
ражылі шчасьце дзіцяці, другія наадварот...

Хэ-хэ-хэ! значыць прышоў на сьвет Божы ўжо з крыжам. А
посьле калі пасыпаліся — так толькі крыжы, крыжы па ўсёй скуры...
А душа шчымам шчыміць. Бацьке з пажару ня вышлі, няшчасьце
з жонкай, астрог, калецтва, а посьле — як, пацерачкі — да апош-
няга...

Сьціснуў галаву касьцістымі рукамі і горка плакаў. Сівае ва-
лосье сіратліва касмыкамі разносіў вецер. Дзеравянныя кулі пры на-
гах мёртва качаліся ад сударажнага плачу.

— Сьцяпане! — крэпка надумаўшыся, азваўся Сымон: Чуў, шмат
чуў ад людзей пра тваё адзіноцтва, але што зробіш, жыцьцё трасе
чалавекам... ой рэчкі павысахлі, так трасе, так трасе, як вецер лісь-
цем на дзевале! А мы з табою, Сьцяпане, праўду сказаць, асеньнія
лісты, патрасе йшчэ крыху намі, патрасе і ападзём! О, ё-ёй! рэчкі
павысахлі... бззз і праляцела... А вазьмі хаця мяне: і жонка жыве,
дзяцей маю і не калека. А добра, што плюнуць. Пялун б) кіпіць у
грудзях, гаркаценьне цераз берагі... паказвае на сэрца. Выгналі
бацьку на старасьць і жабруе. Ох, рэчкі павысахлі. А што зробіш?—
Мусіць там было так напісана... Глядзіць, як гусак, адным вокам у
неба.

Асеньняе неба хмурнае і зімнае в) не адкажа вам, пажоўкшыя
лісточкі. Вецер толькі закалыша і зьнікне. Адзін звон мо' па вас
заплача шчыра, а зямля-маці прытуліць спрацаваныя косьці. Елка,
або бяроза пусьціць карэньні ў вашы збалелыя сэрцы, выцягне з іх
уюсю горач і вынясе ў вясёлай зелены сьвету... канец мукі.

Л і ш н я я.

Па збледлым твары хадзілі хмары дум. То наплывалі густа,
зьбіваліся ў вачох сталёвым блескам — выглядала, што ўжо-ўжо зьбі-
раецца на буру, але шалёны спазм з) крыку здзержваў нейкі ясны
праменьчык д), выскаўзнуўшыся з куткоў лялек, і нешта чыстае, вялі-
кае без канца і званьня е) біла ад ліца ж) ў алтар з запаленымі сьвеч-
камі.

Арган граў. Устаўленыя шпалерам з) мірты і) млелі ў цёплым
сьвятле касьцёла. Ішлі пары за парамі. Белы шоўк сплываў нявін-
на па іх гібкіх станах. Весела шаптаўся народ і жадаў к).

Цікавых карагод узглядаў ткаў цень на каберцы. Акорды л) зма-
галіся ўсё вышэй і вышэй. — Здавалася, што вось-вось зачэпаць за
аблокі і адчыніцца неба. Цыт . . . . . Міртавай дарогай рука ў
руку лынае моладасьць... Цьвет толькі раз цьвітучы. . . . .

Першае дыханьне вясны бяз хмараў . . . . . Ідуць, загляджаны
ў сябе, а праз іх вочы сьцелецца зорная дарога гэт . . . . . гэт . . . . .

а) Провінцыйны канчаток адны; б) Палын, гарачка ў пераносным знач. в) По-
лён. — халоднае. з) Русіцызм; пабеларуску — сударага. д) Делей — коска. е) Рэшты,
вгалеў да званьня — зу-сім ж) Рус. — твару. з) Радом. і) Расьліна цёплых краін.
к) Делш — чакаў. л) Франц.: гарманічнае злучэньне некалькіх тонаў у песьні, музыцы.

Надзея ў брылянтавым вянку над бяздоннай глыбяй . . . . .
Клалі пярсцёнкі на тацу а). Слабы звон золата гостра перака-
сіў сумны твар адзінокай. Заснавалі быстра хмары чорна чарней,
чорна чарней. Ясныя праменьчыкі пужліва зьбягалі ў сярэдзіну Уся
яна лекацела б), як расхадзіўшаеся ў берагох мора. Узарваўся ўз-
дых; — нізка пахіліліся сьвечы сваім полымем у старану яго. Зака-
лыхаліся мірты. Па зорнай дарозе прайшоў гром-пярун...

Увесь абрад в) прысьпешна скончыўся. Няскладна станавіліся
ў пары. Гаварылі прыцішаным голасам. Як-бы нічога ня сталася,
ажны баяўся паза сябе аглянуцца. Маладыя першымі адыходзілі.
Пры дзьверах з-за хвіляр пужліва высунулася жабрачка і падала лі-
лію маладому. Яго твар, шчэ прад мінутай так шчасьлівы,— асунуў-
ся і згас. Дрыжачай рукою заціснуў кветку і шапнуў: «Падзякуй ёй».
А з белай ліліі глядзела раса нявіннымі, чыстымі слязьмі...

Разьбіралі мірты. Тушылі сьвечкі. Пакрысе выступаў шкілет
пышнага характа. Байка таяла з) ў тумане...

Усе вышлі, адзін закрыстыян д) варочаў ключом у заржаўленым
замку. Як цень, апошняя пераступіла парог касцёла, хацела зьвяр-
нуць направа, але цярністая дарога маніла туды... туды... ў сьлед кар-
эт... туды, гдзе чарадзейка-доля астаткі байкі рвала...

Ішла і хісталася, ставала, глядзела расшыранымі вачыма ў не-
мату ночы і пытала: „А мне?... а я?... а мае дзе месца ў жыцці?“
Ламала рукі, а з памятых е) губ рвалася ні то пытаньне, ні то пра-
кляцьце: „ось і сьвет хвалены вялікім прасторным, а мне некуды
дзеца на ём... забыцца...“ Эха рвала жальбу дзяўчыны і быстра ка-
ціла па халодных каменнях вуліцы. А яна біла галавой аб мур:
„Адна, адна, пуста!“ хапіла сябе за грудзі: „тут пуста! тут рана вялі-
кая, жывая паліца! А—а—а—а!“ ёйкала з болю. „Во, глядзі, Божа!“
голос ламаўся ў бяспамяцтве, а хрыпялая скарга біла мацней з) і мац-
ней у глухаве ночы. Блуд прыступаў быстра.

„Літасьцівы—ха—ха—ха!“...

„Міласэрны—гу—гу—гу—гугу!“...

Прыпаднлася на пальцы і плюнула...

А высь бязьмерная спакойна глядзела мільёнамі зор. Ціха было
і бяхмарна.

„Маўчыш“... зашаптала, „маўчыш... маўчыш“.

Адна з ясных зор замігацела, памуцілася; залатым клубком
іскар ж) паляцела на зямлю. Упалы сьвет магільным оклічам падхапіла
бязладная мысль з) збунтаванай душы.

„Мая ўпала!“! крыкнула: „мая“ і пачала ўцякаць“. Не! не! маея
зары ўжо няма. Упала... упала... няма!..

Горад і) радзеў; пацягнуліся загоны, кусты, рэка туж засінула.
Дабегшы, прыкуцнула зья берагу к), і вачыма ўставілася на ваду: „Так...

а) Падстаўка. б) Траслася. в) Царамонія. г) Танула. д) Прыслужнік у касцёле.
е) Русіц.: пакамечаных. ж) Іскраў. з) Лепей — думка. і) Ужываецца — места, але
нправільна і горад. к) Лія берагу, каля берагу.

так!..“ цяжка дышучы загаварыла да сьбе ў поўголос, як-бы што ўспамінаючы. „Ага... так... убачыць яго... сказаць усё... усё...”

Услужная памяць прыадчыніла дзьверы прошламу; як ў абразох уставала і праходзіла прад яе вачыма, як-бы на адвітаныне. Мілыя, без канца багатыя мінуты сьмяяліся да яе, ласкаліся ^{б)} вельнянымі ўздохамі, апляталі чаромхі шэптам змучаныя мазгі. Перажыты рай ставаў цяперашнім. Засьмяялася да ігрывых хімэр ^{в)} і паверыла абману. — Краса жыцьця ўва ўсё! А яна ідзе шчасьлівая сваім хараством, гордая буйнай моладасьцяй, з надзеяй, што нешта вялікае, няказанае ждзэ яе ўперадзе... Чароўнаму туману забыцьця паддалася ўся, спакойна ўжо спакоем бяссьільнай. Схіліла галаву над вадой. Вочы, поўныя мяккіх тонаў блудзілі ціха па сініх хвалях глыбіні. Месяц іх сьляды засыпаў расою. Шэптам, вхірамі павяў страх з яе ўзгляду. У рацэ спаткала адбіцьцё сваей постаці. Як мара загробна, глядзеў на яе балесны ^{г)} твар. Ігрывыя ^{д)} хімэры стаялі ў міг. У вушох зазьвінела золата. Польшыя свечак хібнула ў кроў. З аргану грозна пасыпаліся громы. Зноў праўда-вужака з дзікім гогатам прыступіла да ахвяры ^{жс)}. І рванулася з усей сілы, і — кінулася ў ваду

Назаўтра па сільнай працы плыў труп; у спакойных яго вачох іграла сонейка. Сьледам за ім быстра надбгала рэха тужлівай песьні плотніка. Гнаў дубы, сьпяваў ^{з)} і думаў, што там у хаце мілай сумна.

А на дне русалкам-сёстрам новая госьця былі складала.

Зялёнка.

Курсістка ^{і)} Зялёнка з кожным днём нікне. Пецярбурскі клімат, шчыры валакіта, дабівае слабагрудных. Зялёнка кашляе, гарыць уся, на твары выпечаны румянец. Часам гэтак мімаходам зазірне да люстэрка: „А, мамачкі мае, да каго я падобна?“ задзівіцца — ды далей за работу. На свае лекцыі бегае, у школе з дзяцьмі гадзін з чатыры працуе, а вечарамі сама яшчэ вучыцца, чытае...

З боку глядзячы, жыцьцё ідзе, роўна вада плыве. Лішэнь ^{к)} перад дохтарам мусіла прызнацца, што ўся радня вымерла на сухоты. А на пытаньне, ці сама хварэла ў малалетку на якія хваробы, адказала, што добра ня ведае, бо гадалася ў вёсцы, а прастацтва ў дзяцей прызнае толькі такія хваробы, як падвей, перапалох, урок і лечыць іх хатнімі толькі спосабамі; замовамі ды падкуруваньнямі. Праўда, солі, помніць, драбінкі давалі глытаць, нейкія вузьякі на нясуканай нітцы насіла гэтак гадоў пяці-шасьці ^{л)}. А посьле, як помніць, то ўжо была здарова, як рыба, і толькі апошнімі часамі нейка слабасьць аблегла. — „Гм“, — адбуркнуў, нічога не сказаўшы, дохтар і крэпка задумаўся.

б) Рус. — лашчыліся. в) Хімэра, у грэцкай міталёгіі — чуждзішча, страшыла, выкідаючае агонь, з львінай галавой, зьмяіным хвастом і тулавам казы. Цяпер — паяжкія думкі. г) Полён. — збалелы. д) Русіц. — гульлівыя. жс) З ням. — Opter. з) Ужываецца болей — паяў. і) Слушачка вышэйшых жаночых курсаў, студэнтка. к) Украінізм — толькі. л) Пяцёх-шасьцёх.

Аднак, слухі а) хадзілі аж за прошлую б) зіму, што Зялёнка трышлася, што выбягала, спацеўшы, ў адной сарочцы на мароз, усё каб набавіцца якой ліхой хваробы. І што цяпер толькі супакоілася, калі мэта стала ясьней...

Зялёнка вельмі скрытная дзяўчына. „Якая ты цяпер высокая стала за апошні год!“—дзівуюцца таваркі. „А бывае, што ў апошні год жыцця людзі падростаюць, толькі мо' ня ў рост“ — горка дакончыць таварышак гутараньне. Зялёнка і чуць-чуць усмяхнецца куткамі спаленых губ. Чорныя косы далікатна адбіваюць дробны тварычак. У падсінеўшых кругогах вочы блішчаць двама распаленымі вуглямі. „Наша Зялёнка, быццам ня з гэтага ўжо сьвету“, — перапалохаўся Мацюк-мэдык і), спаткаўшы Зялёнку ў сталовай. „Зялёначка, мілая, я прыду, цябе паслухаю“. — „Прысьці прыдзі, калега, але я не сьпявачка, каб вы мяне слухалі“.

— „Ну-ну, Зялёначка, перцу сёньня за шмат зьелі“. І дахтарчук адышоў, як змыты.

Зялёнка блізка што заўсёды задумана, часта не зразу адкажа, калі яе спытаеш: „Зялёнка, дзе ты? Часам смутна зажартуюць курсісткі. „Тут пры вас“, — ціханька адкажа, прачнуўшыся ад задумкі. „Ой, Зялёначка, Зялёначка! — ты зусім вышла з каляіны нашага будняга жыцця. Усё недзе блукаеш за сьветамі“.

„Ды што з вамі? працую, як усе вы, ем яшчэ больш за вас, сплю, сьмяюся... А што цяпер задумалася, так аж сорамна прызнацца да такой глузьдзячыны д); глянула праз вакно на асеньні дзень, ды гадаю, ці ўжо ў нашай старонцы лісьце з дзераў асыпаліся, ці яшчэ не, бо ў нас восень пазьнейша“.

Вось-це на, куды Зялёначка паехала! Грачыха е) цвіце, што аж у лябораторыі пахнець, а яна: „ці лісьце ўжо апала. Яшчэ прыдзе пара на холад... Рыхтуй толькі футра“: нібы сьмяюцца курсісткі з Зялёнчыных думак, але добра разумеюць, што гэта значыць; „ці лісьце апала“, бо як пыталі дохтара, то сказаў дабітна, што пэўна восені не ператрывае і).

Паўтары нядзелі Зялёнка не паказалася на лекцыях ж). Закраталася маладзёж з), што станцыя і) ў Зялёнкі сырая, і цёмная, што ня кожны дзень Зялёнка абедае.

У суботу ў Зялёнкі бітком набіта. Зялёнка сьпяраша ляжала, а пасья ня вытрымала і ўстала. Усе такія ласкавыя, вясёлыя, блізкія, што аж міла глядзець — радня радней! Зялёнка крыху сланяецца, але ходзіць, загаварвае з кожным. Пюць гарбату, сьмяюцца. Але сьмех нейкі недасьмеяны, гоман не дагамонены. Цень скрытага смутку то тут, то там мільгне праз вочы гасьцям. Усе могуцца к) на вясёласьць Гутарка чапляецца сьго-таго. Украінец Хведарчук на'т бандуру л) прывалок. Рываватая чупрына аж па струнах вехаціць м), а ён выкідвае рамёнам н), запяваючы: „Ах мамка, мамка, на што мяне народыла?..“ о) так галосіць шчыра, што быццам запраўды сірата ўбіваецца на памінках роднай мацеры н). „І я шкадую, калега, што цябе

а) Рус. — чуткі. б) Лепей — мінулую. в) Студэнт, які вучыцца на мэдыцынскім (лякарскім) адзеле, наагул чалавек, заняты па лякарскіх справах. д) Недарэчнасьці. е) Ужываецца і — паганка. ж) Выклад прафэсара; найбольш ужываецца ў адносінах да вышэйшай школы. з) Больш ужываецца — моладзь. і) Пакой. к) Сіляцца. л) Музычны струмайт. м) Зьвісае. н) Полён. — плячом. о) „Ах, матка, матка, на што мяне нарадзіла?“ п) Расейск. форма, пабеларуску — маці.

мамка нарадзіла“,—паглядзіў па чупрыне Вішняк-Мінчук: „але маеш, пі гарачую гарбату, і цешся з жыцця, покі час“. — „Ха-ха-ха! верна сказана“,—паддакнула ^{а)} Зялёнка: „покі час“— ха-ха... каху-каху!.. і зайшлася сухім кашлем.

Вясёлая кампанія прыблелла, сьціхла. „Пійце, налівайце...“—пасьпяшае вінаватым голасам загаварыць Зялёнка. „Яшчэ ня ўміраю!“— „Не пляцеце нябыліцы“ ^{б)} — нехта буркнуў. „А ведасце—Сабанюўскага з хіміі асеклі“,— прыдумвае Вішняк на скорую руку, каб пачаць гутарку. „О-о-о! на апошнім акзаманце?“ ^{в)}).

— „Чаго-о? У-а! вялікая штука, байкі“.

— „А ля байкі сядзі зноў дні і начы. Э-э! у кудпага галава ўёміста: за тыдзень, другі ўсю хімію перагрызе на рэпу...“

— Ага, богабоце ^{д)}, чуць не забыла“ ^{е)}, — перапыніла Берабейка. — „Го-го! чуць „богабоце“ не забыла, а калі тое было сьвятое ніколі, калі Берабейка помніла? Вам па галаве толькі снуюцца ноты і ноты ды біру-бам-бам-бом партэпіяна ^{ж)}. Каб мая воля, то я вашу кансэрватору ^{з)} перасунуў-бы кудысь — ну, хоць-бы ў Бэрдычаў, або Шклоў — во там, галубкі, барабаньце, колькі ўлезе“. — Я-я, богабоце, маханік такую дзіч пляце, аж вушы, богабоце, пухнуць“. Берабейка надстаўляе далонь к роту тэхнолёга ^{к)}. „Ледач маханіка—ні-ні, тсі! Ато за „богабоце“ вочы выдзеру“. — „Дык не кажэце сваей пагаворкі, бо гэтага мала. Але калісь выйду на Неўскі ^{л)} ўва-весь голас закрычу: Богабоцьце! Богабоцьце! і ня проста закрычу, а ў кулак затрублю, аж покі вас не адвучу“ Берабейка чырвнее па вушы ад праклятай прывычкі. бо што слова, то яна ўплятае—Богабойцеся і так скоро, так гладка рве, што, з боку слухаючы, адно і разьбярэш з яе гутаркі—богабоце, богабоце... За тое маханіка сёньня лішэнь ^{м)} азлавала Берабейка, зараз пачаў дапякаць. — „Даруй на гэты раз, пракляты чалавеча, просіць Берабейка, больш ня буду, бо справа важная. Пасуляніс піша „богабоціся“ (гы-гы) з Якуцка ^{н)}, што нашы, „богабойцеся“ галадуюць, зіма ідзе, богабоце, а іх адзе-не — хоць па ветры пускай“ — „Ну што-ж трэба падаткам нам сябе аблажыць і зараз выслаць, хоць крыху“ — перабіў Мінчук. Хто пры сабе меў гршы, зараз палез да кішэні. Зялёнка тож рубля выбрала з століка. „А скажэце, ці хто кніжкі ў перасыльную занёс? Бо я ўзялася гэта сама зрабіць, але захварэла...“

«Любві ўсе возрасны пакорны!..»—загрымеў густы бас за дзьвярыма. «У-у! Кульгаць-сірата, пасыпай, а то Нойка самавар, як бач, у каньцах забярэ! Студэнт грубы, у выпаланеўшай куртцы, сьветларусы, як канаплены куль, уваліўся, у цесную станцыйку. — „Зялёначка, Шаляпін ^{о)} прыяжджае“ — крыкнуў адным духам. „Цыт ^{п)}, басіста! ^{р)} заўтра іду дзяжурчыць ^{с)} на «Дэмона» ^{т)}. — Любві ўсе воз-

а) Русіфізм, падказала. б) Таксама — вясумяціцу. в) Экзаміне. д) Бойпеся Бога. е) Лепей — забылася. ж) Італ. — фортэпіяно — музычны струмант. з) Вышэйшая школа музыкі. к) Які займаецца тэхнолёгіяй, навукай аб спосабах перапрацоўкі сырых матэрыялаў у прадметы ўжытку. л) Неўскі прашпэкт — найлепшая вуліца ў Ленінградзе. м) Украінізм — толькі, усёго. н) Места ў Сыбіры, куды найбольш ссылалі палітычных. о) Вядомы сьпявак. п) Цыт — полён, значыць: піха, маўчы. р) Што ляе басам, тоўстанізка. с) Вартэваць у калейку, чарод. т) Дэмон — знамяніты твор Лермонтова (пераложаны на беларускую мову).

расты пакорны“ — сьпяваючы, акруціўся на пяце і кінуў шапку ў кут, аж са два разы перакулілася. — „Ты што стральбу адкрываеш?“ — Кульгач, на нішто не зважаючы, рукі пацірае ні то з холаду, ні то з радасьці. Здароўем і моладасьцяй ад яго б'е. — „І так за тыдзень буду сядзець, як верабейка высока, высока а) і дэману (Шаляпіну) біць браво-браво-во-во!“ — „Кульгачыку-калега, і я заўтра з вамі пайдзі дзяжурьць, зайдзіце толькі па мяне“, — узмаўляецца б) Зялёнка. — „Згода! — рэхт! в) толькі а пятай будзьце гатовы, трэба додніка в) прыйсьці, ато тысяч пяць заўтра будзе дзяжурьць“. — „Публіка!“ — бразнуў бандурай Хвядарчук. „Хто посміе товаришку Зяленку вывэсты заўтра в горыд, тай того оштрафуем!“ д) — „аш-трафу-ем!“ — засьвістала тоненькім галаском маладзенька бястужаўка е) Маня. — „Тай Бога бойся, нэ пышчы дытыно!“ — „Публіка, слухайце!“ — Маня стала на крэсьлі, — „пры мне дохтар прыказаў Зялёнцы хоць паўтара тыдня ня выходзіць з хаты“. — „А, калі так, то аштрафуем“, — годзяцца ўсе з тонкагалосаю Маняй. — „Аштрафуем!“ — рыкнуў спозьнена Уладзімер з прозьвішчам Сібіра. — „Гэй, Сібіра, ты што сьпіш?“ — „Хра-хра“ — прыкідываецца Сібіра сьпячым, доўгія ногі выцягнуў упоперак усей станцыйкі. Адзін з студэнтаў, убачыўшы, што Сібіра прымкнуў вочы, схапіў за ножкі крэсла. Сібіра паляцеў-бы, каб у пару не заступілася Зялёнка. — „Сібіры дайце спакой, Сібіра часу не марнуе, глядзеця, як печ нагрэў“, — хухнула ў паветра — „пару ані знаку, а толькі ногі, ногі выцягнуў ад сьцяны да сьцяны. — Сібіра, мы скажаць бузем — мейсца!...“ засьмяялася. Шусьць і скурчэў доўгія цыбы ж) Сібіра. Брр-брр! пасыпаліся яблыкі з кішані. — „Гэта для вас, я і забыў“, — засароміўся, як дзіця, Сібіра і пачаў пабіраць. „Мне до! з) во два, ужо трымаю. Бярыце, Берабейка, Маня, Хвядар...“ Сібіра, зрадаваны, выпраставаяўся, згарнуўшы густыя валасы з чала, паходзіў на зубра, замашыўся мужчына, з дзіцячым нямаль шчэ і) ліцом к) дабрадушны, запусьціў зубы ў яблык і пачаў кратацца каля самавара. Сібіра з Зялёнкай жывуць у вялікай зажыласьці л). Усе смуткі і радасьці Сібіра павярае Зялёнцы. Зялёнка на'т часта дапісваецца на пісульках да Олі, дзяўчука Сібіры. „Сястра і друг вашага Валадзімера цалуе вас крэпка, крэпка“. Некі нястрыманы язык пусьціў пагалоску, быццам сакрэтна чытаў драму, супольна напісаную Зялёнкай і Валадзімерам, што глаўная асоба ў той драме — гэта Сібіры дзед, калісь у Акатуй к) высланы з таго сьля, адкуль Зялёнка, недзе з-пад Нарові, ці якога іншага месца; адным словам, каля Белавежскай пушчы разьвіваецца дзея.

Ці праўда гэта, ці няпраўда — трудна верыць на слова. Але Зялёнка і Валадзімер любяць тэатр абое, у Марыінку чорнымі-сьветлымі ходамі прабіраюцца.

Найпазьней прышоў Шмуляк. — „Як маецца?“ Шмуляк струкаватая галава, як лахматая вольха, матляхаецца ў паклонах ува ўсе

а) Высока ў тэатры, на галёрцы; студэнты найбольш бяруць гэтае месца, як найтанейшае. б) Моліцца, просіць, в) Ням. правільна, добра. г) Да-дня, до-сьвету. д) Укр.—хто пасьмее сяброўку зялёнку вывесці заўтра ў места, таго аштрафуем“. е) Слухачка вышэйшых курсаў Бестужева ў Ленінградзе. ж) Доўгія ногі, ёсьць цыбалка, знародненае слова ад — сьдэбло, камель. з) Азосьць, даволі. і) Яшчэ. к) Тварам. л) Прыязні.

м) Акатуеўскі сярэбраны руднік, Забайкальскай вобл., у Сыбіры (месца ссылак палітычных).

староны: — „Ці жывы, ці здаровы?— „Што-ж так позна?“ — азываецца прыязліва рознагалосае пытаньне.— „Ня меў часу!“ — „Шмульчка, я хвора, я ўміраю, а ты вачэй не пакажаш“, прыміліваецца а) Зялёнка да Шмулькі.— „Выбіраўся, ды ўсё работа стрымвае і сёння пільную кінуў, каб вам білет прынесці. У панядзелак пойдзем у дварранскую“.— „Шмулька, на гэты канцэрт? б) Маніш, грэшніку... Я ўжо два тыдні таму назад была ў касі; пашла толькі так, для пацехі, што нібы на такі важны канцэрт магу пайсці я— Зялёнка—курсістка. Ведама, аказалася такая цана білетам, што нам вучашчымся на т грэшна туды свой нос ткнуць“. — „Во-во! гэта вам, але ня мне“. Шмулька важна улажыў рукі ў кішэні і прайшоўся па станцыі, надуты, як індук.— „Што вы, то не я! Я, Шмулька, толькі за пачотным в) білетам згадзіўся пайсці паслухаць“.— „Пгы!“, рагатнулі. А Шмулька няздатна далей круціць, махлюе з), каб Зялёнка не дагадалася, што для пацяшэння яе, хвора, Шмулька эканоміў доўга, покi сабраў, каб купіць білеты на гэты канцэрт.— „Ня пытайце! ня дуррыце галавы!“ — „За што вам пачотны?“ — прыстае Зялёнка.— „А хоцьбы за тое, што я Шмулька, што мой бацька Ма-еррр, а бацькі бацька Ёсіль“. — „Ха-ха-ха“, не ўдзяржаліся ўсе.— „Шмулька, твая прапаганда штось быстра ідзе. Праўда, то праўда, што яго бацька пэўна Мэер, альбо Ёсель, але вялікаму артысты д) зручней прызнацца да нямецкай нацыі е), ніж да рассыпаных па сьвеце жыдоў“.

Трэба ведаць, што Шмулька вельмі гордзіцца тым, што ён завецца Шмулькай, тым, што мае гарбаты нос, што „р“ выгаварвае, як „ррр“. Шмулькі манья — гэта прапаганда музыкай, літэратурай, тэатрам народным паміж жыдоў. Шмулька сьвята верыць, што жыды хутка зразумеюць сваю ганьбу, каторая няволіць іх запірацца ўсяго свайго роднага і падшывацца пад вопраткі чужых сільнейшых культур. „Прыдзе час“, Шмулька нямаль прысягае сваім натхнёным голасам: „што жыды зьвернуць з дарогі асыміляцыі!“ ж) Сам Шмулька, так сказаць, стаіць яшчэ толькі-толькі ў дзьверах храміны з) кампазыцыі і), а ўжо задзівіў прафэсароў арыгінальным к) узяцьцем біблейнага тла л) для сваіх твораў.

Нездаровіцца Зялёнцы. Так баліць у правым баку, што не падняць рукі, каб закруціць валасы. Запляла і пусьціла дзьвёма плячёнкамi па плячоx. Ідзе праз салю м), у вачох ад слабасьці ўсё круціцца. „Косы, косы!“ — дзівуюцца мужчыны. Публіка мятусіцца; скрыпяць крэслы. „Малады ці стары?“—пытае нехта з публікі. Шмулька прысланіўся да сьцяны, рукі залажыў і глядзіць некудысь у сваю думку. «Сыбілія н) Шмульцы сьніцца»,—падумала Зялёнка і села на сваё месца. Задрымдзеў о) званок...

Вышаў артыст, не пакланіўся, ані глянуў, каму будзе іграць. Стаіць шчэ дзіця — хлопчык, ліцо натхнёна. Паволі іскрыпку

а) Дашчыцца б) Музыка, ці сьлевы падрад некалькі нумароў. в) Русіц. — пачэсны, ганаровы г) З няч; абманвае. д) З лац. — ars, artis — мастацтва. е) Народу. ж) Лат: уподабленьне, зліцьцё з другою нацыяй, народам. з) Стара-баўгарскае — хароміны, будыніны. і) Лацін. — складаньне музычнага твору, к) Лац. — асоблівым, сваяродным. л) Полён. — аснова. м) Вялікі пакой. н) Імя прарочычы, чараўніцы. о) Задрыжаў.

падносіць на рамяно. Смычок чучь-чучь даткнуўся, азваліся струны... ціхая мэлёдыя ^{а)}, як першы ўздых дзіцяці, палілася; ідзе, вядзе некудысь у засьветчыя разлогі чыстага лірызму ^{б)}. Маладая душа верыць у шчасьлівыя далі, узьнімаецца, рвецца да іх сьмелым лётам. Мераць у яе адзін за другім громы абману, зла... Змагаецца з цёмнымі сіламі прозы ^{в)}, б'е скрыдламі ^{г)} у нябесныя скляпеньні паэзіі. Бой даходзіць фазы сьмерці і жыцьця. Белая шата ^{д)} паволі пакрываецца крывавай расою. Скрыдлы апускаюцца. І ўжо сьмяртэльна ранена моладасьць плача, скуліўшысь ля варот шчыльна зачыненага раю шчасьця...

«Вялікая трагедія ^{е)} схоплена тонамі», — шэпча Зялёнка, тулячыся губамі да поруча крэсла. Пля-пля-пля! латашыць далонямі публіка. «Шалёная тэхніка, тэмпэрамент».. *юс* галдзьяць.

Артыст стаіць з апушчаным смычком, прыціскаючы да грудзей іскрыпку, бо яшчэ апошнія тоны толькі адыходзяць ад струн. Пля-пля-пля! пахамску дабіваець рэха тхненьня ^{ж)} слова Богага. Зялёнка закрывае вочы, каб дагнаць скрываўленага лебедзя-песьню... Плачуць у вачох Зялёнкі сьвежыя росы на пракосах, папараць-кветка расцьвітае... Зялёнка бяжыць успамінам да сваіх дзіцячых днёў, як кароўкі пасьвіла на пожні ^{з)}, а маці сухотніца калыхала малога брата сухотніка пад снапамі зжатага жыта.

З-з-з-з-з ізноў пачаў: з-з-з-з ляцяць з-пад смычка галоўкі чырвоных сьцяных рож, а артыст усьпінаецца ўсё вышэй, вышэй: па скалах, каменных узводзіць у пустыню спаленую сонцам, засыпаную пяском. Пустоша дзікай гразой дыша. Зьверы мруць. Птушкі няжывыя падаюць. Толькі артыст сам-самютанкі адзін упаў каленамі на распаленыя каменні, заве ^{к)} нахіліцца за сваім натхненьнем. Жджэ аб'яўленьня і дрыжыць ад страху, ці хваце ^{л)} яму сілы, каб увекавечыць высняны ідэал ^{м)} красы ў скончэнай форме, во! во! здаецца дасца, прымкнуў веці, стрымаў дыханьне... Шугнула хімерна мана скрыдламі і зьнікла... іііеййй! уздыхнуў страшлівым болам! А-а-а-а! спаўчуваючы, адказвае і змаўкае іскрыпка.

Божа, якая ты страшная, творчасць! роўна вогненае мора падыходзіць з усіх старон да апутанага табою чалавека! Бязсьмертная слава такому плачу, што ня згіне ў тваіх тонах! Усё гэта думае Зялёнка і сіліцца ўстаць з крэсла. Пля-пля-пля!.. Падносяць букеты, вянок срыбны з напісам. Шмультка стаіць, як крэйда, зьбялелы, упіўшыся вачмі ў артыста.

Зялёнка хустачкай абцірае губы, у вачох ёй муціцца: здаецца Зялёнцы, што адплывае з саяляй кудысь у глыб, а чырвоныя кветкі

а) Ход, пасьялоўнасьць тонаў у музыцы, якая робіць музычны твор вельмі прыемным. б) Нутранага перажываньня. в) Проза — рэч непаэтычная, наогул — звычайнасьць, будзённасьць. г) Полён; пабелар. — крыльям. д) Багатая вопратка. е) Грэцк — твор, напісаны ў разгаворнай форме і выводзячы такія пакутаваньні гэроя, дзе праяўляюцца ўзвышаныя момэнты. ж) Лац. — Злучэньне цялесных і душэўных асаблівасьцяў чалавека, прасьцей — характар. з) Полёнізм — пабелар. — польху. і) Поле, пасьяля зьняцьца збожжа. к) Лепей — кліча. л) Лепей — хопіць. м) Прадстаўленьне найвышэйшай дасканаласьці, тое што зьяўляецца прадметам (об'ектам) імкненьня.

сыплюцца ей пад ногі (кроў з рота бухае). Зялёнка нагінаецца адну з іх падняць. «Кроў, кроў, паддзяржыце, упадзе!»— крычыць некая пані, бягучы да Зялёнкі. Публіка шсьнецца дохтара!.. вады! Зялёнка ўзмахвае рукамі і падае: «душна, душна!» — азіраецца шырока блуднымі вачыма і заціхае.

«Разьбілася жывая ліра»^{а)}, — шэпчацца некая тайныя цені, зьбегшыся на салю.

---

^{а)} Музыкальны струмант; у пераносным значаньні — дар песьні, поэзіі

У В А Г І:

Ніжэй паданыя словы, будучы вельмі папулярнымі ў беларускай мове, з боку фонэтычнага і морфалёгічнага аднак выклікаюць спрэчку што да прыналежнасці іх да мовы, а таму патрабуюць асаблівага аб'яснення. Аб'ясненні гэтыя, пэўна-ж, ня вырашаць лёсу паданых слоў у мове, бо жыццё сільнейшае за стаўленія яму правілы і па свайму вырашыць гэты лёс. Словы і аб'ясненні падаюцца, як дыскусійны матар'ял для знаўцаў беларускае мовы, бо дасюль гэтыя словы ўжываліся ў беларускай літэратурнай мове бяз ніякіх засьцяражаньняў. Некаторыя з паданых слоў уведзены тут з іншых прычын.

Словы паданы ў парадку, у якім яны ўжыты ў папярэднім тэксьце. З увагі на брак пад рукой падхадзячых матэрыялаў для азначэньня крыніц справак, аб'ясненні падаюцца ў форме папулярнай. Усе гэтыя аб'ясненні будуць прыложаны і да наступных выпускаў з далучэньнем, пэўна-ж, новых слоў.

1) **трымаць і дзяржаць** — ужываюцца поруч. Добра было-б прыняць якоесь адно. Лепей было-б — апошняе, ад караня якога можна ўтварыць болей тэрмінаў, напр., дзяржава. Дзяржаць — ужываецца значнаю большасцю славянскіх народаў.

2) **моц, мацней і г. д.** — з фонэтычнага боку не беларускае, заходняславянскае. Утварылася з праславянскага — $mojt + j$. Праславянскія злучэньні — $mt + j$, $gt + j$, $kt + j$ — у беларускай мове далі — ч. У слове з даным каранём маем — немач. Іншыя словы — ноч (*нокт + j), печ (*пект + j), свечка (*свѣт + j + ка) і г. д. Слова — моц — не знаходзіцца сталага сыноніму ў беларускай мове. У паасобных выпадках з ім сходзіцца — сіла, дуж(ы), магутнасць, крэпкасць (у Насовіча) і інш.

3) **надта, натта** — выглядае на полёнізм — $nad to$. Пры другой ступені прыраўнаньня — беларусы ўжываюць „над“ таксама, але больш усяго — „за“. Слова — надта — лёгка замяняецца ў беларускай мове словам — вельмі.

4) **жагнаць і благаслаўляць** — абодва чужыя. Першае — ад нямецкага — Segnen, другое — старабаўгарскае. З увагі на тое, што першы складнік другога слова — блага — мае ў беларускай мове зусім працілежнае значэньне, чым у баўгарскай (таксама ў іншых паўднёvasлавянскіх і чэскай), беларусы ўжываюць — багаславіць, якое фактычна замяняе свой арыгінал толькі з неабходнасці і ўжываецца хіба толькі з чуцьця славянскай солідарнасці.

5) **енк** — фактычна, польскае — jęk; немагчымае ў беларускай мове, якая юсаў (насовак) ня мае. Мела-б быць — юк, як... У беларускай мове амаль з тым-жа значэньнем ужываецца — стогн, але з адценкам — жалобны стогн (Насовіч). Енк, аднак, вельмі папулярнае ў народзе, як нападабляючае гукі.

6) **слуп, аслупець і г. д.** — фонэтычна заходняславянскізм. Паходзіць ад праслав. — *стълб(п)ъ. Прасл. *ъл + зычны — у беларускай мове даюць — оў, напр. — доўгі, коўтаць і г. д. Тады данае слова пабеларуску правільна мусіць быць — стоўб(п). Так у многіх мясцовасцях і ўжываецца; маем мястэчка — Стоўпцы. Тады — стоўп, стаўпа...

7) **быдла** — трэба лічыць за полёнізм з увагі на канчатковае злучэнне — дл, як падобна-ж у—wiodłem, szedłem і г. д. У беларускай мове тут—чыстае л. Калі глядзець, што карэнь слова—быт—(да-быт-ак), то пераход глухага—т—у звонкае—д—перад звонкім—л—мог стацца і ў беларускай мове, але маем вельмі шмат слоў з роўным значэннем, што бяз спорнага слова (быдла) можна зусім абыйсціся. Маем—дабытак, статак, жывела, гаўяда, скаціна і інш.

8) **тлумачыць** — падобнага паходжаньня, як і слуп. У старых беларускіх актах—толмачить, толмачъ, тады правільна было-б—таўмачыць, таўмач, але апошнія ў беларускай мове мала ўжываюцца.

9) **Владзімі(е)р** — трэба ўважаць за старабаўгарызм, перайшоўшы праз царкву, як і адведзеныя адсюль — Ладзімер, Ладымер, Ладзік і інш. Пабеларуску трэба было-б — Валадзімі(е)р, (поўнагальсёсе), як ужываецца і ў украінскай мове (Володимир)

10) **натхненне** — з каранём — тх,— фактычна -д(о)у х. — Першы — польскі. У апошні час дзе хто ў беларускай мове пачаў ужываць —надыхненне, якое зусім выходзіць з духу беларускае мовы.

11) **скарга** — з увагі на злучэнне — ар — трэба ўважаць за полёнізм, як — targ, гарды. У беларускай мове тут—ор. Слова—скарга—лёгка замяняецца іншым — жалба

12) **пагарда**—таксама. Хіба лепей ўжываць — пагорда, пагордлівы? У Насовіча — погоржение, тады — пагорджаньне, пагарджэньне; блізкае сюды слова — грэблівасьць

13) **чуд, чудны і інш.** — заходняславянizm, полёнізм. Паходзіць ад праславянскага — *tjud — Так славяне называлі суседні, усходні ад сябе народ, найхутчэй фінаў (у велікарусаў— „чюдь белоглазая“). Адсюль утворана — а) штюдъ (старабаўгарскае — вялікан, асілак); б) чуда (у палякоў — cud); в) чужы, чюдь (фінскае плямя). Цяпер у беларускай мове маем, апроч слоў ад караня—чуж—: чудны, чудзіць, чудак... Тады правільна — чуда. Ужываецца яшчэ — дзіва.

14) **апovesць, апавядаць** — выглядае на полёнізм з лексычнага боку: powiadać і г. д. У беларусаў адназначныя словы творацца з каранём — каз. — Тады лепш — расказ, расказваць.

15) **пяшчотны** — замяняе прывітанае аднойчы слова з гэтым значэннем — кволы (рас. — нежный). Трэба прызнаць, што другое слова (кволы) ня зусім замяняе рас. — нежный; яно мае асаблівы адценак — слабы, ломкі, вялы... Першае — адказвае больш. Тут маем і — пястун (неженка), пясчыць і г. д.

16) **абячаць** — Заходняславянizm, полёнізм. Праслав.—*обѣт+|+ать(и) У нас мела-б быць — абячаць. Але так зусім ня ўжываецца. Ёсць — дакляраваць, прыракаць.

17) **упарты** — полёнізм, падобна, як пагарда і інш. Лепей—упорны, упорлівы.

18) **воблака** — у некаторых мясцовасцях мае форму — вобалака, што зусім згаджаецца з законамi мовы.

19) **Вільготны** — фонэт. польскае. У некаторых мясцовасцях ужываюць — волгкі, воўгкі; у Насовіча — волкі(й), волко, волковатый, волкость. Усё — згодна з законамi беларускае мовы, мусіла-б толькі— л — перайсці ў —ў—. Ужыванае ў расейскай літэратуры — влажны — пэўна старабаўгарызм.

В00000027376 10

◆ ЦАНА — 1 зл. 50 гр. ◆

Галоўны склад: Кнігарня Беларускага Выдавецкага Т-ва
(Вострабрамская вуліца, № 1).